

PAMÁTKOVÁ PÉČE NA MORAVĚ

MONUMENTORUM MORAVIAE TUTELA

14

2008

TECHNICKÉ PAMÁTKY

Summary / Rössümee

PAMÁTKOVÁ PÉČE NA MORAVĚ
MONUMENTORUM MORAVIAE TUTELA

14/2008

TECHNICKÉ PAMÁTKY

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V BRNĚ

Obsah / Inhalt / Contents

EDITORIAL

TECHNICKÉ PAMÁTKY – INSTITUCIONÁLNÍ OCHRANA A PREZENTACE **TECHNICAL MONUMENTS – INSTITUTIONAL PROTECTION AND PRESENTATION** **TECHNISCHE DENKMÄLER – INSTITUTIONELLER SCHUTZ UND PRÄSENTATION**

Eva Dvořáková – Národní památkový ústav, ústřední pracoviště Praha

Technické památky – opomíjená součást národního kulturního bohatství?
Technical monuments – a neglected part of the national cultural heritage?
Technische Denkmäler – ein vernachlässigter Teil des nationalen Kulturgutes?

Pavel Holman – Filozofická fakulta MU Brno

Muzea a technické památky
Museums and technical monuments
Museen und die technischen Denkmäler

STUDIE / STUDIES / FACHSTUDIE

Lukáš Beran – Výzkumné centrum průmyslového dědictví ČVUT v Praze

Betonové klasicismy Bruno Bauera
Concrete classicism by Bruno Bauer
Beton-Klassizismen von Bruno Bauer

NÁLEZOVÉ ZPRÁVY / REPORTS ON SURVEY RESULTS / FUNDBERICHTE

Hana Turková – Národní památkový ústav, územní pracoviště Ostrava

Vybrané objekty textilního průmyslu na území města Šumperka
Selected textile industry buildings in Šumperk
Ausgewählte Objekte der Textilindustrie auf dem Gebiet der Stadt Šumperk

Tomáš Flimel

Historická strojovna klimatizace a další drobnější technické prvky Baťova mrakodrapu ve Zlíně
Historic engine room of the air-conditioning system and other minor technical features of the Baťa skyscraper in Zlín
Historischer Maschinenraum der Klimaanlage und weitere kleinere technische Elemente im Baťa-Hochhaus in Zlín

Tomáš Flimel

Secesní osobní výtah na Státním zámku Valtice
Art Nouveau personal elevator at State Chateau Valtice
Sezessions-Personenlift im Staatsschloss Valtice

Tomáš Vícha

Výklopník na Baťově kanálu, historie a současnost
Tipper on the Baťa Canal, history and presence
Kohlenkipper am Baťa-Kanal, Geschichte und Gegenwart

RESUMÉ / SUMMARY / RESÜMEE

REMINISCENCE / REMINISCENCE / REMINISZENZEN

Jan Oulík

Dvě poznámky k článku Pohřební štít Zikmunda Jana Myslíka z Hiršova v kostele sv. Archanděla Michaela v Pacově (in: *Památková péče na Moravě 13/2007, Sepulkrální památky*, s. 63–70)

Two comments on the article Burial Shield of Zikmund Jan Myslík of Hiršov at the Church of St. Archangel Michael in Pacov (In: Památková péče na Moravě 13/2007, Sepulkrální památky, p. 63–70)

Zwei Anmerkungen zum Artikel „Der Sargschild von Zikmund Jan Myslík von Hiršov in der Kirche des Hl. Erzengels Michael in Pacov (in: Památková péče na Moravě 13/2007, Sepulkrální památky, S. 63–70)

ROZMANITOSTI / MISCELLANEOUS / VERSCHIEDENES

Odborné metodické dny / Professional methodology days / Fachmethodische Tage

Semináře / Seminars / Seminare

Aranžování květin v historickém interiéru, Co ohrožuje historické zahrady, 29. setkání německé oranžerijní společnosti v Glienicke, Historické zahrady a parky 2008 (D. Fetterová); Ornamenta a moderna. Josef Hoffmann a fenomén uměleckořemeslných děl (B. Fabiánová); Dny zahradní a krajinářské tvorby (D. Fetterová)

Exkurze / Excursions / Exkursionen

Hrázděné kostely UNESCO (M. Procházková); Zpřístupněné památkové objekty jižní Francie (E. Dvořáková)

Publikace / Publikations / Publikationen

Recenze / Review/ Rezension

Výstavy a jiné akce / Exhibitions and other events / Ausstellungen und andere Veranstaltungen /

GALERIE SKLEPENÍ Půvaby orientálního salonu; Břetislav Štorm; Brněnské muzejní noc; Pes na šlechtickém sídle; Ornament a moderna. Josef Hoffmann (1870–1956). Architekt a designér

HRADY A ZÁMKY / Castles and chateaux / Burgen und Schlösser

Bitov (Výstavy – Copuli Lapidum III, Starénové: Jan Ságl; **Nové instalace** – Panská kuchyně, Hradní vězení, hladomorna, mučírna); **Kunštát (Výstavy** – Copuli Lapidum II, Oslavy 550. výročí korunovace Jiřího z Kunštátu a z Poděbrad českým králem; **Nové instalace** – Dámský salon a dámská toaleta); **Lednice (Výstavy** – Osobní hygiena šlechty; **Nové instalace** – Obytné prostory 2. patra); **Lysice (Výstavy** – Váza, nejen nádoba na květiny, My Milost císařská udělujeme...); **Pernštejn (Výstavy** – Zahrady a park hradu Pernštejna, Podzim na Pernštejně, Vánoce na Pernštejně; **Nové instalace** – Hradní sýpka, hradní cisterna); **Rájec nad Svitavou (Jan Dvořák; Výstavy a akce** – Kamélie, královna zimních květin, Divadlo mrak, Jaroslava Fišerová – obrazy, Jiří Netík – sochy); **Valtice (Výstavy a akce** – Mezinárodní letní škola staré hudby, Sešlo se 6, Benefiční koncert pro zámeckou alej, Vánoční zpívání, Vánoční prohlídky zámečku Rendez-vous; **Nové instalace** – část 2. patra zámku); **Veveří; Vranov nad Dyjí (Výstavy a akce** – Vranovská lilie, Krajina Podyjí na obrazech 19. a 20. století; Vranovské kulturní léto, Psychobetlémy)

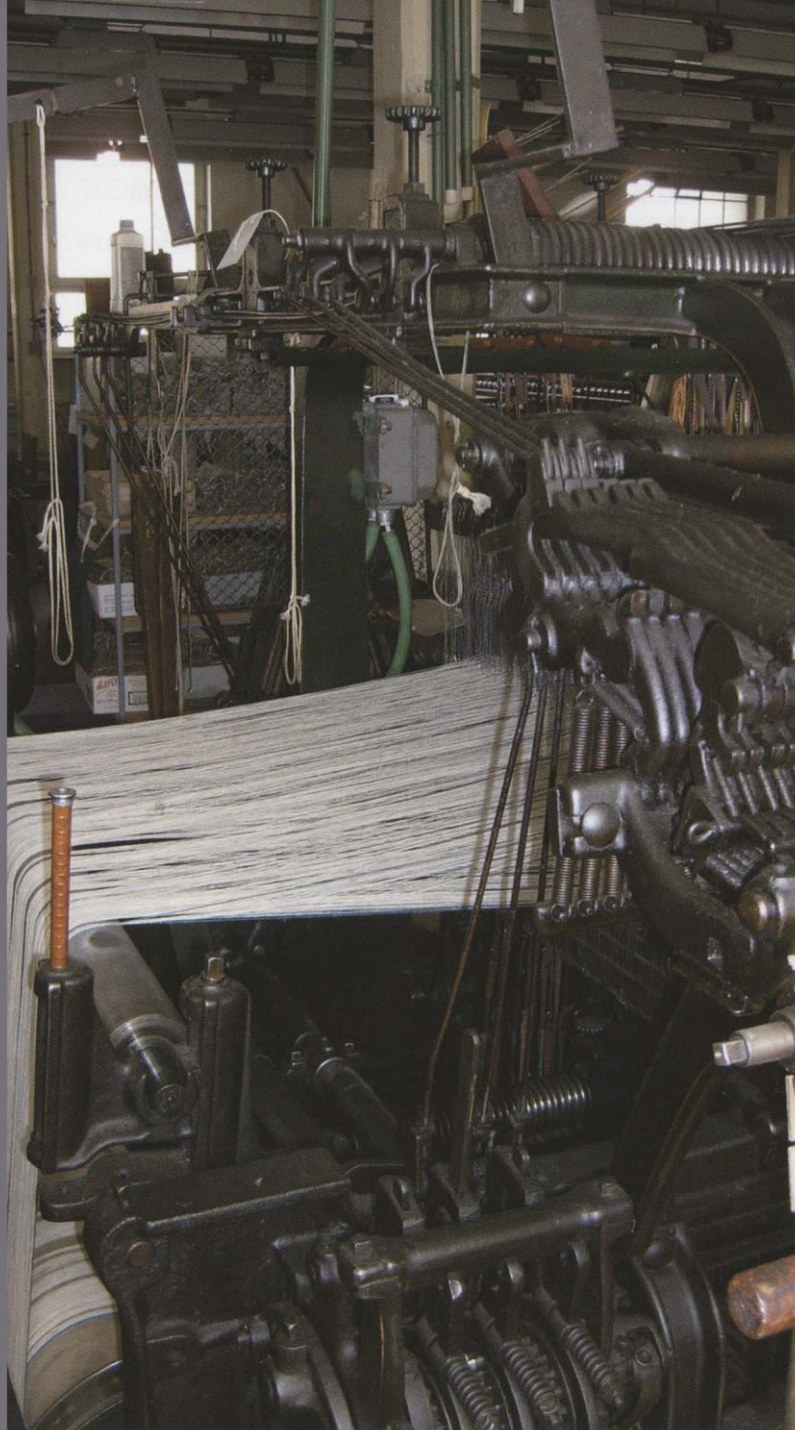
Společenské aktuality / Social News / XXXXXX

Prof. PhDr. Miloš Stehlik

Jan Dvořák

Ing. arch. Blanka Rudolfová

Ing. Pavel Vlášek

Krnov, zrušená textilní továrna

technické památky

Technické památky – opomíjená součást národního kulturního bohatství?

Eva Dvořáková

Rozhodujícím činitelem společenského vývoje je technický pokrok nedílně spjatý s dochovanými pozůstatky výrobních činností, ať již v podobě nemovitého fondu nebo technologických zařízení. Jeho poznání, dokumentování a ochrana jsou posláním památkové péče. Vzhledem ke skutečnosti, že se památková péče konstitovala jako soubor vědních disciplín na základě umělecké historie a archeologie¹, stále přezívá určité nepochopení a přehlížení technické minulosti jako rovnocenné součásti ostatních kulturních hodnot společnosti. Bez nadsázky lze říci, že s doklady technického vývoje v podobě dochovaných objektů či unikátních výrobních zařízení se na našem území setkáváme téměř na každém kroku. Od pradávna se vzhledem k centrální poloze v Evropě naše země staly čilou obchodní křižovatkou přinášející nejen ekonomický vzestup, ale zejména technické novinky. Rychlý nástup industrializace, i když s určitým zpožděním, zaznamenaly české země zejména v 2. polovině 19. století. Převratný rozvoj průmyslové výroby podpořený novými zdroji energie podnítil výstavbu mnoha unikátních průmyslových komplexů s nepřehlednou škálou průkopnických technologií. Hustota a množství těchto výrobních jednotek je ohromující, nelze je počítat na stovky, ale na desetitisíce.

První výzva k ochraně technického dědictví vyšla v Národních listech již 19. října 1924², avšak trvalo víc jak 30 let, než byl u nás vydán první zákon o ochraně kulturního dědictví³. V návaznosti na tento zákon byl prováděn na konci 50. a v průběhu 60. let 20. století první ucelený soupis památek vědy, výroby a techniky, do kterého byly zařazovány především památky z oblasti umělecké historie a obecně známé technické stavby především ze starších historických období. Seznam zaznamenal něco přes 1 000 objektů technického charakteru. Vzhledem k předchozímu omezenému bádání v oblasti techniky vykazovaly zařazené objekty značnou nevyrovnanost co do podchycení souvislé řady výrobních odvětví. Systematické doplňování seznamu nebylo až do vydání nového zákona v roce 1987⁴ možné. Tento zákon, který v upraveném znění platí dodnes, umožnil podání návrhu na prohlášení věci za kulturní památku řadovému občanovi či skupině. Tím byl nastartován možný proces řádného doplnění ústředního seznamu, což se však dařilo jen zčásti, zejména s přihlédnutím k dosud trvajícím naprosto nedostatečnému

personálnímu zajištění ze strany památkové péče. V této době se též radikálně změnil pohled na ochranu kulturního dědictví konce 19. a počátku 20. století. Historizující slohy, v jejichž duchu byla vybudována podstatná část průmyslového stavebního fondu, začala umělecká odborná veřejnost vnímat jako součást kulturního bohatství.

Technické památky dělíme stejně jako ostatní památkový fond na nemovité a movité. Dalším důležitým faktorem je členění podle výrobních odvětví a zde je třeba konstatovat, že při jejich zkoumání, dokumentování a prohlásování je nutná spolupráce s řadou odborníků. Objekty chráníme na místě samém, další formou ochrany je jejich transfer, který je možný jen ve výjimečných případech. (Např. řetězový most ve Stádleci nebo staniční domek koněspřežky v Českých Budějovicích). Vyšším stupněm ochrany památek je jejich prohlášení za národní kulturní památky. Z technického dědictví jsou prohlášeny národní kulturní památkou následující objekty

Karlův most
Koněspřežní železnice z Českých Budějovic do Lince (česká část)
Most ve Stádleci u Tábora
Most v Pisku
Vodní mlýn ve Slupi u Znojma
Důl Michal v Ostravě-Michálkovicích
Pevnost Dobrošov u Náchoda
Rožmberská rybníční soustava
Papírna ve Velkých Losinách
Důl Hlubina a vysoké pece Vítkovických železáren
Vysílač na Ještědu
Vodní elektrárna v Třeštině
Rudá věž smrti v Ostrově
Důl Jeroným v Čistě

Specifickou plošnou ochranu má Stará huť u Adamova, která je chráněna jako památková rezervace. V současné době eviduje ústřední seznam přes 2 800 areálů a objektů technického dědictví.

Přestože byly od poloviny 90. let 20. století zahájeny plošné a oborové výzkumy financované především ze strany MK ČR, stále přezívá určité nepochopení a přehlížení technické minulosti jako rovnocenné

součástí ostatních kulturních hodnot společnosti. Začlenění těchto objektů do chráněného fondu klasických památek se stále děje s určitým zpožděním. Mnohdy i nezáměr o tuto specifickou a svěbytnou oblast přispívá k jejich fyzické likvidaci. Hlavním aspektem vedoucím k záchraně tohoto různorodého a specifického fondu je jeho poznání a vyhodnocení nejen stavební podstaty, ale zejména technologických zařízení. Velkým přínosem v poznání a zejména podchycení průmyslových lokalit u nás se jeví spolupráce s Výzkumným centrem průmyslového dědictví ČVUT⁵, jehož databáze – registr průmyslového dědictví – se doplňuje o poznatky z památkářských výzkumů a naopak při výzkumech je možno čerpat i z údajů registru.

Technické památky jsou zatím asi nejzranitelnějším odvětvím památkové péče, stále nejsou zcela doceněny zejména pozůstatky industriální éry, mnohdy unikátní tovární komplexy živoří na okrajích měst. Za úspěch na prahu nového tisíciletí lze považovat připravované nominace památek České republiky na Seznam světového dědictví UNESCO,

mezi které byly vybrány z oblasti technického dědictví – Třeboňská rybniční soustava, Papírna ve Velkých Losinách, Industriální soubory v Ostravě, vysílač Ještěd a nově Žatecká chmelařská oblast.

Záchrana tohoto kulturního bohatství netkví jen v prohlášení za kulturní památku, ale na mnohých příkladech lze demonstrovat, že prostřednictvím kultivované obnovy a novým využitím i nechráněných lokalit lze zapojit průmyslové objekty do současného života. V každém našem městě, městečku a v krajině zůstaly stopy po technickém dědictví, pivovary, mlýny, cukrovary, textilky, vodní díla – stačí se jen na ně podívat a uvědomit si, že to není jen opuštěná fabrika, ale doklad naší vyspělé technické a průmyslové minulosti. Záchrana technického dědictví se stává v současné době skutečně prioritou. Osud jednotlivých objektů, areálů i opuštěných průmyslových území nespočívá jen na bedrech památkové péče, ale je zároveň výzvou pro konání místní samosprávy, pro investory, citlivé projektanty a především výzvou k záchraně pro nejširší veřejnost.

Řetězový most ve Stádleci.

Důl Michal v Ostravě.

Poznámky:

- 1 Matěj, Miloš: *Kulturní dědictví ostravské průmyslové aglomerace*. Doktorská práce, UK Praha, 1998.
- 2 Zuman, František: *Technické památky*. Vzdělávací příloha Národních listů, Praha 1924.
- 3 Zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách
- 4 Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči
- 5 <http://vcpd.cvut.cz>

Torzo Ivančického viaduktu.

Vysílač na Ještědu.

technické památky

Muzea a technické památky

Pavel Holman

Muzea a technické památky – pojmy, které se v poslední době objevují často pospolu. Muzea se podílejí na záchraně technických památek a řadu z nich přímo provozují. Například Technické muzeum v Brně spravuje celkem pět technických památek (kromě dalších objektů) – vodní mlýn ve Slupi, větrný mlýn v Kuželově, šlakhamr v Hamrech u Žďáru nad Sázavou, kovárnu v Těšanech a Starou huť u Adamova. Přímou v areálech technických památek se nachází většina hornických nebo železničních muzeí, ale i mnohá další. Technika je také bohatě zastoupena v muzejních sbírkách.

Co vlastně můžeme považovat za technickou památku? K tomuto lze přistoupit z různých pohledů. Předně to může být věc nebo soubor věcí movitých i nemovitých. Může jít o doklady dokumentující vývoj techniky a výroby od nejstarších dob až po současnost a o věci s tím související. Někdo může za technickou památku považovat pouze nemovité věci. Pro potřeby tohoto článku budu za technickou památku považovat movitost i nemovitost, či jejich soubory či vzájemné kombinace, které jsou dokladem technického vývoje a výroby a věci bezprostředně související, tedy různá doplňková zařízení, terénní úpravy nutné pro fungování, ale i předměty pro reklamu, obchod, vývoj atd.

Technické památky můžeme dnes považovat za celosvětový fenomén. V této souvislosti se hovoří o tzv. industriální kultuře. Na jedné straně jsou doklady o vývoji techniky a její současnosti velkým návštěvnickým lákadlem. Na druhé straně je ochrana technických památek velkým problémem. Zejména v případě snahy zachovat celé velké průmyslové areály.

Přesto nejde v oblasti sběratelství a muzejnictví o nic nového. Jednotlivé technické předměty můžeme najít už ve starověkých sbírkách, zejména ve formě různých přístrojů – fyzikálních, matematických, astronomických. Přístup tehdejších sběratelů byl poněkud odlišný, takže řada sbírkových předmětů dále sloužila své funkci a byla prakticky používána.

Postupně k tomu přibývaly věci i z jiných oborů. Převážně to byly kusy nádherně zdobené, které plnily nejen svou vlastní praktickou funkci, ale působily i esteticky. Dlouho se zájmu sběratelů těšily pouze jednotlivosti. Teprve v éře kabinetů, v době od 16. století se jejich pohled začíná měnit, a cílem je zachytit i výrobu předmětů. Nejen finální

výrobky, ale i nástroje či stroje, kterými byly zhotoveny, zařízení dílem, celou dokumentací výrobního procesu. Sběratelé získávají celé dílny a ty pak i nadále používají. Například ve slavné sbírce rodu Medici ve Florencii se tak ocitl například malířský ateliér. Ten byl nadále využíván pro malířskou školu, kterou na svém dvoře Medicejští založili a vychovávali zde nové umělce.

Stejně tak Francesco I. de Medici využíval získanou alchymistickou laboratoř pro své chemické a alchymistické pokusy. Medicejští se také zajímali o astronomii a vytvořili sbírku různých astronomických přístrojů, knih a předmětů s touto tematikou. Zde využili služeb Galilea Galileiho, který byl jejich chráněncem, profesorem na univerzitě v Pise a učitelem řady členů rodu.

Podobný přístup ke sbírání uplatňovali i saští Wettinové, je spojený hlavně s osobou Friedricha Augusta I. a s jeho následovníky. Ti se také snažili o komplexní dokumentaci jevů. Ukázkou může být dokumentace činnosti porcelánky v Míšni, která byla založena v roce 1710 a jejíž počátek máme velice slušně zachycený ve sbírce porcelánu v Drážďanech.

Od konce 18. století začínají masově vznikat muzea, která v mnohém přejímají principy dosavadního soukromého sběratelství. To pochopitelně existuje i nadále vedle veřejných muzeí. Oba fenomény se vzájemně doplňují.

Rozmach průmyslu a dopravy během 19. století se odrazil i v muzejnictví. V druhé polovině 19. století jsou zakládána první specializovaná muzea zaměřená na techniku a průmysl. Patří sem jak specializovaná technická či průmyslová muzea, tak muzea umělecko průmyslová. Ale i další specializovaná muzea, která se technice věnují více či méně, jako muzea zemědělská, vojenská aj. V první fázi vznikají hlavně muzea obecně zaměřená na průmysl a techniku. Postupem doby ale dochází ke specializaci a jsou zakládána muzea dokumentující například dopravu, energetiku, strojírenství atp. Dá se říci, že během dvacátého století specializace muzeí roste a dnes máme muzea, veřejná a soukromá, prakticky na všechno.

Zejména ve dvacátém století dochází ve sbírkové oblasti k dalšímu posunu. Sbírkovými předměty nejsou již jen vybrané hmotné předměty, ale stávají se jimi i nemovitosti, bývalá průmyslová zařízení, včetně strojového

a jiného vybavení. Muzea se tak začínají starat o technické památky jako o sbírkový předmět. Mají často sídlo v bývalých průmyslových stavbách a nemovitá technická památka se tak stává muzejní budovou.

Nejprve bych se širěji zmínil o případu technické památky jako sbírkového předmětu. Toto pojetí vyplývá z již zmíněného trendu u starých kabinetů, kdy byly získávány celé dílny. Ty byly ale vyjmuty z původního prostředí a přeneseny na jiné místo. To sice může nastat i nyní, ale častěji zůstává vše na původním místě – in situ, takže lze vnímat sbírkový předmět v původním kontextu. V řadě případů je takovéto převzetí muzeem jedinou záchranou pro technickou památku, která by jinak zanikla. Diskutovaná je otázka dalšího využití památky.

U technických památek, kdy zůstala původní budova i s výrobním zařízením a vybavením zázemí, nebo kam je možné přenést adekvátní stroje odjinud, je přístup ohledně dalšího fungování v zásadě dvojnásobný. Buď je vytvořena klasická muzejní expozice, tedy statická instalace výrobního zařízení pokud možno tak, jak bylo původně, což bývá doplněno ještě o další textové a obrazové informace na panelech, případně provádí průvodce. Dnes může být taková expozice doplněna o multimediální prvky, kdy lze vidět na obrazovce či plátně zařízení v chodu s patřičným komentářem. Dalším doplňkem bývají různé funkční modely a interaktivní prvky, kdy si lze některé věci vyzkoušet na kopiích či modelech.

Druhou variantou je plně funkční expozice, kde lze předvádět staré výrobní postupy. Návštěvník tak má možnost přímo vidět jak fungovaly stroje, či jak se používaly nástroje, případně si i některé postupy vyzkoušet. Právě poslední typ výstav a expozic je na vzestupu. Nabízí

návštěvníkovi něco, co jinde vidět nemůže, případně to ani jinde nemůže prožít. Z takovýchto prezentací si člověk zapamatuje daleko více věcí, než ze statických variant. Na druhou stranu jsou tyto expozice náročnější na organizaci a problematické mohou být i z hlediska ochrany předmětů. Pokud se požívají originály, mohlo by dojít k jejich poškození, eventuálně i zničení.

Interaktivní prvky jsou začleňovány i do expozic a výstav běžných technických muzeí. Umožňují návštěvníkovi lépe pochopit funkci daného technického zařízení nebo například fyzikálních jevů. Módním trendem jsou i různé technické herny, které u nás najdeme například v brněnském Technickém muzeu nebo v zahraničí třeba v Technickém muzeu ve Vídni.

Na tomto základě vznikl koncem šedesátých let 20. století nový typ muzea – muzeum vědy a techniky. Celé muzeum je vlastně jedna velká herna, jsou využívána multimédia a další prvky. Prvním muzeem tohoto typu bylo Exploratorium v San Franciscu v USA. Dalšími příklady jsou Národní muzeum vědy, techniky a průmyslu v Paříži ve čtvrti La Villette, INTECH nebo Discovery Museum ve Velké Británii aj. V České republice podobné muzeum až do loňského roku neexistovalo. V listopadu 2008 bylo v areálu Škoda Holding otevřeno muzeum Techmania, které je právě takovým muzeem, jako výše zmíněná zahraniční.

Spojení muzea a technické památky můžeme najít ještě i v jiné souvislosti. S rozvojem průmyslu a se změnami, ke kterým dochází zejména v souvislosti s jeho restrukturalizací, se dostává do popředí jiný problém, co se starými průmyslovými areály nebo celými částmi průmyslových měst.

Betonové klasicismy Bruno Bauera

Lukáš Beran

Úvodem

Od roku 2003 vyvíjí VCPD ČVUT nástroj pro evidenci průmyslových objektů na území České republiky, tzv. Registr průmyslového dědictví (<https://registr.cvut.cz/>). V jeho on-line přístupné struktuře se otiskla potřeba nacházet pro jednotlivé stavby jejich původní názvy, jména zakladatelů, stavebníků a vlastníků průmyslových zařízení, ale postupně také jména jejich stavitelů a architektů či provádějících stavebních firem. Registr dokáže záznamy podle těchto kritérií třídít a porovnávat – vrací tak do hry patrně nejstarší a ústřední uměleckohistorickou kategorii, autorství, jakkoliv to je s ním u průmyslových staveb často komplikované. „Projekt průmyslové stavby je společnou prací majitele, výrobního ředitele, dodavatele strojního zařízení, stavebního podnikatele a architekta.“¹ Vývoj však určovaly tvůrčí osobnosti, které dokázaly skloubit požadavky i znalosti těchto stran v individuální celek, stavební dílo.

Od prvních specialistů, anglických *millwrights*, jejichž následnictví vrcholil v práci kanceláře Sidneyho Stotta,² přes velká Búra evropského kontinentu, z nichž se ve středoevropské oblasti široce uplatnila curyšská firma Séquin & Knobel, vede cesta k americkým továrnám Alberta Kahna a k německým Philippa Jakoba Manze.³ Průmysl (zejména textilní) stvořil již v devatenáctém století budovy obrovských rozměrů a volné dispozice podlaží, užívající klimatizaci, protipožární systémy, prosklení fasád, jejichž racionální projekty, založené na výpočtu kapacity, byly dodávány korespondenčně na desítky vzdálených stavenišť a realizovány z typizovaných prvků. Situace v Rakousku-Uhersku, těžiště jehož průmyslové výroby leželo v českých zemích, zatím nebyla tak podrobně popsána, ačkoliv monarchie přinejmenším v jednom klíčovém oboru rozhodně nezaostávala – v betonovém stavitelství. Již roku 1888 provádí konstrukce podle Monierových patentů firma Pittel & Brausewetter, roku 1899 kupuje ing. Eduard Ast licence Hennebiqueových průvlakových stropů. Na rozdíl od vodních a dopravních děl, při výstavbě budov tyto firmy stavěla tradice do role subdodavatele, zodpovědného za základy a později za stropní konstrukce budov, jejichž obvodové stěny z cihelného zdiva však prováděl a navrhoval místní stavitel.

Teprve specializovaná projekční kancelář, nabízející, řečeno dnes módním obratem „komplexní řešení“, může prosadit první skeletové stavby, u kterých se teprve železobetonová konstrukce projeví jako architektonický činitel.⁴ V Rakousku-Uhersku to byla projekční kancelář Bruno Bauera (1880–1938).

Rakouskému bádání, které je v poznání průmyslových staveb oproti českému zhruba o dvě desetiletí napřed, pochopitelně Bauerova osobnost neunikla. Jeho biblio- a biografické heslo bylo vytvořeno v rámci internetového projektu *Architektenlexikon Wien 1880–1945*;⁵ jako tvůrce „vysoké úrovně“ jej na základě jeho vídeňských staveb identifikuje již Ute Georgeacopol-Winischhofer,⁶ která v letech osmdesátých spolupracovala s Manfredem Wehdornem na první rakouské topografii průmyslových staveb – zde ještě najdeme Bauera nikoliv náhodou jako „pražského architekta a stavitele“.⁷ Četným Bauerovým stavbám na území dnešní České republiky však dosud nebyla systematicky věnována pozornost.

Život

Ačkoliv se Bruno Bauer narodil 30. listopadu 1880 ve Vídni, absolvoval německou státní reálku v Karlíně (Deutsche Staats- Realschule Karolinenthal) a roku 1899 se zapsal na pražskou německou techniku v oboru pozemního stavitelství,⁸ kde studium završil 23. února 1908 doktorskou zkouškou u Franze Starcka a tehdejšího rektora Josefa Melana.⁹ Katalog posluchačů Techniky přibližuje jeho rodinné zázemí – jako otec je zde uveden „Moritz Bauer, fabrikant in Deutschbrod“ a jde patrně o jednoho ze dvou vlastníků zdejší soukenické továrny firmy Albert Bauer a syn, doložených k roku 1892.¹⁰ V katalogu posluchačů se kolonkou myslelo i na vyznání – „mosaisch“. Nelze přehlédnout, že naprostá většina Bauerových zakázek přišla od židovských podnikatelů spojených s Vídni, kde jeho kancelář sídlila nejspíše od roku 1910. Stavební rada h. c., Dr. ing. Bruno Bauer, prezident komory inženýrů a architektů ve Vídni, nositel Řetězského kříže Řádu Františka Josefa I. i Stříbrného záslužného kříže Rakouské republiky, ale také Pruského záslužného kříže a Železného kříže druhé třídy, umírá záhy po emigraci do Londýna 21. prosince 1938.

Obr. 1 Přádělna bavlny E. G. Pick & Comp., Litvínov, 2008.
Foto Lukáš Beran.

Obr. 2 Přádělna bavlny Dr. Richard Anninger, Hradec Králové,
interiér 2. NP, 2008. Foto Lukáš Beran.

Stavby 1907–1918

O prvních pracích Bruno Bauera mezi lety 1907–1910 nás heslovitě spravuje tištěná referenční listina jeho „Specialbureau für Industriebauten“. Z příloženého dopisu, vyzdvihujícího výhody železobetonových konstrukcí, můžeme také „seznat, že v letech 1908, 1909 a 1910 jsem projektoval a vedl v průměru dvacet továrních staveb ročně“.¹¹ Některé budovy z tohoto seznamu se zatím nepodařilo bezpečně identifikovat, ačkoliv o jejich lokaci není pochyb – jde o projekty pro Theodora Kerna v Jihlavě či budovy v Těchoníně, Moravské Třebové a Humpolci, neprozkoumány doposud zůstávají také velké zakázky významných průmyslnických rodin Löw-Beerů v Brněnci¹² a Kubinzkých v Berouně.¹³ V Úpici Bruno Bauer realizoval několik staveb pro tkalcovnu bratří Buxbamů, jeho autorství je evidentní u expediční haly¹⁴ a správní budovy závodu. (#3) Jako problematické se naopak jeví dvě stavby pražských tiskáren, uváděné v Bauerově vlastním seznamu projektů. V plánové dokumentaci Schulzovy tiskárny z roku 1907, kterou zmíněný seznam zobrazuje i ve fotografické příloze, je patrná pouze firma Pítel & Brausewetter, která železobetonový skelet se sedmimetrovými rozpory prováděla, a jeho fasády patrně ještě upravil architekt Antonín Hrubý. (#6) Podobně u tiskárny Beaufortovy uliční trakt s fasádou Osvalda Polívky provedl Václav Nekvasil jako tradiční, zděný; železobetonové dvorní křídlo je dílem stavitele Vlčka, a to až z roku 1910. Bruno Bauer také uvádí, že vypracoval plány a statický výpočet železobetonové budovy Strojovny (tedy expozice strojírenských firem) na Jubilejní výstavě pražské obchodní a živnostenské komory roku 1908, stavby asi rovněž podle Polívkova návrhu.¹⁵ Železobetonovou extenzí tradičního

stavebního typu byla rozměrná, ale architektonicky nenáročná přístavba šestipodlažní budovy humen v komplexu tehdy největší evropské sladovny Marie Reiserové a synů v pražské Podbabě. (#11) Pozdější výstavba z dvacátých let obrazně i fakticky odsunula do pozadí první budovy královské cementárny¹⁶ (#22), navržené Bruno Bauerem roku 1910 a publikované hned po dostavbě a později i samotným autorem, a to jako modelový příklad projektování na základě provozního schématu.¹⁷ V této souvislosti je třeba zmínit, že většina Bauerových velkých staveb se objevila s patřičným komentářem také v reklamních a pamětních tisících betonářských firem, které je prováděly, a pravidelně se o nich zmiňuje také informační příloha *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, *Der Bauinteressent*, jmenujíc vždy projektanta. Před vypuknutím první světové války to byla především série textilních etážovek.

Chronologicky první (a také dnes nejrozsáhlejší) z nich je budova, která byla postavena během roku 1907 pro Emila Gerharda Picka v Litvínově. (#2) [1] Přádělnu, určenou pro zpracování jemné egyptské bavlny (Maco), tvoří čtyřpodlažní železobetonový skelet s příčnými stropními průvlaky o rozponu 4,25 × 6,8 metrů. Nejprve bylo provedeno 9 × 9 konstrukčních polí na téměř kvadratickém půdorysu, se schodišťovou a prašnou věží na jižní straně a věží sprinklerovou na straně severní; půdorys asymetricky dělí lanoviště transmisního rozvodu hnací síly ze severně připojené strojovny. Roku 1910 pak došlo na stavbu dalších sedmi polí shodné konstrukce západním směrem, čímž budova dosáhla dnešní délky 103 metry.¹⁸ Popsaný železobetonový skelet je zevně akcentován střídými, secesními dekorativními prvky, pronikajícími jakoby skrze korunní římsu a odlišnými přímo v betonové

Obr. 3 Tkalcovna česané přize Hlawatsch & Isbary, Kraslice, 2008. Foto Lukáš Beran.

směsí, zatímco vpadlé parapetní vyzdívký jsou odlišeny režným zdívem. Tři okna v každém poli oddělují tenké, nenosné železobetonové pruty, které pak u oken posledního patra přechází v segmentová nadpraží. Obdobnou, co do konstrukce i vnějšího řešení fasád, je přádelna bavlny, provedená firmou Bohumíra Hollmanna¹⁹ v Hradci Králové pro Dr. Richarda Anníngera, dokončená roku 1908 a následně roku 1911 rovněž prodloužená. (#7) [2] Pouze trojpodlažní a hlubší budova se však od litvínovské liší v dispozici, protože byla koncipována již pro přímý elektrický pohon strojů a nemá tedy lanoviště, do půdorysu jsou příčně vetknuta pouze dvě schodišťová pole se sprinklerovou věží nad jedním z nich. Stejně tak tomu je u další budovy shodného určení, přádelny o kapacitě 40 000 vřeten Františka Brůny v Plavech na Jablonecku, (#10) kterou provedla firma A. G. Wayss & Freytag během pouhých tří měsíců roku 1908.²⁰ (Rozšířena jižním směrem na dnešní délku byla až roku 1924.) Odlišně koncipovaná je tkalcovna v Kraslicích pro vídeňskou firmu Hlawatsch & Isbary, kterou tehdy vedl Rudolf Isbary junior. (#16) [3] Byla provedena opět stavebním podnikatelstvím Wayss & Freytag A. G. během roku 1909.²¹ Tento železobetonový skelet je odlišné konstrukce než předchozí; vnější nosné pilíře stavby jsou zdvojeny a mezera vyplněna průběžně předstupující režnou vyzdívkou, do obvodové konstrukce jsou výrazněji začleněny sloupky oken, většinou zdvojených, ale při okrajích otvírajících celé jedno pole. Jejich nadpraží dostala všude náběhy, parapety jsou opět vyzděny. Jednotlivá podlaží podélného kvádrů spíná jediná obslužná věž s výraznou helmicí, odsazená od západní fasády, a stavba tak nevyniká jen čitelností své konstrukce, ale i kompaktností a univerzalitou půdorysu – ta se

Obr. 4 Tkalcovna prýmků Franz Gabler, Krnov, 2008. Foto Lukáš Beran.

ostatně vyplatila již roku 1927 při zásadní změně výrobního programu. Pětipodlažní přádelnu mykané přize, která doplnila zábrdovický areál brněnské firmy Weiss & Hanak, lze považovat za určitě dovršení Bauerovy tendence integrovat vnější a vnitřní části stavby tak říkajíc do jednoho betonového odlitku, a to včetně vpadlých parapetních polí, podél obvodových sloupů skeletu volně přecházejících v nadpraží oken, která jsou v posledním patře oblouková a tím ještě posilují vertikality fasády.²² (#21) Teprve roku 1911 v Bauerově díle následuje jeho dnes nejnámější textilka, přádelna A. G. Spinnerei und Weberei Teesdorf-Schönau, založená rodinou Anníngérů v dolnorakouském Teesdorfu.²³

Trojice Bauerových staveb ve slezském Krnově byla identifikována již v roce 2000 Michaelou Ryškovou.²⁴ Jde o budovu přádelny Otto Fiedler & spol. (#28) z roku 1911, rozvržením fasád blízkou zábrdovické stavbě, a především dvě budovy, jejichž projekt je datován do roku 1912 – přádelna vlny firmy W. & J. Bellak (#31) a tkalcovna prýmků Franze Gablera, která po architektonické stránce představuje vrchol Bauerovy projekční činnosti před první světovou válkou. (#32) [4]

Pro úplnost výčtu Bauerových předválečných staveb je třeba zmínit papírnu firmy Ignaz Fuchs na Královských Vinohradech (#19), kterou postavila Hollmannova betonářská společnost pro Roberta Fuchse roku 1910 – osoba stavebníka vede k předpokladu, že Bauer pracoval také v meziválečném období pro jeho novou filiálku v Horní Kamenici.²⁵ Roku 1911 uvádí Der Bauinteressent Bauerovu budovu továrny na klobouky v Brně „Or. -Nr. 1, 3, 5 Spitalwiese“, tato budova je však značně přestavěna.²⁶ (#29) V domovském Německém (Havlíčkově) Brodě Bauer pracoval kolem roku 1910 pro textilní podnik rodiny Mahlerů.²⁷ (#30)

Obr. 5 Tkalcovna vlny (?) Carl Wolfrum, Ústí nad Labem, 2008.
Foto Lukáš Beran.

Obr. 6 Hala slévárny a. s. Tanvaldská přádelna bavlny, Tanvald, 2006.
Foto Lukáš Beran.

V roce 1912 začíná spolupracovat s akciovou společností Tannwalder Baumwollspinnerei, kterou tehdy řídili vídeňští obchodníci Gottlieb Lederer a Julius Wolf.²⁸ Pozoruhodný tovární soubor v Tanvaldě tehdy již zahrnoval dvě přádelny bavlny (z nichž novější navrhl roku 1907 Bauerův německý konkurent P. J. Manz) a také vlastní strojírenskou výrobu, pro niž Bauer postupně navrhl dvě navazující budovy, na kterých lze snadno sledovat vývoj typu železobetonové montážní haly v jeho pojetí. Nejprve to byla jižní trojlodní budova strojírní, dokončená roku 1914 firmou Pittel & Brausewetter. Střechu její stometrové střední lodi o výšce dvou podlaží nesou eliptické nosníky a je prolomena sedlovým světlíkem. (#36) Později na ni na severu navázala obdobná trojpodlažní hala nové slévárny podle projektu z roku 1926. (#40) [6] Již v roce 1914 byla přibližně kilometr jižně od areálu pouštěna vodní elektrárna, hnaná vodou řeky Kamenice vedenou podzemním přiváděčem, jejíž proud je regulován charakteristickou vyrovnávací věží.²⁹ Železobetonové konstrukce zde provedla opět firma Pittel & Brausewetter. (#33)

Po vypuknutí první světové války se Bruno Bauer věnoval především projektování státních továren na střelný prach v Rakousku. Na základě katalogizace cukrovarů v Čechách, kterou ve VCPD ČVUT zpracovala Linda Mašková, lze jako Bauerovu práci identifikovat monumentální budovu Bondyho cukerné rafinerie v Českém Meziříčí, postavenou po požáru původního cukrovaru ve válečném roce 1915.³⁰ (#36)

Texty

V této době Bauer formuluje svůj esej *Das Problem des Industriebautens*,³¹ kterým se zapojuje do diskuse o vztahu inženýrství a architektury, v níž bude pokračovat ještě ve třicátých letech. Jeho přístup lze charakterizovat vědomím vývojových souvislostí (*entwicklungsgeschichtlich*) a snahou přesně definovat užívané pojmy. Výklad původu průmyslové stavby, zahrnující i nástin vývoje shedových, etážových a halových staveb, nakonec zhušťuje do aforistické definice – „*Stein und Eisen gewordenes Betriebsdiagramm*“, v případě pojmu „architekt“ však, podobně jako mnozí další v dané době, již konstatuje rozkol. Upozorňuje na to, že historicky byl architekt nejen tvůrcem všech budov, ale i strojů, a jako ideál se v textu neobjevuje nikdo menší než Leonardo da Vinci. Že však se vznikem technického školství, vyučujícího matematice, fyzice a chemii, byla architektura omezena na umělecké rozvíjení tradičních typů budov, které tyto speciální vědecké znalosti nevyžadovalo. Právě na průmyslových stavbách se problém projevuje nejzřetelněji – střetávají se zde totiž přístupy více profesí. Akademický architekt (*Künstler-Architekt*) „*vidí svůj úkol v tom, obléci dodavatelem strojního vybavení navržený půdorys do estetického kabátu*.“ Bauer zde útočí především na okruh německého časopisu „*Der Industriebau*“ a jako „*polovičatosti*“, které mají smysl pouze v „*reklamním působení*“, uvádí jak drážďanskou „*tovární mešitu*“ výrobce cigaret

Yenidze, tak Gropiovu vzorovou továrnu na kolínské výstavě Werkbundu, která „... u praktického inženýra-architekta vzbuzuje jen úsměv. Žádná továrna nevyžaduje takové uspořádání prostoru.“ Architektu chybí technické znalosti, „částečně se od průmyslových staveb drží stranou“, částečně je od nich ovšem „stranou držen“, protože „Konzilium“ nad projektem průmyslové stavby funguje tak, že stavební inženýr sice postrádá „umělecké cítění a celkový pohled na věc“, ale je schopen spočítat nejspornější řešení zadání, zadání dodavatele strojního zařízení, který „hraje roli primadony, neboť ručí za výkon a kvalitu budoucí výroby. Zpravidla se mu podaří přesvědčit stavebníka, aby všechny plány pořídil rovnou od něj, poněkud jako přivažek k jeho strojům. V Německu jsou nicméně strojírný, které si na tuto práci drží architektky, schopné dobré průmyslové budovy navrhnout, naše rakouské, například ty, které zařizují po celém světě cukrovary, tento úkol architekta tak vážně neberou a jejich stavební konstrukce jsou zastaralé. (...) Stavitel si nemůže přát sympatičtějšího projektanta, než toho, který nebere ohled na cenu prací, a oceňuje kvalitu projektu. Dodavatel zařízení zase ocení kvalitu stavitele a stavebník je nadšen, jak dobře si vybral, a platí a platí. Snaha zaměstnat inženýra-architekta tehdy naráží na tuhý odpor.“ Je to tedy stavebník, který nakonec pocítí potřebu zaměstnat jedinou osobu, která „ponese celou zodpovědnost“, specialistu na průmyslové stavby. Architektka „im guten alten Sinne“, jaký obsáhne schopnosti stavebního inženýra i architekta – at už přichází z jedné či druhé oblasti. „Oddělení školy stavebního inženýrství od školy architektury považují za nejnešťastnější omyl, který znamenal pro stavební umění více než sto let dlouhé neplodné období.“

Závěr Bauerovy stati je překvapivý šířkou rozhledu: „Ve velice pozoruhodném díle Paula Frankla „Die Entwicklungsphasen der neueren Baukunst“, které vydal roku 1914 u Gustava Teubnera v Lipsku, nacházím docela samozřejmý názor, který se však v minulém století vytratil, totiž že každá stavba je stavbou užitkovou, a že z tohoto pohledu není rozdíl mezi stavbami sakrálními, monumentálními či profánními.“ Zde Bauer cituje doslova Franklovu pasáž, která se týká dispozice divadla: „Immer ist es die menschliche Handlung, die Logisches, Begriffliches hereinträgt in den kristallhaften geometrischen Raum.“ „Takže pro kostely, divadla a muzea platí definice průmyslové stavby. Také ony jsou, mutatis mutandis, v kamení a někdy i železe provedenými provozními schématy. Zde jest tedy znovu odhalena jednota všeho architektonického tvoření.“ – uzavírá roku 1916 svůj esej o průmyslových stavbách.

V pozdější, zkrácené verzi z roku 1926 i v dalších Bauerových textech, zabývajících se ekonomikou a problémy organizace výroby, půdorysy budov, už tyto pozoruhodné odbočky nenajdeme.³² Dovolím si citovat ještě jednu z nich. „Proporce všech staveb jsou odvozeny od velikosti člověka, u průmyslových staveb však ustupuje lidská míra do pozadí.

(...) I to nejvelkolepější nádraží má za míru člověka, ačkoliv v tomto případě jsou určující i rozměry železnice – u kterých je však nejmenším společným jmenovatelem opět člověk. Přesné výpočty ukazují, že dnes po celém světě obvyklý železniční rozchod není nejvhodnějším a že pro přenos hnací síly i spotřebu uhlí je vhodnější rozchod větší. Stephenson jeho rozměr nevypočítal, použil rozchodu kol poštovního dostavníku, dimenzovaného podle cestujících. U průmyslových staveb je tomu jinak. Zde rozměr stroje určuje všechny poměry stavby. Ovšemže i stroje během vývoje nedostaly svá měřítka naráz, ale rovněž bezděčně přejímaly lidské rozměry. Například šířka tkalcovského stavu je výslednicí rozměrů lidského těla a umění stříhače. Stav na tkani pánské metráže je jině širky než stav pro metráž dámskou. Který tkadlec a který architekt si uvědomují, že rozpony jeho tkalcovny jsou v posledku odvozeny z lidské míry? S pokračujícím vývojem však pracovní stroje tento takřkajíc zbytek lidskosti ztratily. Jako se přestává užívat lidské síly pro přepravu materiálu, emancipuje se stroj, dimenzovaný pouze pro co nejúčinnější chod, od přímého lidského spolupůsobení. Člověk a stroj již nemají společné měřítka a délkové míry odvozené z lidského těla, stopy, lokte, palce, nahrazuje ve věku strojů neosobní metrická míra.“³³

Stavby 1920–1930

Seznam Bauerových staveb na našem území, datovaných po vzniku republiky, zatím zdaleka není tak obsáhlý. Příčiny jsou jak objektivní, tak badatelské. Mezi objektivní patří samozřejmě skutečnost, že pro největší klienty, tedy textilní podniky, kterým se nejlépe daří na velkém trhu, znamenal vznik ČSR určitý útlum. Pro nostrifikované podniky se Bauerova projektční kancelář v šestém vídeňském obvodu, Mariahilfer Straße 51, ocitla v zahraničí. Co komplikuje průzkum průmyslových budov vždy, je absence plánové dokumentace – pokud nebyla zašantročena či zničena v éře národních podniků, stalo se tak cíleně v rámci majetkových spekulací po jejich krachu. Literární prameny, s výjimkou vlastních Bauerových textů, jsou rovněž skoupé – časopis Spolku rakouských inženýrů a architektů přestal pochopitelně po roce 1918 stavební dění v nové republice monitorovat a „sdružené spolky československých inženýrův a architektův v Brně, Plzni a Praze“, vydávající *Achitektonický obzor*, se zase věnovaly spíše práci vlastních členů.

Soustavně se Bruno Bauer věnoval projektování textilních provozů horkých, vlhkých a toxických, tedy barevné, bělírny a apretury. Svá stavební hygienická řešení měl patentována a popsal je roku 1925.³⁴ První stavbu, kterou zde uvádí, je barevna a apretura pro firmu Carl Wolfrum v Ústí nad Labem (#18), postavená již roku 1910, a jako příklad rozvinutí této koncepce popisuje barevnu pro brněnskou pobočku kraslické Isbaryho továrny, která se mezitím, roku 1916, stala součástí vídeňské akciové společnosti Spojených továren vlněného zboží. (#38)

Obr. 7 Tkalcovna a. s. Červenokostecké a Erlašské přádelny a tkalcovny, Červený Kostelec, 2008. Foto Lukáš Beran.

Modul této stavby vyplňují, zjednodušeně řečeno, jehlanovité železobetonové trychtýře, zakončené mechanickými deflektory a vložené do skeletu budovy nad každou varnou kádí, které jsou řazeny po stranách střední chodby kryté sedlovým světlíkem. V případě první z barevn v Brně-Trnitě jsou ještě zmíněné jehlany pod společným zastřešením, u druhé, postavené později samostatně na pozemku za továrním náhonem, jsou již jejich tělesa pokryta eternitovými taškami a vytvářejí tak bizarní střechu. (#44) Obdobnou budovu postavil Bauer také roku 1929 v Zábrdovicích pro již zmíněnou vlnářskou továrnu Karla Weisse a Jacquese Hanaka, barevna sice nepřestála nálety na Brno roku 1945, avšak dochovala se její plánová dokumentace.³⁵

Bauerovo autorství ve dvacátých letech lze u některých budov jen předpokládat na základě jeho předchozí spolupráce s danou firmou a odhadovat podle stylu – ten však je v tomto případě vytříbený a ustálený. Platí to například o ústecké etážové budově pro firmu Carl Wolfrum, nejspíše tkalcovně vlny, kterou ve svém reklamním tisku, vydaném po roce 1928, prezentuje místní stavební firma Alwin Köhler.³⁶ (#36) [5] Podobná tiskovina maloměřické cementárny Leo Czech³⁷ potvrzuje Bauerovo autorství alespoň jedné další budovy v Brně a zároveň jeho spolupráci s brněnskou stavební firmou ing. Artura Eislera.³⁸ Jde o pětipodlažní železobetonovou budovu Spojených továren na vlněné zboží v ulici Špitálka z roku 1929, jejíž patra sloužila různým fázím výroby a přizemí a mezanin jako sklady a kanceláře.³⁹ (#41) [8] [9] Eislerova stavební firma i Bauerova projekční kancelář se společně

objevují již roku 1927 v korespondenci Okresního úřadu Náchod.⁴⁰ Akciová společnost Červenokostecké a Erlašské přádelny a tkalcovny, která od roku 1899 vlastnila tkalcovnu Leopold Abeles & Söhne v Červeném Kostelci, stavěla v jejím areálu novou budovu – jeden projekt si ostatně objednala u Bruno Bauera již v roce 1916.⁴¹ Nepřehlédnutelná sedmipodlažní budova tkalcovny, místními nikoliv nemístně přezdívaná „mrakodrap“, svým architektonickým pojetím přímo souvisí s brněnskou stavbou na Špitálce, dokončenou téhož roku 1929, a je třeba ji rovněž považovat za jedno z Bauerových děl, a to mimořádně zdařilých. (#40) [7]

Styl

Odvolám-li se při identifikaci Bauerových staveb dvacátých let na jeho rozpoznatelný rukopis, měl bych se pokusit jej nějak popsat. První stavby, zejména litvínovskou, a především způsob, jakým je zevně exponována její konstrukce, můžeme považovat za přímé pokračování novátorského vzoru – dnes již neexistující, ale dobře známé přádelny Charlese Sixe v Tourcoing, kterou navrhnul Francois Hennebique roku 1895.⁴² Pokračování to však jistě nebylo ojedinělé, podobné skeletové stavby vznikaly v té době například v projekční kanceláři Eduarda Asta.⁴³ (Ty se vyznačují se úplnou absencí tradičního členění – připomínám alespoň známou Thonetovu továrnu na nábytek v moravských Koryčanech z roku 1907.) Hennebique sice přizdobuje hrany železobetonového skeletu, demonstrativně jej však otevírá okny přes celou šířku konstrukčního pole. Bauer horizontálně člení své fasády i tam, kde to není konstrukčně nutné, jeho klasicistní citění se zpěčuje použitím podélného formátu okenních otvorů. O to pozoruhodnější je řešení fasád dvou krnovských staveb – u Bellakovy přádelny jsou již čtvercová okna mezi vnější pilíře ještě sdružena po dvou, v případě Gablerovy tkalcovny procházejí od pilíře k pilíři. Stylové vyznění však obětováno nebylo, ke striktní symetrii, která charakterizuje obě zmíněné stavby, se připojuje formální zaklenutí oken pátého podlaží a klasicistní rozvrh díky nim ovládá stavbu jako celek. Novoklasicismus Josefa Hoffmanna, Hermanna Muthesia či Petera Behrense se ve druhém desetiletí dvacátého století u průmyslových staveb stává obecnou formulí. Cože o oknech píše v té době Behrens, který právě v průmyslových stavbách viděl původce nové monumentality? „*Velké tabule působí jako díry a trhají celkovou formu (Gesamtform), těsně umístěné pilíře však ponechávají domu působivost plochy zdí, zdívo pilířů je postaveno proti okenním otvorům.*“⁴⁴ V letech dvacátých pak vysoký pilastrový řád a podvojně či potrojně sdružená okna průmyslových budov nacházíme všude tam, kam neproniknul funkcionalismus. Dějiny architektury, psané vítězi, nás však zatím v převažujícím množství betonových klasicismů orientují jen špatně. Určité srovnání může poskytnout soubor staveb

Obr. 8 Budova a. s. Sdružené továrny vlněného zboží, Brno-Trnitá, 2008. Foto Lukáš Beran.

Bauerova souputníka, žitavsko-vídeňského specialisty na průmyslové stavby Heinricha Ziegera.⁴⁵ Zatímco u něj však vidíme sílící tendenci převádět tektonické tvary do plochých, abstraktních schémat, Bauerovy stavby z konce dvacátých let v Brně a Červeném Kostelci promlouvají tíhou pilířů, pádnými římsami, zdůrazňujícími tradiční výškové trojčlenění, a složitým hloubkovým uspořádáním fasádních ploch.

Obr. 9 Budova a. s. Sdružené továrny vlněného zboží, Brno-Trnitá, interiér 1. NP, 2008. Foto Lukáš Beran.

Současná situace, památková ochrana

Litvínovská přádelna slouží svému původnímu účelu v majetku koncernu Schoeller, který ji po více než devadesáti letech provozu modernizoval. Zanikly při tom sice strojnova a kotelná s komínem (později přestavěná na elektrárnu) a výplně oken byly nahrazeny dosti nevhodně, základní řešení a velká část dochovaných architektonických detailů však byly

Obr. 10 Přádlna mykané přize Weiss & Hanak, Brno-Zábřovice, 2003.
Foto Monika Tomášková.

zachovány. Nedávno modernizována byla i přádelna v Plavech, kde se však, i následkem starších úprav, původní detail nedochoval, a také shedová tkalcovna v Těchoníně (# 5) – obě patří dědici tradiční textilní firmy F. A. Kümpers z vestfálského Rheine. Tkalcovna v Kraslicích slouží od dvacátých let dobře zavedené výrobě žesťových hudebních nástrojů pod značkou Amati a tato společnost ji nedávno citlivě opravila – mnohem méně vhodné však byly úpravy v sedmdesátých letech dvacátého století, které zničily zejména výplně oken a dekorativní atiky. Poloha v kontaktu s centrem města snad zaručí existenci někdejší Annigerovy přádelny, známější v Hradci pod názvem n. p. Vertex, kde poslední forma výroby ustala před několika lety. Statutární město zde plánuje konverzi na sídlo knihovny, což vidím i jako šanci k očištění budovy od sekundárních vnějších úprav. Změna funkce proběhla docela neokázale a nenásilně ve vinohradské Fuchsově papírně, kde je dnes tělocvična fitness. Městotvorný potenciál však již nezachrání brněnskou zábrdovickou továrnu – po úpadku někdejšího n. p. Vlněna a letech chátrání byla roku 2001 starší stavba zničena požárem a sousedící Bauerův železobetonový skelet následně odstřelen, aby uvolnil místo

supermarketu Interspar. [10] Pro srovnání – zmíněná Teesdorfská přádelna je rakouským státem chráněna již od osmdesátých let a stala se architektonickým symbolem obce,⁴⁶ byť poté, co i zde byla v roce 1993 ukončena výroba, nikoliv bez problémů.⁴⁷ V českých zemích je mezi několika málo památkově chráněnými výrobními stavbami dvacátého století pouze stavebně neporušená krnovská Gablerova tkalcovna, nyní sloužící firmě Pega-Vel, kde naštěstí nedochází k zániku ani změně funkce. Bellakova krnovská továrna, později známá jako Karnola, je porůznu pronajímána, ústřední Bauerova budova však byla nedávno jednoduše opravena. Výroba dosud běží v obou tanvaldských strojírenských halách (okna klasicistního průčelí mladší z nich byla bohužel nedávno zaslepena), zdejší elektrárna funguje beze změny s původními stroji. Slouží i budova cukrovaru v Českém Meziříčí. Budova firmy Wolfrum uprostřed dosti podvyužitého ústeckého průmyslového předměstí slouží jako sklady a kanceláře. Pokud jde o zbývající brněnské budovy, především tedy etážovku v ulici Špitálka, neproběhly zde žádné zásadní úpravy – omítky i tovární okna jsou původní, stejně jako mnoho interiérových detailů. Stejně jako dvě barevny v jejím dvoře je součástí areálu někdejšího n. p. Mosilana a různým firmám a organizacím ji pronajímá s. r. o. Alfa Properties s majetkovou účastí developera Daramis Group. Teprve docela nedávno ukončila čínská společnost textilní výrobu ve svém závodě v Červeném Kostelci. Kosteletci si naštěstí význam autenticky dochovaného „mrakodrapu“ dobře uvědomují a již na počátku roku 2008 podali na MK ČR návrh na její zapsání do seznamu kulturních památek.⁴⁸

Spektakulární, i když jistě ne jednoznačný příklad nového využití Bauerovy stavby je ovšem zatím třeba hledat za hranicemi – v dnešním středisku dolnoslezského Lubušského vojvodství, městě Zielona Góra. V letech 1920–1925, kdy zde stavěl budovy pro A. G. Deutsche Wollwaren Manufaktur, šlo však ještě o Grünberg v pruském Slezsku. Textilní továrna, postavená na místě starších výrobních budov a zabírající plochu 600 × 400 metrů, soustředila celý proces výroby sukna, tedy etážovou budovu přádelny, na ni navazující rozsáhlé shedové haly tkalcovny, za nimi samostatně stojící sály bareven a úpraven a při okraji areálu skladiště výrobků, to vše uvnitř propojeno přes kilometr dlouhým dopravníkem. Stranou areálu pak byla umístěna elektrárna. Bauer sám tento soubor budov popisuje jako příklad racionální výrobní dispozice při vysokém standardu větrání a osvětlení.⁴⁹ Továrna, po válce známá jako Polska Welna, prošla konverzí na nákupní galerii Focus Park, otevřenou v září 2008. Velká část shedových budov byla sice demolována a nahrazena novými konstrukcemi, etážová budova přádelny se dvěma mohutnými věžemi, jimž Bruno Bauer nasadil regionalistické zvoncové střechy, byla však rekonstruována a stále tvoří dominantu města. [11]

Závěrem

Užité, urbanistické a památkové hodnoty průmyslových staveb jsou nám dnes, v čase zániku jejich původní funkce, již dostatečně zjevné. Průzkum všech souvislostí jejich vzniku nám však nepochybně usnadní tyto hodnoty prosazovat, chránit a využívat. A díky tomuto zkoumání obrovský fond průmyslového dědictví stále na nových místech proniká do oblasti dějin architektury.

Obr. 11 Prádelna vlny A. G. Deutsche Wollwaren Manufaktur, Żelazna Góra, 2008. Foto Ewa Duma.

Poznámky:

- 1 Bruno Bauer, Das Problem des Industriebaues, *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architektenvereines* LXVIII, 1916, s. 289–296 a s. 309–314, zde s. 309.
- 2 Viz Hermann Josef Stenkamp (ed.), *Cotton Mills for the Continent. Sidney Stott und der englische Spinnereibau in Münsterland und Twente*, Essen 2005, s. 116–123.
- 3 Kerstin Renz, *Industriearchitektur im frühen 20. Jahrhundert. Das Büro von Philipp Jakob Manz*, München 2005. (Bauerovi věnuje s. 36–37.)
- 4 Je příznačné, jak se beton dostává do známého programového spisu Otto Wagnera. Kde ještě ve druhém vydání roku 1902 zmiňuje pouze „železo“, přidává roku 1914 i „beton“. „Unter der Materialien, welche die Moderne Bauweise besonders beeinflussen, Eisen und Beton spielt natürlich die Hauptrolle.“ Otto Wagner, *Die Baukunst unserer Zeit / dem Baukunstjünger ein Führer auf diesem Kunstgebiete*, 4. Aufl, Wien 1914, s. 62, podobně s. 69.
- 5 Inge Scheidl (ed.), heslo Bruno Bauer, in: *Architektenlexikon Wien 1880–1945*, <http://www.azw.at/www.architektenlexikon.at/de/20.htm>.
- 6 Ute Georgeacopol-Winischhofer, *Vom Arbeitshaus zur Großindustrie. Ein Beitrag zur Geschichte des Industriebaus in Wien von den Anfängen bis in die Zwischenkriegszeit in der Leopoldstadt*, Wien 1998, s. 120.
- 7 Manfred Wehdorn – Ute Georgeacopol-Winischhofer, *Baudenkmäler der Technik und Industrie in Österreich*, Wien 1984, sv. 1. s. 142 a 144, cit. s. 232.
- 8 Franz Starck, *Die k. und k. Technische Hochschule in Prag 1806–1906*, Prag 1906, s. 504.
- 9 S disertační práci „Beitrag zur Berechnung der Spannungen und Deformationen unsteifen Eisenbetonsäulen“. Alfred Birk, *Die Deutsche Technische Hochschule in Prag 1806–1931*, Prag 1931, s. 151.
- 10 Jana Beránková et al., *Historie a současnost podnikání na Havlíčkovodsku*, Žehušice 2004, s. 85.
- 11 Nedatovaný dopis i referenční listina se spolu s několika přetištěnými fotografiemi dochovala v korespondenci varnsdorfské firmy G. A. Fröhlich's Sohn Weberei-, Samt- u. Druckfabrik A. G. a bratry Fröhlichovy tehdy zřejmě o výhodách železobetonu přesvědčil – poté, co jejich továrna v roce 1914 vyhořela, zadali novou budovu místní architektonické kanceláři Schmidt & Röttig a její železobetonové stropy firmě Ed. Ast & Co.. SOA Litoměřice, pob. Most, fond G. A. Fröhlicha syn.
- 12 Bauer 1916 (pozn. 1), s. 293. Podle fotografie šlo o železobetonový shedový sál se značnými rozpory.
- 13 Ibidem, s. 293.
- 14 Stabu identifikovala Iva Fikarová v rámci své seminární práce na KA FSV ČVUT.
- 15 *Ústřední skupinový katalog č. 5 pro třídu výstavní X: Strojirenství*, Praha 1908. Reprodukovaný půdorys svědčí o tom, že převyššená střední loď měla více než dvacetimetrový rozpon.
- 16 Königshöfer Cementfabrik A. G., *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XXIX, 1912, s. 91–92.
- 17 Bruno Bauer, Richtlinien für systematische Grundrißlösungen und Rekonstruktion und Reorganization von Industriebauten, *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architektenvereines* LXXVIII, 1926, s. 105–111, zde 106.
- 18 Část dokumentace přístavby v SOA Litoměřice, pob. Most, fond E. G. Pick.
- 19 *Album stavebního průmyslu*, Praha 1912, nestr.
- 20 *Wayss & Freytag A. G., Beton-Eisbeton-u. Tiefbau*, Wien 1909, nestr.
- 21 Ibidem, nestr.
- 22 Budovu popsala Helena Zemánková v rámci Programového projektu MKČR – Výzkum industriálních a technických areálů a objektů, publikováno roku 2004 na <http://www.fa.vutbr.cz/home/zemankova/textil/02.htm>. Snímek z jejího interiéru se objevuje u Bauerova článku ještě v roce 1926. Bauer 1926 (pozn. 16) s. 83.
- 23 Wehdorn – Georgeacopol-Winischhofer (pozn. 7), s. 232–233 – Bauer 1916 (pozn. 1), s. 293.
- 24 Michaela Ryšková, *Přehled textilního průmyslu na Moravě, ve Slezsku a ve východních Čechách*, v rámci účelové financovaného programového projektu výzkumu a vývoje a úseku památkové péče MK ČR č. 18/2001, recentně Michaela Ryšková, *Sdílné město – Krnovské textilky v pohledu památkové péče / A Communicative Town – The Krnov-based textile factories from the point of view of monument preservation*, NPÚ, ÚOP Ostrava 2008, s. 49, 55, 57–59. Michaela Ryšková rovněž připsala Bruno Bauerovi první fázi výstavby továrny firmy Vinciguerra v moravském Šumperku. ryš [Michaela Ryšková], heslo Nitárna, barvírna, bělidlo a úpravna V. Vinciguerra, in: Hana Hlušíčková (ed.), *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl IV. (Š–Ž), Praha 2004, s. 38–39.
- 25 Petr Joza, *Technické stavby a průmyslová architektura okresu Děčín – část I.*, nepublikovaný rukopis, 2008.
- 26 *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XVIII, 1911, Der Bauinteressent s. 445.
- 27 Michal Kamp, *Mahlerové v Německém Brodě 1861–1948*, Bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav, Brno 2007.
- 28 Jaroslav Rydl, *Paměť Tanvaldska*, Turnov 2006, zejm. s. 167–172.
- 29 Břetislav Malinovský, *Výzkum energetických objektů*, Pasport MK ČR, 1998, nestr.
- 30 Linda Mašková, *České cukrovary*, Výzkumný pasport, rukopis ve VCPD ČVUT, 2003, nestr.
- 31 Bauer 1916 (pozn. 1.)
- 32 Die Entwicklung der Bauweise europäischer Fabriken und Begründung der Rückständigkeit, *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architektenvereines* LXVIII, 1926, s. 79–85. Poslední Bauerova práce k tomuto tématu, knížka *Das Chaos im technischen Berufswesen. Zur Frage der Berufsabgrenzung zwischen Ingenieurkonsulenten, Architekten, Baumeistern und Baubeamten*, Wien 1933, mi zatím není k dispozici.
- 33 Bauer 1916 (pozn. 1), s. 309, volný překlad LB.
- 34 Bruno Bauer, Die Lösung der Entnebelungsproblems, *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architektenvereines* LXVII, 1925, s. 235–237.
- 35 MZA Brno, fond H 295 Reimann a syn, kart. 69. Dohledáno s pomocí Mgr. Hany Brzobohaté.
- 36 *Bauunternehmung Alwin Köhler & Co.*, Otto Waldes, Wien, nedat., nestr.
- 37 *25 let továrny na portlandský cement – Leo Czech a spol., Brno-Maloměřice (1907–1932), Brno 1932*. Za zprostředkování publikace vděčím Mgr. Jindřichu Chatrnému z Muzea města Brna.
- 38 Srov. Lenka Kudělková, Ing. Artur Eisler, podnikatelství staveb Brno, in: *Forum brunense 2007*, Brno 2008, s. 177–184.

- 39 ryš [Michaela Ryšková], heslo Textilní továrna Hlawatsch & Isbary, in: Hana Hlušíčková (ed.), *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl I., Praha 2001, s. 436.
- 40 SOKA Náchod, fond Okresní úřad Náchod I, sig. 15/K/931. Za zjištění vděčím PhDr. Jaroslavu Čápovi.
- 41 Za informaci vděčím Jiřímu Prokopovi, vedoucímu odboru výstavby Městského úřadu v Červeném Kostelci.
- 42 Nikolaus Pevsner, *The Sources of Modern Architecture and Design*, London 1968, s. 152.
- 43 Hugo Gröger, Moderne Fabrikbauten in armierten Beton, *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereines* LXI, 1909, s. 589–594 a 605–609.
- 44 Peter Behrens, *Über die Beziehungen der künstlerischen und technischen Probleme*, Berlin 1917, s. 17. Pasáž se týká správní budovy Mannesmann-Werke v Düsseldorfu z let 1911–1912.
- 45 Lukáš Beran, Stavby textilního průmyslu severních Čech a jejich tvůrci, in: *Průmyslové dědictví / Industrial Heritage*, Praha 2008, s. 168–177.
- 46 <http://www.teesdorf.at/>
- 47 Wolfgang Burghart, Baumwollspinnerei Teesdorf in Gefahr, zpráva pro 'Initiative Denkmalschutz', srpen 2008, <http://www.initiative-denkmalschutz.at/index.htm>
- 48 Jiří Jakl, O kosteleckém mrakodrapu, *Echo* XV, č. 23, 22. srpna 2008, http://www.novinyecho.cz/echo/echo_23_2008_CZ.pdf
- 49 Bauer 1926 (pozn. 16), s. 110–111.

Přehled staveb Bruno Bauera na území České republiky

1907

- #1 Enoch Kern's Sohn, přádelna mykané přize, následně roku 1909 tkalcovna sukna a roku 1910 obytný dům, Jihlava-Staré Hory, Strojírenská ulice (?)
- #2 Přádelna bavlny E. G. Pick & Comp. Litvínov-Horní Litvínov čp. 528, Nádražní ulice
- #3 Brüder Buxbaum, tkalcovna lnu, čp. 552 (1909 expediční skladiště čp. 493 a správní budova čp. 134), Úpice, ulice Dr. Teuchmanna
- #4 Stärke- und Dextrinfabrik G. m. b. H., Havlíčkův Brod-Hamry čp. 1602
- #5 Brüder Perutz, tkalcovna pestrého zboží, rozšíření 1910, Těchonín čp. 111
- #6 M. Schulz, grafický umělecký ústav Praha 7-Holešovice čp. 362, Františka Křížka 1
- #7 Přádelna bavlny Dr. Richard Anninger (rozšíření 1911), Hradec Králové čp. 432, Wonkova 1b

1908

- #8 Továrna na čokoládu Adolf a spol. Velim, na parc. č. 166/4, Palackého ulice
- #9 Hala strojů na *Jubilejní výstavě pražské Obchodní a živnostenské komory* (konstrukce)
- #10 Přádelna bavlny František Brůna, Plavy čp. 100
- #11 Sladovna Marie Rieserové, Podbaba (Zbořeno roku 2004.)

1909

- #12 Továrna na jádrové krmivo R. Fialla (strojovna 1910), Velké Březno (?)
- #13 Přádelna mykané přize Aron & Jakob Löw-Beer's Söhne, Brněnec (?)
- #14 Skladiště cukrovaru M. Kahler a spol., Cerhenice na parc. č. 363/3, ulice Na Palouku
- #15 Tkalcovna Emanuel Feuerstein a spol. (rozšíření, rekonstrukce 1910), Hořice v Podkrkonoší, snad čp. 551, Husova ulice
- #16 Tkalcovna česané přize Hlawatsch & Isbary, Kraslice na parc č. 196/2, Dukelská ulice
- #17 Barevna Durst & Krey, Kraslice (?)

1910

- #18 Barevna a apretura Carl Wolfrum, Ústí nad Labem čp. 3416, Textilní ulice
- #19 Papírna Ignaz Fuchs Praha 3-Vinohrady čp. 2405, Vinohradská 188
- #20 Pletárna J. Kouřimský, Pelhřimov čp. 650, Křemešnická ulice
- #21 Přádelna mykané přize Weiss & Hanak, Brno-Zábřovice, Tkalcovská ulice (Zbořena roku 2003.)
- #22 Cementárna Königsdofer Cementfabrik Aktiengesellschaft, Beroun-město čp. 660

- #23 Továrna na sukno Solomon Strakosch's Sohn und Nachfolger (přestavba), Brno-Trnitá čp. 89, Křenová ulice
- #24 Bělídlo, barevna, apretura Conrad Steinbrecher, Moravská Třebová (?)
- #25 Tkalcovna sukna Wilhelm Beck & Söhne, Humpolec (Patrně n. p. Sukno, Hálkova ulice?)
- #26 Tkalcovna bavlny Friedrich Kubinzky, Beroun-Beroun Město čp. 340, na parc. č. 658/1, Tovární ulice
- #27 Rozšíření továrny na krajky M. Faber & Co., Letovice, Brněnská ulice (?)

1911

- #28 Přádělna vlny Otto Fiedler & spol., Krnov-Pod Bezručovým vrchem čp. 2313, Bruntálská ulice
- #29 Továrna na klobouky Nathan Troller's Söhne, Brno-Trnitá (Patrně čp. 84, ulice Špitálka)
- #30 Josef Mahler, Färberei und Herstellung von Baumwolle und Wolle, Havlíčkův Brod, Beckovského ulice (Patrně čp. 2584, budova skladiště)

1912

- #31 Přádělna vlny W. & J. Bellak, Krnov-Pod Cvilínem čp. 2305, ulice Čs. armády
- #32 Tkalcovna prýmků Franz Gabler, Krnov-Pod Bezručovým vrchem čp. 188 na parc. č. 484, Textilní ulice

1913

- #33 Vodní elektrárna A. G. Tanwalder Baumwollspinnerei, Tanvald-Šumburk nad Desnou čp. 447
- #34 Hala strojírny A. G. Tanwalder Baumwollspinnerei, Tanvald čp. 147, Krkonošská ulice
- #35 Nitárna, barvírna, bělidlo a úpravna V. Vinciguerra, Šumperk čp. 705, Zábřežská ulice

1915

- #36 Rafinerie cukru Oskar Bondy, České Meziříčí České Meziříčí čp. 277, ulice Osvobození

po 1920

- #37 Tkalcovna vlny (?) Carl Wolfrum, Ústí nad Labem čp. 3403, Textilní ulice

kol. 1924

- #38 Barevna a. s. Sdružené továrny vlněného zboží (Vereinigte Schafwollwarenfabriken- A. G.), Brno-Trnitá na parc. č. 88/2

1926

- #39 Hala slévárny a. s. Tanvaldská přádělna bavlny (A. G. Tanwalder Baumwollspinnerei), Tanvald čp. 147, Krkonošská ulice

1927–1929

- #40 Tkalcovna a. s. Červenokostelecké a Erlašské přádělny a tkalcovny (A. G. Roth-Kosteletzer Spinnerei und Weberei), Červený Kostelec na parc. č. 287/13, Náchodská ulice
- #41 Budova a. s. Sdružené továrny vlněného zboží (Vereinigte Schafwollwarenfabriken- A. G.), Brno-Trnitá čp. 60, Špitálka 12
- #42 Barevna Weiss & Hanak, Brno-Zábřdovice, Tkalcovská ulice (Zničena roku 1945.)
- #43 Trhárna Weiss & Hanak, Brno-Zábřdovice, Tkalcovská ulice (Zbořena roku 2003.)
- #44 Barevna (druhá) a. s. Sdružené továrny vlněného zboží (Vereinigte Schafwollwarenfabriken- A. G.), Brno-Trnitá na parc. č. 85/4

nálezové zprávy

Vybrané objekty textilního průmyslu na území města Šumperka

Hana Turková

Šumperk je město s bohatou textilní tradicí. Mezi prvními řemeslnickými cechy, které ve městě vznikly, byl cech soukenický a tkalcovský. Byla tu založena manufaktura na výrobu manšestru a dušestru, známá v celé rakouské monarchii. Vznikla tu první mechanická přádelna lnu na Moravě. Řada textilních továren zaměstnávala velké množství obyvatel města i okolí. Po 2. světové válce byl Šumperk sídlem národního podniku Moravolen, bylo zde i několik závodů n.p. Hedva. Počátkem 90. let minulého století většina těchto podniků zanikla. Zůstaly po nich objekty, jejichž architektura reprezentuje podnikatelský rozmach konce 19. století a první poloviny 20. století v oblasti textilního průmyslu této oblasti.

Klapperothova manufaktura na výrobu manšestru

První významná manufaktura na výrobu polobavlněných látek s příměsí lnu vznikla v Šumperku mezi lety 1784–1786. Založena byla vídeňským velkoobchodníkem Johannem Ernstem Klapperothem, který byl podílníkem vídeňské velkoobchodní firmy Herdegen a Klapperoth.

Klapperoth podal roku 1785 císaři Josefu II. žádost o povolení ke zřízení továrny na výrobu manšestru a dušestru. V roce 1786 koupil předměstské domy č. 70 a 72, pozemky a zahrady.¹ Jádrem stavebního celku byl jeden ze zakoupených domů postavený na způsob malého barokního paláce z počátku 2. třetiny 18. století, známý jako zámeček na šumperském předměstí. V něm byl byt správce, kanceláře, sklad hotového zboží a manipulační prostory. Jeho přestavba byla dokončena v roce 1786.² K tomuto domu byly posléze přistavěny dílny, ve kterých se soustředila výroba. K pozemku také patřila vodní nádrž včetně náhonu z Bratrušovského potoka. Tento jednopatrový zděný omítaný dům na půdorysu tvaru podkovy se z celého komplexu budov dochoval do současnosti jako jediný. Objekt je zapsán v seznamu nemovitých kulturních památek ČR. (Obr. 1)

První mechanická přádelna lnu na Moravě, firma Eduard Oberleithner's Söhne

Eduard Oberleithner (*1791) pocházel z barvířské rodiny z Dolního Rakouska. Počátkem 19. století přišel do Šumperka, kde začal s výrobou hladkého plátna. Založil zde manufakturu, která v průběhu 20. let

19. století vyrostla v přední plátenický podnik. V roce 1827 vybudoval vlastní bělidlo a úpravnu nedaleko Šumperka.³ Od roku 1837 vlastní sklad ve Vídni, ve stejném roce mu bylo propůjčeno formální zemské tovární oprávnění. O dva roky později byla jeho továrna vyznamenána zlatou medailí na průmyslové výstavě ve Vídni. Od roku 1939 se společníkem a spolumajitelem firmy stal jeho syn Eduard (*1813). Od roku 1850 byl společníkem ve firmě i druhý syn Karel (*1828). Oba bratři založili v letech 1856–1857 mechanickou přádelnu v Hanušovicích, která byla brzy rozšířena o pobočku v Holbě. Za vynikající výsledky a zásluhy v rozvíjení textilního průmyslu byli Eduard a Karel Oberleithnerovi roku 1873 povýšeni do šlechtického stavu.⁴

Přádelna, později tkalcovna

Eduard Oberleithner byl jedním z žadatelů o povolení k vytvoření akciové společnosti k postavení a provozování mechanické přádelny lnu a konopí v Šumperku. Tato první mechanická přádelna lnu na Moravě byla dána do provozu roku 1842.⁵ Postavena byla jižně od Šumperka na pravém břehu řeky Desné, mezi tzv. dolním mlýnem a bělidlem firmy Oberleithner.⁶ Areál tvořil obdélný rovnoběžník s průčelím obráceným k městu. Ve středu průčelí stála patrová budova sloužící jako sklad, v patře měli byty ředitel a obchodní správce továrny. Po obou stranách této budovy byly vysoké zdi s vjezdy do továrního dvora. Na levé straně průčelí byla patrová pracovní budova, ve které byly všechny stroje. Byla tu vchlovna a předpřádací sál. V sousední budově probíhalo vlastní předení. Mezi těmito dvěma sály byla místnost s turbínou. Kotelna se sušárnou příze v patře stála volně ve dvoře továrny. Naproti kotelny stál sklad příze. V pravém rohu průčelí byla patrová obytná budova ostatních úředníků, která sousedila s přízemní správní budovou, ve které byly kuchyně s jídelnou pro zaměstnance a noclehárna. Celé toto křídlo uzavíraly přízemní dílny.⁷

Mechanická přádelna lnu začala pracovat na 16 spřádacích strojích o 2592 vřetenech. Roku 1843 byl počet vřeten zvýšen na 5000, tehdy ještě přádelna nebyla v plném provozu. Roku 1865 bylo v přádelně již 7400 vřeten, roku 1877 pak 7000 vřeten a roku 1881 klesl počet na 6000 vřeten.⁸

Spřádací stroje byly objednány v alsaském strojírenském závodu firmy Schlumberger & Comp. v Guebwiller.⁹ Všechny 50 strojů¹⁰ poháněla

Obr. 1 Klapperothova manufaktura v Šumperku, současný stav.

Fourneyronova turbína s kapacitou 35 koní instalovaná roku 1841¹¹, umístěná v místnosti mezi předpřádacím a sprádacím sálem. Voda sem byla přiváděna náhonem z Desné. Transmisní zařízení bylo vyrobeno v Maschinenbau-Anstalt ve Vratislavi (Wrocław, něm. Breslau). Roku 1842 byl uveden do chodu parní stroj o 40 koních, který dodal knížecí arcibiskupský horní a hutní úřad ve Frýdlantu nad Moravicí.¹² Druhý parní stroj o síle 40 k (české označení jednotky výkonu k – kůň) byl dán do provozu roku 1847. V roce 1853 byl hnacím zařízením parní stroj s výkonem 40 k a 2 turbíny asi s výkonem 112 k. V roce 1872 měla mechanická přádelna parní stroje o celkovém výkonu 140 k. Roku 1853 byly v přádelně 3 vochlovací stroje, 21 předpřádacích strojů na len a koudel a 35 sprádacích strojů na jemnou přízi a koudel.¹³

Akciová přádelna se 7000 vřeteny byla zlikvidována a nabídnuta k prodeji v květnu 1880. Prodáno bylo mj. 38 sprádacích strojů s celkem 6908 vřeteny, 11 předpřádacích strojů na len, 12 předpřádacích strojů na konopí a dalších 58 strojů, všechny dohromady za 36 407 zlatých.¹⁴

Objektů přádelny využil Eduard Oberleithner ke zřízení vlastní mechanické tkalcovny, která začínala s výrobou hladkého plátna. Do roku 1938 bylo hlavním vývozním artiklem damaškové stolní prádlo, za války se tu vyrábělo hladké nevrzorované ložní prádlo, ručníky, pracovní i vojenské oděvy.¹⁵

V roce 1881 bylo v tkalcovně E. Oberleithnera v provozu 24 mechanických stavů na plátno poháněných vodní silou.¹⁶ V roce 1930 byl proveden soupis strojů a zařízení v mechanické tkalcovně firmy Oberleithner. Ve strojně byla toho roku Francisova spirální turbína, 200 k, od firmy Ruston & Co. a turbinový regulátor s olejovým uzavřeným čerpadlem, 8 k, Ruston & Co., vše z roku 1903. Z roku 1905 pocházel tandemový sdružený parní stroj 430/600, 240 k, výrobek firmy Brand & Lhuillier. Z roku 1906 byl trojfázový generátor 20 k, 220 V od firmy AEG.¹⁷

V červenci 1944 byly 3/4 tkalcovny zabráný pro zbrojařský průmysl z Berlína.¹⁸ Do té doby byla firma Oberleithner největším Inářským podnikem v Šumperku. Například v srpnu 1927 měla jen v Šumperku 1143 zaměstnanců. Národní správa zde byla zavedena dekretem prezidenta Československé republiky z 19. 5. 1945. Přádelny, tkalcovna a bělidlo firmy Oberleithner byly začleněny do nově vytvořeného n. p. Moravskoslezské Inářské závody. V roce 1948 byl upraven název na Moravolen, moravskoslezské Inářské závody, n. p. Moravolen se specializoval na bílé zboží a technické tkaniny.¹⁹

V 60. letech minulého století byla tkalcovna automatizována.²⁰ Dodnes je v provozu Francisova turbína z roku 1903, která byla v letech 1994–1995 rekonstruována na bezobslužný provoz. Od roku 1993 byla tkalcovna pronajata a v následujícím roce prodána společnosti

SUMTEX, s. r. o. Sumtex vyrábí šatovky, technické tkaniny, bílé zboží, manšestry i lněné tkaniny.

Bělidlo

Vlastní bělidlo vybudoval Eduard Oberleithner již v roce 1827 na břehu řeky Desné, nedaleko místa, kde měla být později postavena akciová mechanická přádelna. Ve 20. letech 19. století stál na tomto bělidle jednopatrový obytný dům s kamennými základy a šindelovou krytinou. Vedle domu stálo zděné bělidlo se 3 bělicími pecemi, 7 káděmi a valchou. Sousedilo s klenutou varnou, vedle které vedl zčásti dřevěný a zčásti zděný vodní náhon, odkud byla vedena voda na bělidlo se 360 bělicími přadeny. U bělidla byla dvoupatrová kůlna se zděnými základy, se závěsným zařízením na půdě.²¹ V roce 1839 byla odhadní cena bělidla 31 147 zlatých.²²

Objekty bělidla byly rozšiřovány četnými přístavbami v letech 1886²³, 1890²⁴, 1905²⁵, 1906²⁶, 1907²⁷, 1907²⁸. Roku 1910 byl postaven vodní rezervoar.²⁹

V roce 1930 byl na bělidle proveden soupis strojů a zařízení. V kotelně byl kornwalský kotel s výhřevnou plochou 76 m², 6 Atm., se 2 plamenci s kompletní armaturou, od firmy Zöptau Stefanauer Bergbau & Eisenhütten A. G., pořízený v roce 1887. Další kotel typu fairbairn s výhřevnou plochou 154 m², 2 plamenci, 7 Atm., s armaturou, byl koupen v roce 1895 od stejné firmy. V roce 1909 byl vezděn kornwalský kotel s výhřevnou plochou 103 m², 10 Atm., s armaturou, od firmy Zöptau Stefanauer Bergbau & Eisenhütten A. G. Ve strojovně byl toho roku tandemový parní stroj s kondenzačním zařízením s výkonem 120 k, od firmy Ruston & Co. Praha z roku 1903. V roce 1908, kdy bylo předěláno mechanické hnací zařízení na elektrický samostatný pohon, byl pořízen generátor 120 kW od firmy Siemens Schuckert. V roce 1929

bylo pořízeno automatické zařízení pro ústřední mazání firmy Vakuum Oil Komp. Turbína byla v té době Francisova s vertikální hřídelí, 120 k, od firem Leder & Co. Zábřeh a Ruston & Co. z r. 1904. V 50. letech 20. století byla instalována nová Kaplanova turbína, která je v provozu dodnes.³⁰

Ve 30. nebo 40. letech 20. století byl původní náhon zazděn, dále je užíván jako stoka. Nový náhon vede před tovární budovou. Od 70. let minulého století bylo běleno peroxidovou kontinuální technologií, přestalo se s bělením přize. Byla pořízena bělicí linka Küsters, šicí linka Arbter, tiskací stroj Buser.³¹ Ve stejné době byla vybudována nová kotelna. Provoz na bělidle byl zastaven v roce 1996. V současné době jsou objekty bývalého bělidla soukromým majetkem. (Obr. 2, 3, 4)

Firma Karl Siegl sen.

Karl Ignaz Siegl (*1802 Německá Libina, †1889 Šumperk) se narodil v rodině barvířského mistra Johanna Siegla. Vyučil se barvířem a stal se obchodníkem s přízí v Šumperku.³² V roce 1852 založil v Šumperku lnářský podnik. V únoru 1858 se jeho synové Robert (1834–1904) a Richard (1837–1898) stali veřejnými společníky firmy.³³ Na počátku podniku se výroba omezovala jen na ruční výrobu hladkého plátna. V roce 1880 byla zavedena výroba stolního prádla.³⁴

Tato firma vlastnila od roku 1860 bělidlo a úpravnu na tzv. Malých Benátkách v domě čp. 296, který původně sloužil jako papírenský mlýn a v objektu čp. 297, který býval valchou.³⁵ Jako bělidlo byl označován i dům čp. 298, dříve pila³⁶, zbourán byl v roce 1907³⁷. Bělidlo přize, mechanické bělidlo plátna a úpravna se rozkládaly na louce o rozloze 10 ha. Pohon obstarávalo železné vodní kolo, 40 k, a tři parní stroje, 70, 40 a 12 k, vedle tří velkých parních kotlů. Byly tu německé a irské

Obr. 2 Veduta hlavičkového papíru firmy Ed. Oberleithner's Söhne s vyobrazením tkalcovny, obchodního domu a bělidla v Šumperku (nahore zleva), mechanické přádelny v Hanušovicích a Holbě (dole zleva). OAS, fond OÚ, inv. č. 491, k. 106.

Obr. 3 Bělidlo fy Ed. Oberleithner's Söhne v Šumperku, nedatováno. OVM Šumperk, sbírka fotografií, č. neg. 751/99. Reprofoto J. Mašek.

Obr. 4 Mechanická tkalcovna fy Ed. Oberleithner's Söhne v Šumperku, nedatováno. OVM Šumperk, sbírka fotografií, č. neg. 750/99. Reprofoto J. Mašek.

Obr. 5 Veduta hlavičkového papíru firmy Karl Siegl sen. s vyobrazením tkalcovny a bělidla v Šumperku a obchodního domu ve Vídni (shora). OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 107.

valchovací stroje, pračky, hoblovky, opalovací stroje, vyvářecí kotel, škrobové sušicí stroje, mandl a kalandr. Všechny prostory byly vytápěny párou a elektricky osvětleny.³⁸ Zcela oddělená sousední budova čp. 299 bývala rybníčním mlýnem, roku 1897 sem byla přenesena ruční tkalcovna lněného zboží. Do té doby byly ruční tkalcovské stavy instalovány ve firemním obchodním domě čp. 286 (bývalá podniková prodejna Moravolenu, ulice Krátká). Tento dům, který sloužil jako sklad, kanceláře a obchodní dům koupil Karl Siegl spolu se svými bratry v roce 1842.³⁹

Z roku 1825 se dochoval plán přístavby papírny čp. 296. Hlavní budova měla již tehdy podobu, kterou si zachovala dodnes, dvoupatrová s valbovou střechou, část budovy byla podsklepená. Sloužila k obytným účelům, pracovní místnosti sousedily s vodním náhonem.⁴⁰ Rybníční mlýn čp. 299 byl rekonstruován po požáru v roce 1845. I zde byly pracovní místnosti situovány podél vodního náhonu. V roce 1907 byl zbourán dům čp. 298 spolu s pilou, bělidlo a úpravná byly rozšířeny o přístavbu o rozloze 2167 m², kterou provedl Josef Proisinger.⁴¹ V přízemí byly kalandr, generátorovna a mandl. Objekt byl zčásti patrový, část byla podsklepena, kryt byl pultovou střechou, zčásti se světliky.

V roce 1894 byl pořízen nový dvouplamencový kotel s výhřevnou plochou 90 m², 5 Atm.⁴² O rok později byl kvůli opotřebením vyměněn další parní kotel za kornwallský kotel s výhřevnou plochou 50 m², 7 Atm.⁴³ Z roku 1908 je dochována žádost Karla Siegla o vestavbu Francisovy turbíny s vodní spotřebou od 2080 litr/sek v budově čp. 296. Žádal i o povolení zrušit vodárenské zařízení, které koupil u pily čp. 298, u rybníčního mlýna čp. 299 a u valchy čp. 300, a také o převedení vodního

práva spojeného se třemi zmíněnými vodárenskými zařízeními na bělidlo čp. 296, a to pro zmíněnou turbínu. Na bělidlo chtěl převést zůstávající zbytek asi 400 litr/sek od starých a nyní otevřených děl k eventuálnímu pozdějšímu zužitkování u dřívějšího rybníčního mlýna.⁴⁴ V roce 1939 proběhlo ocenění strojů a továrního zařízení na bělidle této firmy. Ve strojovně byly tehdy jeden ležící sdružený parní stroj s výkonem 160 k od Prager Maschinenfabrik z roku 1890 a jedno čtyřpólové dynamo 30 kW od Siemens & Halske z roku 1904. V domě pro turbínu byla od roku 1904 Francisova turbína s horizontální hřídelí o výkonu 60 k z Prager Maschinenfabrik. V kotelně byl jeden ležící dvouplamencový kotel, výhřevná plocha 110 m², od firmy Röck, Istram v Budapešti a Erste Brunner-Maschinenfabrik a jeden ležící dvouplamencový kotel od fy Breitfeld Daněk & Co. Blansko, výhřevná plocha 90 m². Oba dva kotle byly v roce 1915 zakoupeny použité a roku 1937 znovu uvedeny do chodu.⁴⁵

V budovách bývalého bělidla čp. 296 sídlí od července 1949 Výzkumný ústav lýkových vláken, dnes Basaltex, a. s. Do této doby si n.p. Moravolen v prázdných prostorách zřizoval centrální sklad hotového upraveného zboží. Staré strojní zařízení bělidla, které zde zůstalo, bylo postupně demontováno a odváženo.⁴⁶ Dům čp. 299 je obytný.

Na Malých Benátkách patřil firmě Siegl i dům čp. 370, který byl označován jako bělidlo II.⁴⁷ Toto bělidlo dříve vlastnili Karl Bock a Karl Schreiber.⁴⁸ Od roku 1906 bělidlo provozovali šumperští výrobci lněného zboží Emil Heider, Willibald a Hugo Lubichovi a Ernst Schay pod hlavičkou firmy Mähr. Schles. Mietwäsche Unternehmung, Bleich- und Appreturanstalt. Od roku 1914 byl změněn název firmy na Mähr. Schönberger Bleiche und Appretur.⁴⁹ Roku 1918 se majitelem bělidla stala firma Siegl.⁵⁰ Zřejmě ve 30. letech minulého století proběhla transformace bývalého bělidla na technicko-zemědělskou výrobu.

Roku 1889 začala firma Siegl se stavbou mechanické tkalcovny podél nově vzniklé ulice, dnes M. R. Štefánika, v sousedství firemního obchodu. Čtyřpodlažní budova s přiléhajícím šedovým sálem byla dokončena v červenci příštího roku.⁵¹ V suterénu patrové budovy byla šlichtovna, spojení s vyššími patry umožňovalo třiramenné schodiště. S šedovým sálem sousedila kotelna se strojovnou, ze které byla suterénem vedena transmise pohánějící stroje. Šedové střechy jsou neseny litinovými sloupy, patrová budova je krytá sedlovou střechou s trámovou konstrukcí. Průčelí patrové budovy zvýrazňovaly boční dvouosé rizality, šedové střechy byly kryty atikou. Šedový sál měl původně sedm polí, v roce 1905 byl rozšířen o dalších pět polí. Toho roku byla rozšířena i strojovna s elektrickým pohonem. Stavbu s celkovou rozlohou 1302 m² provedl Josef Proisinger.⁵² O rok později byla postavena nová kotelna na továrním dvoře a chladicí věž. Roku 1907 byla povolena přístavba tkalcovského sálu o rozloze 3547 m², který se skládal z přístavby stávajícího šedového sálu a patrové budovy.⁵³ Šedový sál s elektrickým

Obr. 6 Bělídlo a úpravna firmy Karl Siegl sen. v Šumperku, 1905. OVM Šumperk, sbírka fotografií, č. neg. 468/2001. Reprofoto J. Mašek.

pohonem byl J. Prosingerem dokončen v roce 1908, patrová budova na ulici Dr. E. Beneše až v roce 1913. Patrová budova měla být původně provedena shodným způsobem jako budova z roku 1890. Nakonec byla zvýšena o jedno podlaží a propojena se šedovým sálem, spojení zajišťovalo úzké schodiště. Fasáda byla provedena v odlišném duchu od prvního návrhu, zvýrazňovaly ji čtyřosé boční rizality kryté sedlovými střechami. Všechny stroje v ní měly být poháněny elektrickým jednotkovým pohonem. Budova měla mít elektrické osvětlení, parní vytápění, elektricky poháněný výtah.⁵⁴

V roce 1939 proběhlo ocenění strojů a továrního zařízení i v mechanické tkalcovně firmy Siegl. Toho roku byly ve strojovně stejnosměrné dynamo 36 kW od fy Kremenezky Mayer & Co. z roku 1891, jeden ležící sdružený parní stroj s výkonem 350 k z roku 1905 a dva trojřázkové generátory 150 kW od firmy A. E. G. z let 1906 a 1909. V kotelně byly toho roku dva ležící dvouplamencové kotle s vlnitým plamencem od Prager Maschinenbau A. G. z let 1906 a 1909.⁵⁵

Národní správa byla v závodech firmy Siegl zavedena dekretem prezidenta z 19. 5. 1945. Majetková podstata podniku byla převedena na Moravsko-slezské Inářské závody, n.p.⁵⁶

V roce 1998, po skončení výroby, byla dokončena konverze tohoto areálu na obchodní korzo podle projektu Studia OSA – Polách a Fabián, s. r. o. Byl zbourán šedový sál I a na jeho místě vzniklo parkoviště. Byl zachován tovární komín a zřejmě i hmota původní kotelny se strojovnou, zbytek šedového sálu i obě patrové budovy. Dílny, novější kotelna i chladicí věž ve dvoře továrny byly zbourány. Původní atiková zeď, kryjící šedové střechy směrem do ulice M. R. Štefánika,

Obr. 7 Bývalá tkalcovna firmy Karl Siegl sen. v Šumperku, současný stav.

byla odstraněna. Patrová budova na ulici Dr. E. Beneše byla doplněna dostavbou. (Obr. 5, 6, 7)

Továrna na výrobu hedvábného zboží firmy Franz Bujatti

Hedvábnictví vznikalo jako nové textilní odvětví v 70. letech 19. století. Jeho střediskem byla Vídeň, odkud byly posléze velké podniky překládány do Čech a na Moravu. K nám se tedy dostalo jako tovární průmysl. Poměrně více bylo mechanizováno v Čechách než na Moravě, kde větší část výroby obstaraly manufaktury.⁵⁷ První hedvábnické továrny se v Šumperku objevily na začátku 2. poloviny 19. století. Jako soustředěná i rozptýlená hedvábnická manufaktura začínala i firma Bujatti.⁵⁸ Založena byla roku 1770.⁵⁹ V Šumperku si zřídila pobočku v roce 1862⁶⁰, byla to jedna z prvních továren na výrobu hedvábného zboží ve městě. Od 1. 1. 1878 existovala veřejná obchodní společnost k provozování výroby hedvábného zboží. Dřívější vlastník firmy Franz Bujatti k tomuto datu oznámil, že podnik převzali jeho synové Herman, Theodor a Franz Georg Bujatti. Firma dál nesla stejné jméno, hlavní sídlo bylo ve Vídni, v Šumperku pobočka. K 30. 6. 1887 byla zrušena tovární výroba ve Vídni a od 1. 7. 1887 bylo sídlo firmy přeneseno do Šumperka. Od té doby byl ve Vídni jen sklad a prodejní místo továrních výrobků. U Krajského soudu v Olomouci byla firma vymazána 25. 11. 1912.⁶¹

Stavba továrny na dnešní ulici 8. května v Šumperku skončila v červnu 1868. Třípatrová budova s výtahem vedle továrny byla dokončena v listopadu 1898. Od roku 1880 zde byl umístěn parní kotel, nové zařízení strojovny k mechanickému pohonu stávající továrny o výkonu 8 k a postaven komín (24 m). Stroje byly poháněny transmisí. V roce

Obr. 8 Veduta hlavičkového papíru firmy Franz Bujatti s vyobrazením továrny v Šumperku (vlevo nahoře). OAS, fond Harrer, inv. č. 275, k. 28.

Obr. 9 Bývalá továrny firmy Franz Bujatti v Šumperku, současný stav.

1882 byl ve zvětšené kotelně instalován druhý parní kotel, parní stroj byl umístěn v novém šedovém sále. V roce 1886 byl pořízen nový rezervní parní kotel. Byl stejný jako ten z roku 1882, umístěn byl vedle něj. V roce 1889 firma informovala o odstranění petrolejového osvětlení a o zřízení elektrického. Tehdy byl ve stávající kotelně umístěn neexplodující parní kotel s pistovými šoupátký systém Steinmüller, 8 Atm, 120 m² výhřevné plochy. V pracovním sále byl instalován samostatně stojící parní motor sloužící k pohonu všech strojů a dynamo.⁶²

V únoru 1913 zahájila tovární výrobu hedvábných látek, barvírnu, tiskárnu a úpravnu v továrně firmy Bujatti Akciová společnost pro průmysl hedvábnický. Odpovědným vedoucím byl Eugen Bujatti. Pobočky měla v Šumperku a Haškově, hlavní závod byl ve Vidni.⁶³ Společnost zanikla roku 1938.⁶⁴ Po válce v továrně sídlil Výzkumný ústav pražské metalurgie. V současné době sídlí v budovách soukromé firmy. (Obr. 8, 9)

Provozy 1 a 2 Závodu 10 národního podniku Hedva v Šumperku **Provoz 1**

Jako první s výrobou hedvábného zboží v Šumperku začínala firma Trebitsch, založená v roce 1837.⁶⁵ Podnik byl budován na systémech rozptýlené i soustředěné manufaktury vyrábějící zpočátku jen na ručních stavech. Od roku 1857 pracovali tkalci v pronajatém domě, o dva roky později firma získala tkalcovnu v Temenici a od roku 1872 vlastnila továrnu v Šumperku.⁶⁶ Roku 1872 byl schválen plán navržený Larginem a Grosmanem z Lörrachu. V příštím roce byla stavba zahájena, ale během ní došlo k některým změnám. Z původního plánu byly provedeny jen obytný dům, vrátnice a tovární šedový sál. Ostatní objekty měly být vynechány jen prozatímně a při stavbě měl být brán ohled na jejich pozdější provedení. Tovární sál byl navíc oproti původnímu plánu

natočen doprava, takže je orientován ve směru sever-jih. V říjnu 1874 byla stavba na dnešní ulici Lautnerově až na planýrovací práce hotova. Zvětšována byla četnými přestavbami v letech 1879–1911.⁶⁷ Vznikl tak velký areál, který se takřka nezměněn zachoval až do roku 2002, kdy byla větší část továrny zbourána. Zbývající část továrny je nevyužitá, na místě zbouraného sálu byl postaven supermarket firmy Lidl.

Hlavním sortimentem firmy Trebitsch byly šatovkové a podšívkové tkaniny z přírodního i umělého hedvábi s velkým použitím keprů.⁶⁸ Patrně hned od začátku výroby byly v provozu mechanické stavy poháněné parní silou. Z roku 1890 je dochována zpráva o činnosti parního stroje o síle 60 koní. O pět let později byl v kotelně vedle dvou stávajících kornwalských kotlů vezděn trubkový kotel typu Babcock & Wilcox, systém Dirr. Roku 1907 bylo podle dochované zprávy dokončeno strojní zařízení ve strojovně a kotelně, kde byly instalovány dva kotle typu Tischbein s vlnitým plamencem, každý o výhřevné ploše 200 m², 10½ Atm., s přehřívacem 30 m² výhřevné plochy od Erste Brüner.⁶⁹

V roce 1938 byla textilní výroba částečně omezena a část objektu sloužila československé armádě.⁷⁰ Za okupace byla celá majetková podstata pronajata firmě Württenberská tkalcovna hedvábi ve Waldsee v Německu. V letech 1942–1943 došlo ke zrušení hedvábnické výroby.⁷¹ Závod byl vybaven strojním zařízením pro zbrojní průmysl sloužící Wehrmachtu. Válečná zbrojní výroba byla zaměřena na hřídele do leteckých motorů.⁷² Přestavba továrny nebyla dokončena, mezitím válka skončila.⁷³ Pro potřeby výroby bylo započato s výstavbou kalící pece, která však zůstala nedokončená a ani v poválečných letech se pro ni nenašlo využití. V roce 1945 přešel závod jako konfiskát pod národní správu.⁷⁴ Tehdy jeho prostory sloužily jako sklad nábytku odsunutých Němců. V roce 1946 závod převzaly Československé textilní závody, n.p. Praha

a v roce 1948 byl začleněn do národního podniku Henap. S rekonstrukcí se začalo ke konci roku 1946, skončila v roce 1949, kdy byly dány do provozu sukárna, snovárna, šlichtovna a část tkalcovny. Z roku 1946 je zpráva Tkalcoven hedvábí, n.p. Praha, které hodlaly rekonstrukci zřídit v bývalém závodu Trebitsch plnoautomatickou tkalcovnu hedvábí systém Benninger. Mělo zde být instalováno 224 stavů Benninger 165 cm paprskové šíře a 378 stavů 125 cm paprskové šíře vyrobené ve Zbrojovce Brno, ve švýcarské licenci fy Benninger. Jednotlivé stroje měly mít jednotkové pohony s elektromotory.⁷⁵

V druhém pololetí roku 1950 byli do závodu přemístěni všichni zaměstnanci ze Závodu 02, který byl přenechán Závodu 1. pětiletky (pozdější Pramet). V roce 1951 bylo zrušeno podnikové ředitelství Henap a zbývající závody byly přičleněny pod národní podnik Atlas Zábřeh na Moravě.⁷⁶ Národní podnik Atlas se v roce 1958 stal součástí Národního podniku Hedva Moravská Třebová.⁷⁷ Výroba zde byla ukončena 30. 4. 1998. (Obr. 10, 11, 12)

Provoz 2

Firma Enzinger byla založena Kasparem Enzingerem ve Vídni.⁷⁸ V Šumperku měla od roku 1884 továrnu na výrobu hedvábného zboží na dnešní ulici Šumavské.⁷⁹ Roku 1891 byla dokončena novostavba přzemního

sálu, který byl přistavěn ke starší tovární budově⁸⁰. K němu byla ve stejném roce přistavěna malá strojovna a kotelna s parním komínem.⁸¹

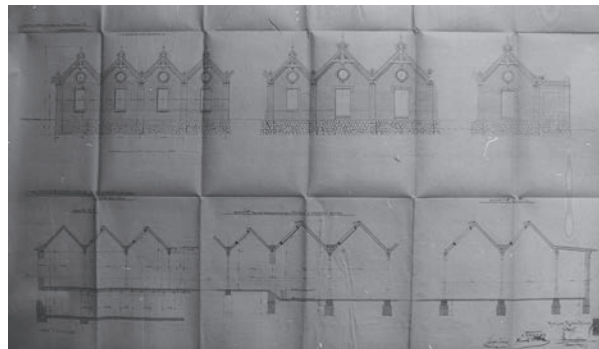
V roce 1899 továrnu koupil Friedrich Karl Déri z Vídně. V Šumperku tak vznikla pobočka závodu na výrobu hedvábného zboží se sídlem v Potštátu na Moravě. Hlavním výrobním programem továrny firmy Déri byly hedvábné šatovky a šátky z přírodního i umělého hedvábí. V listopadu 1923 byla továrna prodána firmě Hermann Scheffter ze Zábřehu.⁸²

Po dobu 1. světové války se sortiment udržel beze změn a nedošlo k poklesu výroby. Po celou dobu protektorátu a 2. světové války byla zachována textilní výroba, jejíž hlavní náplní byla výroba padákových tkanin. V letech 1946–1948 byla výroba stále víc orientována na export; kromě výroby dámských šatovek byla zaváděna výroba afrických šátků a brokátů. Po znárodnění, kdy byla majetková podstata podniku převedena do národního podniku Tkalcovny hedvábí, zůstaly hlavní náplní výroby africké šátky.⁸³

V roce 1958 byly sloučeny národní podniky Hedva a Atlas v jeden závod se samostatnými provozy. V roce 1961 byl tento Závod přičleněn jako Provoz 2 k Závodu 10 Šumperk.⁸⁴ Roku 1990 bylo rozhodnuto Provoz 2 uzavřít, výroba afrických šátků byla přenesena na Provoz 1.⁸⁵ V současné době zde sídlí firma zabývající se výrobou jízdních kol.

Obr. 10 Pohled na továrnu fy Trebitsch v Šumperku, kolem roku 1900. OVM Šumperk, sbírka fotografií, č. neg. 469/2001. Reprofoto J. Mašek.

Obr. 11 Atelier Fellner & Helmer Wien, plán přístavby továrny S. Trebitsch & syn v Šumperku, 1906. OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 108.

Obr. 12 Largin & Grosmann, plán továrny fy S. Trebitsch & syn v Šumperku, 1872. OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 108–109.

>

Obr. 13 Bývalý Provoz 2 Závodu 10 národního podniku Hedva v Šumperku, současný stav.

Roku 1891 byl do provozu uveden parní kotel a parní stroj o výkonu 16 k. Roku 1901 byl instalován benzinový motor o výkonu 12–16 k, který poháněl dynamo.⁸⁶ V roce 1900 začalo nahrazování ručních stavů mechanickými stavy Schroers. Na plánu z roku 1914 je ve stávajícím sále zachyceno 96 tkalcovských stavů, v nové přístavbě 109 stavů, 4 navíjecí stroje, 5 starých a 5 nových soukacích strojů. Po roce 1930 byly ruční stavy nahrazovány starým typem stavů Vítek, po roce 1958 došlo k nahrazování všech starých stavů mechanickými stavy T51M z Ružomberoku a jednozdvižnými žakary. V letech 1962–1963 byla vzhledem k nedostatečné kapacitě a velkým provozním nákladům strojovna s parním strojem a generátorem (50–60 kW) zrušena a provoz byl napojen na městskou síť.⁸⁷ (Obr. 13)

Továrna na výrobu hedvábného zboží firmy Emanuel Fischmann's Neffe

Tovární budova na dnešní ulici Lidické v Šumperku byla postavena roku 1880 pro firmu Schmieder & Co.⁸⁸ O rok později byla zvětšena přístavbou.⁸⁹ V roce 1894, kdy měla hlavní budova již dnešní podobu – zděná obdélná dvoupatrová budova se sedlovou střechou – došlo k přístavbě přízemní snovárny. Šedová přístavba sousedící s přízemním sálem vznikla mezi lety 1927 a 1929. V průběhu dalších let došlo ve dvoře k další přízemní přístavbě, sousedící se šedovým sálem.

V roce 1887 koupil továrnu od firmy Schmieder & Co. Emanuel Fischmann (*1853 v Budapešti).⁹⁰ Od začátku roku 1912 se jediným majitelem firmy stal synovec Emanuela Fischmanna Rudolf Kallai (*1883 v Budapešti). Od této doby nesla firma název E. Fischmann's

Neffe. V roce 1926 byla usnesením Krajského soudu v Olomouci povolena nucená správa podniku. Firma E. Fischmann's Neffe byla následkem vzdání se živnosti vymazána z rejstříku olomouckého Krajského soudu v prosinci 1927.⁹¹

Firma E. Fischmann měla hlavní odbytiště svých výrobků v balkánských státech a Turecku. V Šumperku vlastnila šest obytných domů pro své zaměstnance s dvaadvaceti byty.⁹²

Továrnu koupila firma Fritz Schönwälder⁹³, která sídlila ve Vidni. Vymazána z rejstříku Krajského soudu v Olomouci byla v důsledku odhlášení živnosti 16. 3. 1935.⁹⁴

Od 30. let sídlila v budově Velkonákupní společnost družstev. V současné době je patrová budova nevyužita. V přízemní přístavbě z roku 1894 a v šedovém sále sídlí soukromé firmy.

Ze zprávy živnostenského inspektora z roku 1914 je zřejmé, že tehdy k pohonu strojů sloužily dva benzinové motory (o výkonu 20 a 10 k), všechny pracovní sály byly elektricky osvětleny a byly vytápěny centrálním teplovodním topením. V továrně bylo 90 mechanických a 25 ručních stavů, 30 navíjecích a 6 anglických snovacích strojů, 2 soukací, 4 navíjecí soukací, 2 převíjecí a 4 dírkovací stroje na karty. V roce 1915 byl instalován elektromotor o výkonu 10 k, všechny stavy byly přestavěny na samostatný pohon.⁹⁵

Z plánů z roku 1928⁹⁶ je možné udělat si představu o tehdejšímu využívání továrny. Dvoupatrová budova měla eternitovou krytinu, podlaží byla propojena podkovovitým schodištěm. V přízemí vlevo byly kanceláře, sklady a jídelna pro zaměstnance. Vpravo dva malé byty, vyloukárna karet, sklad a tkalcovský sál č. 1. V prvním patře byly dva tkalcovské sály, snovárna a soukárna. Ve 2. patře ruční tkalcovna, laboratoř a t. č. volný tkalcovský sál. (Obr. 14, 15)

Továrna na zpracování hedvábí firmy Felix Reiterer's Söhne

První část tovární budovy byla dokončena v lednu 1882. V Gross-Industrie Oesterreichs se jako autor stavebních plánů uvádí vídeňský architekt Josef Hudetz.⁹⁷ Jednalo se o jednopatrovou obdélnou budovu se sedlovou střechou a pravidelným rytmem okenních os na dnešní ulici Lidické v Šumperku. Jak je uvedeno na plánu, přízemí bylo určeno pro 23 mechanických stavů, eventuálně zčásti na ruční pohon, v 1. patře měly být instalovány lehké pomocné stroje ruční i mechanické. Na zadní straně budovy byla projektována kotelna, strojovna a komín.

Ještě téhož roku byla stávající budova rozšířena. Vznikla symetrická průčelní budova, která je dodnes v nezměněné podobě. V roce 1887 byla dokončena stavba sálu o čtyřech šedových polích ve dvoře továrny. Šedový sál byl rozšiřován v letech 1890, 1895, 1902 a 1903.⁹⁸ K továrně patřila ředitelská budova, dodnes dochovaná. Tovární komín byl zbourán v létě roku 2002.

Obr. 14 Veduta hlavičkového papíru firmy Em. Fischmann's Neffe s vyobrazením jejich továrny v Šumperku. OAS, fond OÚ, inv. č. 491, k. 108.

Obr. 15 Bývalá továrna firmy Em. Fischmann's Neffe v Šumperku, současný stav. >

Firmu založil Felix Reiterer sen. v roce 1847 v Atzgersdorfu u Vídně. Roku 1875 ji předal svým synům Felixovi a Josefovi, kteří ji dále vedli pod jménem Felix Reiterer's Söhne. Felix Reiterer jun. zemřel v roce 1876. Josef zůstal jediným vlastníkem firmy a závod přeložil na Moravu.⁹⁹

U Krajského soudu v Olomouci byla firma Felix Reiterer's Söhne zapsána 27. 1. 1885. Od 1. dubna 1918 existovala veřejná obchodní společnost. Společníky byli Josef a Felix Rudolf Reitererovi, obchodníci ve Vídni, a Richard Reiterer, obchodník v Šumperku. Od 28. 5. 1926 se společnost rozešla a vstoupila do likvidace.¹⁰⁰

22. 12. 1926 a 19. 1. 1927 byly podepsány kupní smlouvy mezi dosavadním vlastníkem Felix Reiterer's Söhne a firmou Silvet A. G., která koupila továrnu s celým strojovým parkem za 3 587 000 korun. Firma Silvet byla zrušena roku 1939 a budovu převzal Telegrafní stavební úřad.¹⁰¹ V současné době sídlí v průčelní patrové budově Úřad práce, šedové haly jsou soukromé.

V knize o rakouském průmyslu se dočteme, že roku 1880 vybuřoval Josef Reiterer v Šumperku rozsáhlý, zcela mechanický závod se 400 mechanickými stavy na hedvábí nejnovější konstrukce. Strojní zařízení s celkovým výkonem 100 k bylo od dvorního rady von Radinger. Elektrické osvětlení pro 1000 žárovek instalovala firma Kremenezky, Mayer & Co. ve Vídni¹⁰². Z dotazníku zasláno firmou F. Reiterer's Söhne roku 1886 Okresnímu úřadu v Šumperku však vyplývá, že tehdy bylo v továrně zaměstnáno zatím 60 osob (kapacita byla 80) na ručních i mechanických stavech. Osvětlení bylo řešeno petrolejovými lampami.¹⁰³

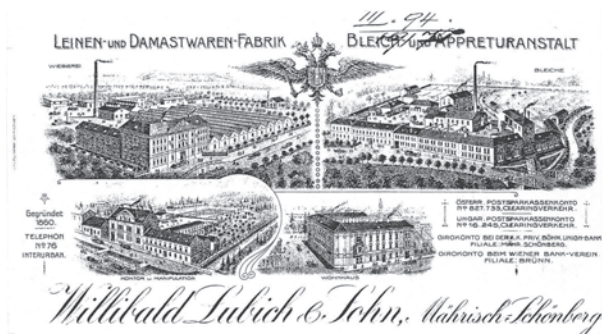
V roce 1882 předložila firma certifikát parního kotle. Roku 1890 byl v kotelně umístěn rezervní parní kotel, další pak v průběhu 90. let.¹⁰⁴ Roku 1895 byl instalován parní stroj o výkonu 100 k sloužící

k elektrickému osvětlení. Roku 1921 byl vedle generátorové místnosti postaven transformátor pro vysoké napětí. Voda nutná k provozu továrny byla odebírána z říční vody vedené do sousedních městských lázní.¹⁰⁵

Díky kupním smlouvám a plánu z roku 1928¹⁰⁶ je možné si udělat představu o velikosti a způsobu využití továrny v té době. Ve střední části průčelní budovy byly kanceláře o rozloze 211 m², v bočních křídlech (každé 238 m²) byly umístěny snovací, přísukovací a naváděcí stroje. V šedových halách (celkem asi 5000 m²) byly kromě tkalcovských stavů soukací a navíjecí stroje. Střední trakt s dílnami, strojovnou (200 m²) a kotelnou (166 m²) zůstal nezměněn. Přístavby na zadní straně továrny sloužily jako sklady a záchody. Pracovní prostory zabíraly celkem 6070 m². Stroje byly poháněny transmisí. (Obr. 16)

Obr. 16 Veduta hlavičkového papíru firmy Felix Reiterer's Söhne s vyobrazením jejich továrny v Šumperku. OVM Šumperk, inv. č. H 20.931.

Obr. 17 Veduta hlavičkového papíru firmy Willibald Lubich & Sohn s vyobrazením jejich továrny v Šumperku (vlevo nahoře). OAS, fond Harrer, inv. č. 275, k. 28.

Obr. 18 Bývalá továrna firmy W. Lubich & Sohn v Šumperku, současný stav.

Továrna na výrobu hedvábného zboží Hermanna Schimetschka, později mechanická továrna na výrobu lněného a damaškového zboží firmy W. Lubich & Sohn

Informace o stavbě nejstarší části tovární budovy na Anglické ulici v Šumperku se nepodařilo zjistit. V roce 1896 byla dokončena přístavba šedového sálu, parní strojovna, kotelna a 30 m vysoký komín. Další přístavby továrny proběhly v letech 1910 a 1916.¹⁰⁷

Hermann Schimetschek (*16. 4. 1833 ve Slavkově, bydliště ve Vídni), továrník hedvábného zboží v Temenici (dnes část Šumperka) a Vídní, majitel protokolované firmy H. Schimetschek, přijal 1. ledna 1899 za svého společníka syna Siegfrieda (* 3. 11. 1867 ve Vídni, bydliště ve Vídni). Hermann Schimetschek zemřel roku 1903. Firma byla u Krajského soudu v Olomouci vymazána 1. 9. 1905¹⁰⁸.

3. 5. 1906 vznikla veřejná obchodní společnost pod firmou Willibald Lubich & Sohn se sídlem v Šumperku.¹⁰⁹ Předmětem podnikání byla výroba lněného zboží. Willibald Lubich zemřel v roce 1919, společnost dále vedl Hugo Lubich jako jediný majitel. 29. 4. 1922 byli kromě Huga Lubicha zapsáni noví společníci Wilhelm a Max Lubichovi, továrníci v Šumperku. Od tohoto data se vyrábělo i damaškové zboží. Byl změněn název firmy na W. Lubich & Sohn, mechanická továrna na výrobu lněného a damaškového zboží v Šumperku. Hugo Lubich zemřel v roce 1935. 9. 4. 1948 byla firma u Krajského soudu v Olomouci vymazána v důsledku znárodnění a splnutí s Moravsko-slezskými Inářskými závody, n. p. Šumperk.¹¹⁰ V roce 1951 byl závod přebudován na generální opravnu strojů národního podniku Moravolen.¹¹¹ V současné době v budově sídlí soukromé firmy. (Obr. 17, 18)

Továrna na výrobu lněného zboží firmy Bischof & Jeržabek

Novostavba mechanické tkalcovny na dnešní Jeremenkově ulici v Šumperku byla dokončena v únoru 1911. Továrnu o rozloze 229 m² projektoval Hubert Proisinger ze Šumperka.¹¹² Její dispozice je dodnes zachována v nezměněné podobě, zmizelo jen členění atikové zdi.

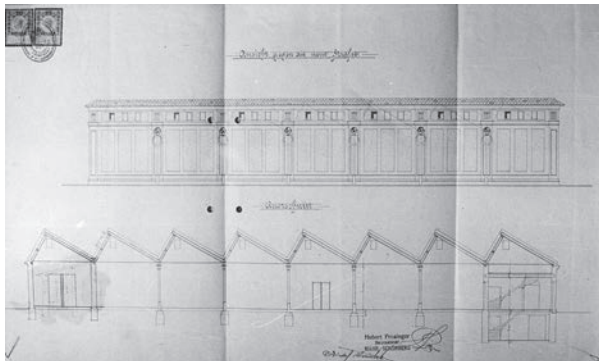
1. 4. 1873 vznikla veřejná obchodní společnost pod firmou Bischof & Jeržabek k provozování jednatelství a tovární výroby lněného zboží. Členy byli Ferdinand Bischof a Hugo Jeržabek, obchodníci v Šumperku.¹¹³ Do roku 1911 bylo lněné zboží vyráběno podomácku na ručních stavech.

V roce 1945 byla v podniku jmenována národní správa¹¹⁴. Ze zprávy ONV v Šumperku z roku 1952 vyplývá, že firma byla zlikvidována jako konfiskát a objekt byl užíván firmou MEZ, n. p. Postřelmov.¹¹⁵ Objekt nyní využívá pneuservis. (Obr. 19, 20)

Mechanická továrna na výrobu lněného a bavlněného zboží firmy Wilhelm Schay

Tato továrna na Lidické ulici dnes již bohužel nestojí, na jejím místě vyrostl další ze supermarketů. Postavena byla roku 1912 pro firmu Schay, která vznikla v roce 1864.¹¹⁶ Do roku 1901 ji provozoval Wilhelm Schay, poté ji předal svému synovi Ernstovi.¹¹⁷

V roce 1946 zde byl jmenován národním správcem L. Jírounek, náměstek ředitele Moravsko-slezských Inářských závodů. Dle zákona č. 31/47 Sb. byly sloučeny majetkové podstaty firem Schay a Stellweg v Šumperku. V roce 1966 došlo k přejmenování na Pramet, závody práškové metalurgie, n. p. Šumperk.¹¹⁸ Tento závod zde sídlil až do 90. let.

Obr. 19 Hubert Proisinger, plán mechanické tkalcovny fy Bischof & Jeržabek v Šumperku, 1910. OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 96.

Podle původního plánu měly být všechny budovy přízemní s šedovými střechami. V průběhu stavby došlo ke změně, pravé šedové pole bylo z poloviny dokončeno jako patrové. V patře byl obytný prostor přístupný dvouramenným schodištěm. Roku 1935 byla na zadní straně továrny přistavěna kotelna s jedním kotlem. Tato dispozice byla v průběhu let doplněna malými přístavkami na zadní straně.

Po dokončení novostavby v roce 1912 bylo v provozu 70 mechanických stavů šíře 112 cm, 30 mechanických stavů šíře 220 cm, žakárové,

Obr. 20 Bývalá továrna fy Bischof & Jeržabek v Šumperku, současný stav.

osnovní, soukací a snovací stroje poháněné elektrickým jednotkovým pohonem. Elektřina byla odebírána z městské elektrárny. Plánován byl rezervní parní stroj.¹¹⁹ (Obr. 21, 22)

Továrna na výrobu hedvábného zboží firmy Maximilian Friedmann & Gebrüder Schiel

Roku 1915 byla zakoupena stavební parcela a během následujícího roku byla dokončena přízemní novostavba továrny s motorovým pohonem

Obr. 21, 22 Budova mechanické tkalcovny fy Schay v Šumperku v roce 2002.

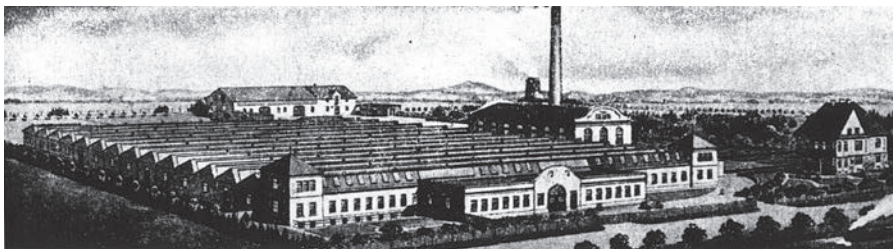

a strojním zařízením k výrobě hedvábného zboží na dnešní ulici Uničovské v Šumperku o rozloze 8974 m², kterou provedl Hubert Proisinger. V roce 1917 byl dokončen jednopatrový obytný dům vedle továrny.¹²⁰

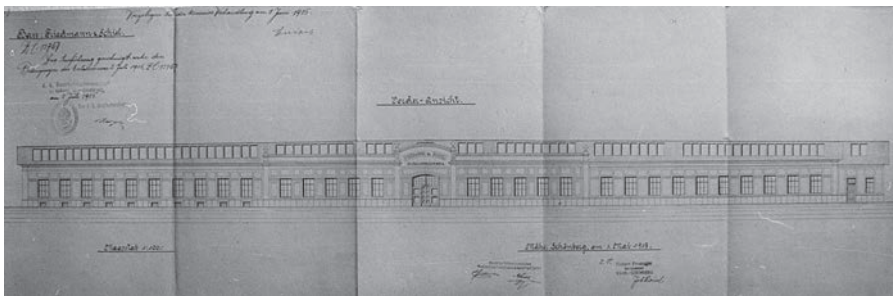
Firma Schiel byla založena roku 1890 bratry Schielovými z Moravské Třebové. Toho roku si postavila první tovární objekt v Rýmařově.¹²¹ V roce 1908 se firma Schiel spojila s firmou Friedmann ze Svitav.¹²² Veškerý nákup surovin, prodej zboží a značnou část vzorování přenesla firma tehdy do nového sídla ve Vídni.¹²³ Živnostenský list byl firmě Friedmann a Schiel v Šumperku udělen 27. 8. 1918.¹²⁴ V roce 1922 byl kapitál firmy posílen vstupem Zemské banky. Z firmy se stala akciová společnost, mimo závodů v Československu vybudovala i závody v Rakousku a Maďarsku. Akciová společnost měla původně sídlo v Praze, v roce 1941 bylo přeneseno do Vídně. V českých zemích firma sídlila v Rýmařově. Patřila mezi hlavní výrobce hedvábných tkanin jak v Rakousku-Uhersku, tak i později v ČSR. V období 2. světové války byla továrna zaměřena na výrobu pro armádu, hlavně na padákové tkaniny.¹²⁵ Dne 9. 10. 1947 byla majetková podstata podniku převedena do národního podniku Tkalcovny hedvábí, který vznikl 1. 1. 1946. Národní podnik Henap (viz níže) zanikl 1. 1. 1952, když byl bývalý závod Schiel zrušen a předán těžkému průmyslu, Závodu 1. pětiletky, později Pramet, n.p. Šumperk.¹²⁶

Od začátku 50. let byl celý závod postupně přestavován a modernizován až do současnosti, kdy z původních prostor nezůstalo nic zachováno. Kotelna se strojovnou a tovární komín jsou ještě zachyceny na leteckém snímku z roku 1982.¹²⁷

Vedle továrny byly odděleně situovány kotelna a strojovna. Ve strojovně byl po dostavbě továrny horizontálně uspořádaný kombinovaný stejnosměrný tandemový parní stroj s ventilovým rozvodem (patent Lentz) o výkonu 200 k. Stavby a přípravné stroje byly poháněny malými elektromotory o výkonu 0,2–0,5 k. Po dostavění kotelny v ní měly být umístěny dva vodorubné kotle systém Babcock & Wilcox, 12 Atm, s výhřevnou plochou 150 m², přehříváči o výhřevné ploše 24 m², studenými rošty, každý 3,69 m², a ekonomizérem 72 m² od Erste Brunner, Maschinen-Fabriks-Gesellschaft. Stavbu továrního komína vysokého 45 m provedla firma Oswald Slama z Vídně, kotle zardila firma Spona & Co. Chotischau.¹²⁸ V roce 1928 byl ve strojovně zarděn nový parní stroj, stejnoproudý tandemový s kondenzací 375/750.¹²⁹ Roku 1934 byl pořízen nový parní kotel Rapid.¹³⁰ Po znárodnění byl celý podnik modernizován. Po jeho zrušení v roce 1952 zde bylo 200 nových stavů Benninger z brněnské Zbrojovky, které byly převezeny do závodu Polička.¹³¹ (Obr. 23, 24)

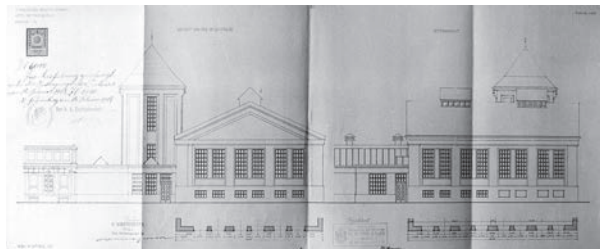
Obr. 23 Továrna fy Friedmann & Schiel v Šumperku, po roce 1917. OVM Šumperk, sbírka fotografií, č. neg. 392/80. Reprofoto J. Mašek.

Obr. 24 Hubert Proisinger, plán továrny fy Friedmann & Schiel v Šumperku, 1915. OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 104.

Obr. 25 Veduta hlavičkového papíru firmy V. Vinciguerra s vyobrazením jejich továrny v Šumperku. OAS, fond OÚ, inv. č. 491, k. 109.

Obr. 27 Odštěpný závod a.s. Hedva Moravská Třebová v Šumperku, současný stav.

Obr. 26 Dr. Bruno Bauer Wien, plán kotelny a strojovny v továrně fy Vinciguerra v Šumperku, 1917. OAS, fond OÚ, inv. č. 491, k. 109. <

Nynější odštěpný závod a. s. Hedva Moravská Třebová

V místech této továrny stál od roku 1900 tovární a obytný dům čp. 703.¹³² Firma J. J. Surber zde provozovala továrnu na výrobu tkalcovských potřeb (firma sídlila od roku 1890 ve Vídni, roku 1898 se jejím majitelem stal H. J. Weber, který v roce 1901 otevřel pobočku v Šumperku. Firma Surber zanikla v roce 1911).¹³³ Během krátké doby se tento areál rozrostl o další budovu se zvláštním popisným číslem 800. Část areálu byla od roku 1905 pronajata nitřárně Fr. Rottera¹³⁴, roku 1908 ji v konkurzu koupila společnost Eschmann & Comp., mechanická nitřárna a výroba hlazené příže. (Společnost založená 1. srpna 1908, jejímiž členy byli Eduard Bandler, Josef Emmer, Eduard Eschmann a Ignas Ziegler. Firma Eschmann & Comp. zanikla v roce 1917).¹³⁵

V druhé polovině tovární budovy sídlila od roku 1910 firma Vinciguerra. (Vlastníkem firmy se sídlem ve Vídni byla veřejná obchodní společnost činná od 1. 7. 1907, jejímiž členy byli Vincenz Vinciguerra a Vicenz Martin August Vinciguerra.) Ta zde provozovala soukárnu hedvábí. Šumerský závod byl filiálkou stejnojmenné vídeňské firmy. Později se tento jejich provoz zaměřil na výrobu nití, zušlechťování přírodního a později umělého hedvábí a jeho barvení.¹³⁶ Firma byla až do roku 1945 rozhodující pro zušlechťování hedvábné i jiné příže pro

celý tehdejší hedvábnický průmysl. V roce 1946 byla v továrně firmy Vinciguerra zavedena národní správa. Svou specializaci si podnik udržel i po znárodnění. Ve válečných letech nebyla výroba zastavena, sortiment byl přizpůsobován potřebám tkalcoven, které se do značné míry soustřeďovaly na válečnou výrobu. Základním výrobním programem po roce 1945 bylo celkové zušlechťování umělohedvábných a pravohedvábných přízí skaním, přitáčením i krepováním a dále výroba efektních přízí nejen pro další zpracování, ale i pro přímý prodej. Důležitým sortimentem se staly syntetické nitě.¹³⁷

7. 3. 1946 byl zřízen národní podnik Tkalcovny hedvábí Praha, do kterého byly zařazeny všechny hedvábnické závody v ČSR. 18. 9. 1948 ministr průmyslu zřídil národní podnik Henap, tkalcovny hedvábí Praha se 63 závody v pěti oblastech.¹³⁸ Od roku 1951 byly závody Henapu přičleněny k národnímu podniku Atlas Zábřeh až do jeho likvidace v roce 1958, kdy byly zařazeny k národnímu podniku Hedva Moravská Třebová.¹³⁹

Továrna byla rozšiřována přístavbami v letech 1913, 1914, 1917 (tehdy byly postaveny kotelna a strojovna se 40 m vysokým komínem stojící dodnes). V roce 1923 byly ještě obě budovy (čp. 703 a čp. 800) oddělené, i když je již obě vlastnila firma Vinciguerra. V období po tomto

Obr. 28 Pohled na bývalou továrnu E. Pohla v Šumperku, nedatováno. OVM Šumperk, sbírka fotografií, č. neg. 17327. Reprofoto J. Mašek.

roce zřejmě došlo ke zbourání objektu čp. 800 a k vystavění nové části továrny.¹⁴⁰ V současné době je celková dispozice továrny nezměněna, došlo jen k některým přístavbám.

V roce 1911 byly navíc a soukací stroje na hedvábí poháněny jedním benzinovým motorem o výkonu 10 k. V šedové novostavbě z roku 1913 měly být instalovány soukací, skací a snovací stroje, které měly být poháněny elektrickým pohonem z městské centrály. Stavba kotelny proběhla v roce 1917, dočasně v ní byl vestavěn jeden kornwallský kotel o výhřevné ploše 100 m², tovární výrobek Brand & Lhuillier. Ekonomizér byl v sousední věži, kde byly dva vodní rezervoáry, na studenou vodu s objemem 30–40 m³ a na teplou vodu o objemu 20–25 m³. Ve strojovně měl být později umístěn parní stroj s kondenzací. Roku 1918 byl vezděn kornwallský kotel s výhřevnou plochou 100 m² od firmy H. R. Heinicke Vídeň, později měly být vestavěny přehříváč a ekonomizér. Roku 1923 byla zvětšena kotelna k umístění lokomobily s třífázovým generátorem. V roce 1937 byl firmou oznámen nový parní kotel, výrobce Carl Gasch Kesselfabrik Chodau b/Karlsbad, rok výroby 1920, počet kotlů 223, provozní tlak 10 Atm., výhřevná plocha 30 m². Firma Vinciguerra jej koupila v červnu 1937 od firmy M. Bloch's Söhne Soborten-Teplitz Schönau¹⁴¹. Strojní park Závodu Hedva byl modernizován a přizpůsobil se potřebám produkce nových výrobků¹⁴². (Obr. 25, 26, 27)

Továrna na výrobu hedvábného zboží firem Pohl a Giani, později továrna na výrobu nábytkových a dekoračních látek

V této továrně se během její existence vystřídal několik majitelů. Objekt spolu s kotelnou, strojovnou a 20 m vysokým komínem na dnešní

Zábřežské ulici v Šumperku začal stavět v září 1898 Elias Pohl, továrník hedvábného zboží ve Vídni, který od roku 1896 provozoval tkalcovnu hedvábí v domě čp. 38 v Bludově.

Firmu E. Pohl v konkurzu koupil roku 1903 Ital Carl Giani jun. Jeho firma měla již od roku 1793 hlavní závod ve Vídni a šumperskou továrnu hodlal vést jako jeho pobočku.¹⁴³

Hans Janisch, továrník v Zohsee, továrnu koupil v roce 1938.¹⁴⁴ U Krajského soudu v Olomouci měl jako předmět podnikání zapsánu tovární výrobu a obchod s nábytkovými, dekoračními a záclonovými látkami zhotovenými ze všech surovin.¹⁴⁵

Po znárodnění byla továrna Závodem 04 národního podniku Mona Ústí nad Orlicí, roku 1948 byla přičleněna k národnímu podniku Toko, nábytkové látky a koberce, stejný rok ji převzal národní podnik Plyšán v Hlinsku. V rámci reorganizace byla v roce 1962 začleněna do národního podniku Bytové textilie Vratíšovice¹⁴⁶. Nábytkové a dekorační látky zde vyráběla firma Polydekor, s. r. o. až do roku 2006, kdy budovu získala firma vyrábějící plastová okna.

V roce 1898 byla dokončena nejstarší část továrny, 40 m dlouhá a 11 m široká budova, skládající se z přízemního pracovního sálu se sedlovou střechou, který sousedí s třípodlažním obytným domem. Kotelna se strojovnou byla dokončena v příštím roce. V letech 1900–1901 byl postaven šedový sál vlevo od stávající budovy. Roku 1910 se původní strojovna změnila na pracovní sál, ke kterému byla přistavěna nová strojovna a podsklepená dílna s nízkou pultovou střechou a světlíkem. Šedový sál byl zvětšen přístavbou v roce 1922.¹⁴⁷ Původní kotelna s komínem byla zbourána po roce 1981.¹⁴⁸ V roce 1985 byla zkolaudována přístavba nového sálu.

Po dokončení stavby továrny v roce 1899 byl v provozu stacionární parní stroj, parní kotel a dynamo. Stroje byly poháněny transmisí.

Poznámky:

- 1 Dohnal, M.: *Původní akumulace a vznik manufaktur v severomoravské plátenické oblasti*. Praha, 1966.
- 2 Templ, E.: *Die Ulrich-Fabrik. Mein Heimatbote*, č. 26, 1950.
- 3 *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Ostrava, 1999.
- 4 Dohnal, M.: *Průmyslová revoluce a počátky dělnického hnutí v severomoravské plátenické oblasti*. Ostrava, 1973.
- 5 Leitner, B. R.: *Die erste mechanische Flachspinnerei zu Schönberg in Mähren. Moravia*, č. 75, 76, 77, 78, 1843.
- 6 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1227, k. 278.
- 7 B. R. Leitner, 1843 (pozn. 5).
- 8 M. Dohnal, 1973 (pozn. 4).

- 9 B. R. Leitner, 1843 (pozn. 5).
- 10 Roku 1843 bylo v továrně 11 sprádacích strojů pro zpracování lněné přize, každý o 172 vřetenech, a 5 sprádacích strojů o 140 vřetenech pro zpracování koudelce, 2 potěrací stroje, jeden pro len, jeden na koudel, 1 hrubý a 2 jemné mykací stroje, 1 rozpinací stroj, 1 vohlovací stroj (t.č. nečinný), 4 průtažná ústrojí, 2 nakládací stroje, 3 předpřádací stroje na len a 2 na koudel, 13 vijáků, 2 soustruhy a 1 kanelovací stroj; B. R. Leitner, 1843 (pozn. 5).
- 11 Harrer, F.: *Die Anfänge der mechanischen Spinnerei in Mähr. -Schönberg. Tesstal*, č. 16, 1943. Leitner uvádí, že turbína byla uvedena do chodu 11. 9. 1942 za přítomnosti Fourneyronova bratra. Janák uvádí, že turbína byla objednána u firmy Auguste Pihet & Comp. v Paříži. Janák, J.: Ke vzniku první mechanické přádelny lnu na Moravě v Šumperku. In: *Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám*. Sv. 4., Trutnov 1981, s. 185–190.
- 12 F. Harrer, 1943 (pozn. 11).
- 13 M. Dohnal, 1973 (pozn. 4).
- 14 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1324, k. 439.
- 15 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Moravolen, inv. č. 27.
- 16 M. Dohnal, 1973 (pozn. 4).
- 17 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Moravolen, inv. č. 49.
- 18 Původně tu bylo 478 stavů. Z nich bylo 339 uskladněno a 36 prodáno do železa.
- 19 ZAO, (pozn. 15).
- 20 Spurný, F.: Historie národního podniku Moravolen Šumperk a jeho závodů. In: Příspěvky k dějinám lnářství na severní Moravě. *Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám*. Supplementum 6. Šumperk – Trutnov, 1986, s. 30.
- 21 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1241, k. 359.
- 22 OAŠ, fond Harrer, inv. č. 85, k. 11.
- 23 Adaptace kotelny a strojovny, nová sušárna, novostavba pro valchovací stroj a fixační sál. OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 106.
- 24 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1335, k. 468.
- 25 Přístavbu 230 m² provedl Josef Proisinger. OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1350, k. 504.
- 26 Šedová přístavba pro kalandrovací stroj, 731 m².
- 27 Šedová přístavba se železobetonovou konstrukcí na dvou řadách sloupů, s pěti kovovými lucernami a dřevocementovou krytinou, 683 m². OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1351, k. 507.
- 28 Novostavba určená pro nádrže na chlor a kyselinu a 2 prací stroje, které měly pohánět dva malé motory, 653 m².
- 29 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 106.
- 30 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Moravolen, inv. č. 48.
- 31 F. Spurný, 1986 (pozn. 20), s. 31.
- 32 *Biografický slovník ...*, 1999 (pozn. 3).
- 33 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 107.
- 34 Medková, I. – Spurný, F.: Přehled archivních fondů do národnosti v podnikovém archivu n. p. Moravolen Šumperk. In *Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám*. Sv. 4. Trutnov, 1981, s. 372.
- 35 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 21.
- 36 OAŠ, fond Harrer, inv. č. 85, k. 11.
- 37 OAŠ, (pozn. 33).
- 38 *Die Gross-Industrie Oesterreichs*. Dil 4. Část IX., Textilindustrie. Vídeň, 1898.
- 39 OAŠ, (pozn. 36).
- 40 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1123, k. 194.
- 41 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1351, k. 507.
- 42 OAŠ, (pozn. 33).
- 43 Plán nového kotle zhotovila Constructionsbureau Bolzano, Tedesco & Co. Schlau. OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 107
- 44 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1354, k. 515.
- 45 OAŠ, (pozn. 33).
- 46 Čižmářová, A.: Počátky výzkumného ústavu lýkových vláken v Šumperku. In: Příspěvky k dějinám lnářství na severní Moravě. *Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám*. Supplementum 6. Šumperk-Trutnov, 1986, s. 43.
- 47 OAŠ, (pozn. 33).
- 48 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Krajský soud Olomouc–firemní spisy, Jd III 137, 242, K. Schreiber
- 49 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, A I 10, 1131, Heider, Lubich, Schay.
- 50 Bartoš, J. – Schulz, J. – Trapl, M.: *Historický mistopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. IV. Ostrava, 1974, s. 42–43.
- 51 OAŠ, (pozn. 33).
- 52 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1350, k. 504.
- 53 OAŠ, (pozn. 41).
- 54 OAŠ, (pozn. 33).
- 55 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Moravolen, inv. č. 12.
- 56 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Krajský soud Olomouc – firemní spisy, Sp I 11, 917, K. Siegl sen.
- 57 Mrázek, O.: *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918*. Praha, 1964.
- 58 M. Dohnal, 1973 (pozn. 4).
- 59 Die Gross-Industrie, (pozn. 38).
- 60 M. Dohnal, 1973 (pozn. 4).
- 61 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Krajský soud Olomouc-firemní spisy, Sp I 246, 952, F. Bujatti
- 62 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 96.
- 63 OAŠ, (pozn. 52).
- 64 J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl, 1974 (pozn. 50).
- 65 J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl, 1974 (pozn. 50).
- 66 M. Dohnal, 1973 (pozn. 4), s. 67.
- 67 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 108. Roku 1906 provedl Zdenko Vodička stavbu tkalcovského sálu o rozloze 3690 m² navrženého Ateliérem Felmer & Helmer z Vídně.
- 68 Jeřábek, J.: *Historie a současnost hedvábnického průmyslu v Čechách a na Moravě*. Moravská Třebová, 1993.
- 69 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 108, 109
- 70 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 71 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, C III 210, 4934, Sudenteutsche Seidenweberei G. m. b. H.
- 72 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 73 *Zpráva o vývoji závodu za 10 let*. Vedení závodu 02 Šumperk, 1. 6. 1955, strojopis.
- 74 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 75 OAŠ, fond ONV, inv. č. 2738, k. 550
- 76 *Zpráva o vývoji závodu*, (pozn. 73).
- 77 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 78 OAŠ, fond Franz Harrer, inv. č. 84, k. 11

- 79 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1267, k. 386
- 80 Stavba byla oproti původnímu projektu prodloužena o 4 okenní osy.
- 81 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 101
- 82 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, Jd IV 218, 655, F. Déri. V Historickém místopise Moravy a Slezska je uveden rok 1925.
- 83 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, A XIII 361, 4623, Henap
- 84 V Šumperku tehdy vznikl Závod 10 se třemi provozy.
- 85 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 86 OAŠ, (pozn. 81).
- 87 Výpis z kroniky závodu Hedva 10, provozu 2 v Šumperku. Hedva n.p., závod 10 Šumperk, 1964, strojopis.
- 88 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1358, k. 527; OAŠ, fond OÚ, inv. č. 2
- 89 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1536, k. 655 Žádné plány z tohoto období se nepodařilo objevit. Není tedy možné určit tehdejší vzhled tovární budovy.
- 90 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 108
- 91 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, Jd III 173, 276, Em. Fischmann's Neffe
- 92 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1347, k. 497
- 93 Vznikla roku 1870. J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl, 1974 (pozn. 50).
- 94 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, A V 49, 2699, F. Schönwälder.
- 95 ZAO, (pozn. 94).
- 96 OAŠ, (pozn. 90).
- 97 *Die Gross-Industrie*, (pozn. 38). Podpisy na prvních dvou plánech z let 1881 a 1882 jsou nečitelné, Hudetz to ale není. Stejný podpis se objevil i na plánech hedvábnické továrny Trebitsch z let 1881 a 1886.
- 98 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 100
- 99 *Die Gross-Industrie*, (pozn. 38). Shodný rok založení firmy je uveden i v Historickém místopise Moravy a Slezska.
- 100 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Krajský soud Olomouc – firemní spisy, A II 258, 2044, Felix Reiterer's Söhne
- 101 J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl, 1974 (pozn. 50).
- 102 *Die Gross-Industrie*, (pozn. 38).
- 103 OAŠ, (pozn. 98)
- 104 Zřejmě v roce 1899. Ze zprávy z roku 1909 se dozvídáme, že v kotelně jsou tři parní kotle, z toho v provozu jen jeden, ze všech stavů tehdy pracovala jen polovina.
- 105 Povolení Okresního úřadu ze srpna 1894. OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1338, k. 478.
- 106 OAŠ, (pozn. 105).
- 107 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 110.
- 108 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Krajský soud Olomouc – firemní spisy, Sp II 300, 1041, H. Schimetschek.
- 109 Firma Lubich vznikla v roce 1860. J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl, 1974 (pozn. 50).
- 110 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, A III 200, 2446, W. Lubich & Sohn.
- 111 Šumperské podniky před 20 lety. *Kulturní život Šumperka č. 10*, 1969, s. 6.
- 112 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1355, k. 518.
- 113 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Krajský soud Olomouc – firemní spisy, A I 26, 1157, Bischof & Jeržábek
- 114 OAŠ, (pozn. 112).
- 115 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KS – firemní spisy, A I 26, 1157, Bischof & Jeržábek
- 116 OAŠ, (pozn. 81).
- 117 ZAO, pracoviště Olomouc, fond Krajský soud Olomouc – firemní spisy, A X 87, 3831, V. Schay.
- 118 30 let budování socialismu v národním podniku Pramet Šumperk. *Kulturní život Šumperka*, č. 1, 1975, s. 6.
- 119 OAŠ, (pozn. 81).
- 120 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1360, k. 532
- 121 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 122 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 104
- 123 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 124 OAŠ, fond ONV Šumperk, inv. č. 300, kniha 57
- 125 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 126 ZAO, (pozn. 83).
- 127 Sběrka fotografií OVM, č. negativu 589/82.
- 128 OAŠ, (pozn. 122).
- 129 OAŠ, fond AMŠ, inv. č. 1372, k. 576
- 130 OAŠ, (pozn. 122).
- 131 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 132 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 97.
- 133 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, Jd IV 345, 830, J. J. Surber
- 134 OAŠ, (pozn. 132).
- 135 ZAO, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, A I 99, 1276, Eschmann & Comp.
- 136 OAŠ, fond OÚ, inv. č. 491, k. 109.
- 137 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 138 V r. 1949 byly vytvořeny nové samostatné národní podniky- Silka Liberec, Henap Šumperk, Atlas Zábřeh, Hedva Moravská Třebová, Brokát Rýmařov.
- 139 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 140 OAŠ, (pozn. 136).
- 141 OAŠ, (pozn. 136).
- 142 J. Jeřábek, 1993 (pozn. 68).
- 143 OAŠ, (pozn. 132).
- 144 Šumperské podniky před 20 lety. *Kulturní život Šumperka*, č. 10, 1969, s. 6.
- 145 ZAO Opava, pracoviště Olomouc, fond KSO – firemní spisy, A X 175, 3895, H. Janisch
- 146 Šumperské podniky..., 1969 (pozn. 144).
- 147 OAŠ, (pozn. 132).
- 148 Na katastrální mapě města Šumperka z tohoto roku je ještě objekt původní kotelny a strojovny s komínem zachycen.

nálezové zprávy

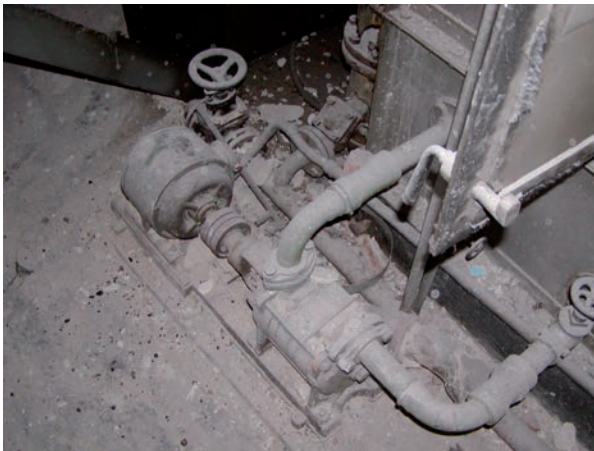
Historická strojovna klimatizace a další drobnější technické prvky Baťova mrakodrapu ve Zlíně

Tomáš Flimel

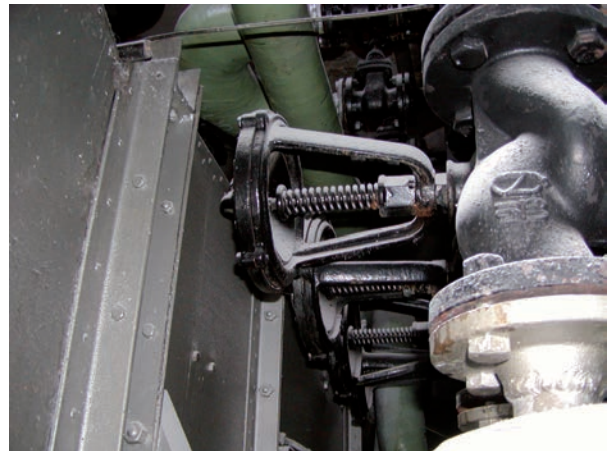
Baťův mrakodrap byl vybaven důmyslným a rozsáhlým vzduchotechnickým systémem. Hlavní technické zázemí se nacházelo v suterénních prostorách mrakodrapu a zásobovalo sekční strojovny klimatizace v jednotlivých patrech jednotlivými druhy médií nutných pro provoz. Jednalo se o přívod a odvod vody, přívod páry, odvod kondensátu i přívod stlačeného vzduchu. Přívod a odvod médií byl proveden systémem vertikálních potrubí, která procházela celou budovou; vycházela z centrální „strojovny“ v suterénu a stoupala vzhůru jednotlivými podlažími až do nejvyššího patra budovy. Všechny sekční strojovny mrakodrapu se nacházeli půdorysně v jedné místnosti na každém podlaží, kterými vertikálně procházela všechna potrubí. V každém podlaží byla tedy sekční strojovna napojena na tento páteří potrubní systém. Pomocí jednotlivých technických zařízení strojovny byly upravovány parametry dodávaného vzduchu do každého podlaží samostatně.

V rámci záchrany strojovny klimatizace byla nalezena a vytipována některá drobnější, ale velice zajímavá technická zařízení. Jednalo se

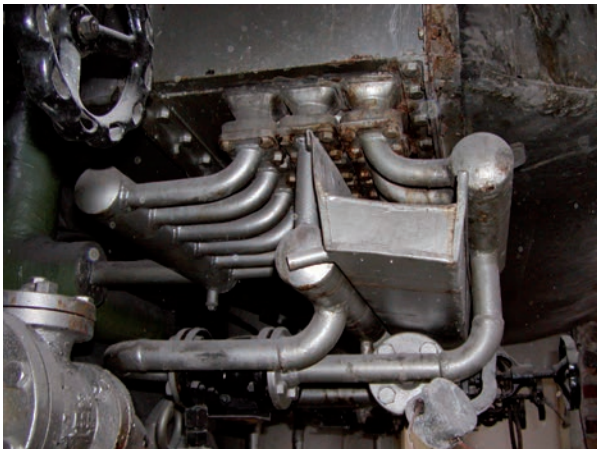
např. o unikátně řešenou podlahovou zásuvku, nebo o uzel redukce tlaku s filtrem nacházející se ve strojovně klimatizace. Na tomto místě je nutné bohužel konstatovat, že Baťův mrakodrap ve Zlíně jsme měli možnost poprvé navštívit v září 2003 za účelem výběru a záchrany některých zajímavých technických zařízení. Bohužel jsme byli přizváni v době, kdy už probíhala rekonstrukce celé budovy. Z technického zařízení, především vzduchotechniky, byla již podstatná část zařízení zlikvidována. Z 16 prakticky kompletních strojoven klimatizace bylo již plných 14 strojoven nenávratně zlikvidováno, jedna strojovna byla ponechána a jedna strojovna byla těžce poškozena probíhající likvidací. Je naprosto jasné, že ne všechny strojovny by byly zachovány. Bylo ale možné před likvidací provést selekci nejzachovalejších zajímavých dílů a ty zachovat. Nám se během několika návštěv podařilo zachovat některé drobnější ale velice zajímavé technické zařízení. Jednalo se například o úhlový rtuťový teploměr v precizně provedeném mosazném pouzdře, nebo o bimetalický teploměr s kruhovým číselníkem. Oba tyto typy

Blok čerpadla s elektrickým motorem, v průběhu demontážních prací, detailní pohled.

Membránové redukční ventily, v průběhu demontážních prací, detailní pohled.

Sběrnice trubkových výměníků, v průběhu demontážních prací, detailní pohled.

Pračka vzduchu vodní vanou, v průběhu demontážních prací, celkový pohled.

teploměrů byly součástí každé sekční strojovny, každá strojovna byla osazena dvěma teploměry od každého typu. Bohužel ze všech strojoven se podařilo zachránit pouhé dva kusy od každého typu.

Současně je ale nutné v této souvislosti podtrhnouti prozřetelnost zástupců Zlínského kraje ve věci zachování kompletní strojovny. V počátku rekonstrukce budovy nebylo jasné, zda-li bude vůbec strojovna zachována a v jakém rozsahu. Jednalo se o problém velikosti; bylo nutno najít vhodné místo, a dále o problém finanční; architektonický projekt, demontáž, restaurování i instalace byly úkony dosti nákladné. Nakonec se vedení kraje přiklonilo k zachování strojovny ve stávajícím rozsahu a jejím vystavení v přízemí budovy současně s dalšími drobnějšími technickými prvky. V této souvislosti je nutné se zmínit o architektu panu Ing. P. Všeckovi, který koncepcí celé expozice s využitím historických technických fragmentů původního vybavení stavby výraznou měrou přispěl zachování rozměrného zařízení původní strojovny

klimatizace v uvedeném rozsahu. Velmi brzy po otevření této expozice dala odborné i laická veřejnost jasnou odpověď na otázku, zda-li mělo být toto zařízení zachováno a vystaveno; vybudování expozice v tomto rozsahu se setkalo s velmi kladnou odezvou veřejnosti.

Po demontáži a tedy faktické záchraně kompletního technického zařízení jedné strojovny klimatizace byly jednotlivé součásti strojovny odvezeny do depozitáře, kde byly uskladněny. Demontáž musela být provedena neodkladně z důvodu postupující rekonstrukce celé budovy firmou Zlínstav. V této době probíhala jednání, zda-li zařízení strojovny vystavovat, v jakém rozsahu a na jakém místě. Konečným řešením byla odsouhlasená současná koncepce.

Kromě největšího zařízení, strojovny klimatizace, bylo rozhodnuto o dalších součástech umístěných v expozici. Jednalo se odstředivý regulátor rychlosti nákladního výtahu, podlahové zásuvky, parní radiátor, měřicí a regulační přístroje.

Bylo dohodnuto provést restaurování a montáž celé strojovny i dalších drobnějších zařízení ve dvou etapách, v etapě **A** a v etapě **B**.

Etapa A

1. Restaurování a konzervace hlavních rozměrných částí strojovny klimatizace zahrnující

- Vstupní olejový filtr bez příslušenství,
- difusor D1,
- vlastní pračku vzduchu bez příslušenství,
- difusor D2,
- ventilátor s elektrickým pohonem,
- vzduchový chladič závěsný.

2. Restaurování a konzervaci odstředivého regulátoru

3. Restaurování podlahových zásuvek včetně zhotovení výkresové dokumentace a zajištění souhlasného stanoviska k provozu vydaného Institutem technické inspekce.

Etapa B

1. Restaurování a konzervaci veškerého příslušenství strojovny klimatizace zahrnující níže uvedené celky a součásti

- Příslušenství olejového filtru,
- příslušenství pračky vzduchu,
- propojovací potrubí parní, vodní, kondensátní, včetně ventilů, regulačních membránových ventilů, sběrnic, měřicích přístrojů,

- blok vodního čerpadla,
- odvaděče kondensátu (5 ks),
- látkové kompensátory.

2. Restaurování a konzervaci parního radiátoru

3. Restaurování a konzervaci 35 ks měřicích přístrojů

4. Výrobu a montáž ručního pohonu odstředivého regulátoru zahrnující návrh a výrobní dokumentaci

Z depozitu do restaurátorské dílny byly převezeny všechny součásti strojovny klimatizace, u kterých bylo rozhodnuto o jejich zachování v expozici. Zachované součásti, které nejsou součástí expozice z důvodu prostorové náročnosti, byly po zakonzervování převezeny do Zlína a jsou umístěny v depozitáři Baťova mrakodrapu. Jedná se o níže uvedené celky:

- Pomocný ventilátor,
- rozvodná elektrická skříň,
- odporový spouštěč el. motoru ventilátoru, výrobce ŠKODA.

Strojovna klimatizace

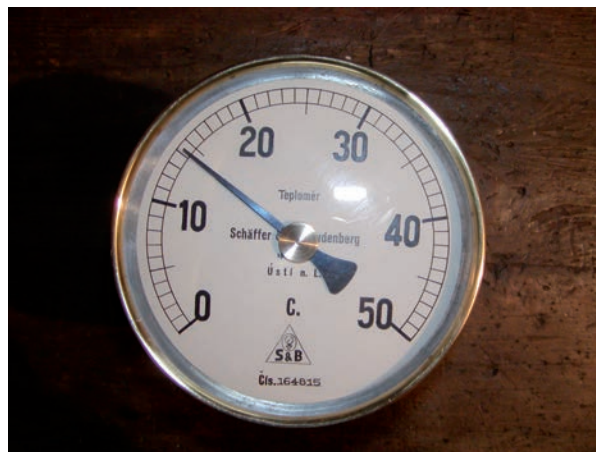
Kompletní zařízení strojovny klimatizace bylo z důvodu velkého rozsahu prací restaurováno a sestavováno v obou etapách, **A** i **B**

Popis strojovny

Strojovna klimatizace sloužila jako celek k nastavení fyzikálních parametrů, jejichž soubor optimálního nastavení představuje tzv. pohodu prostředí. Jedná se níže uvedené parametry:

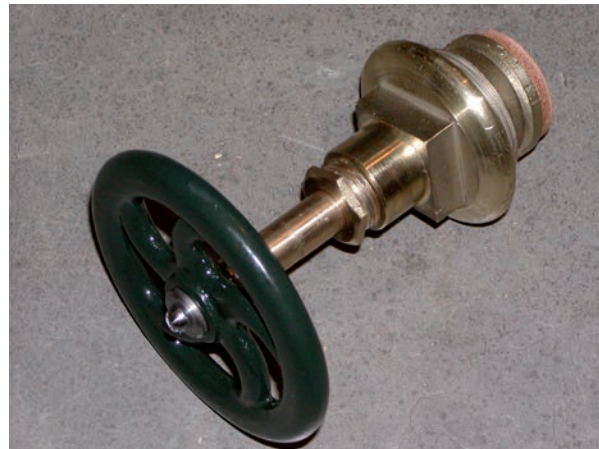
Bimetalický teploměr strojovny, před restaurováním.

Bimetalický teploměr strojovny, po restaurování.

*Rtuťový teploměr strojovny, před restaurováním.
Rtuťový teploměr strojovny, po restaurování.*

*Část vodní uzavírací armatury vany pračky vzduchu, po restaurování,
detailní pohled.*

- Množství a velikost prachových částic obsažených v přiváděném vzduchu,
- množství dodávaného vzduchu,
- teplota dodávaného vzduchu,
- vlhkost dodávaného vzduchu.

Strojovna klimatizace musí mít schopnost tyto nastavené parametry udržovat v požadovaných mezích.

Popis stavu strojovny před restaurátorsko-konzervátorským zásahem

Stav strojovny klimatizace byl úměrný délce provozu. Degradace úrovně údržby byla v posledních letech dána předvídaným blížícím se koncem provozu strojoven klimatizace v celé budově.

Na mnohých místech bylo více než viditelné, že provoz strojovny je udržován vpravdě silou vůle. Často byly mechanismy naprosto nefunkční, na mnohých místech byly naprosto zřetelné hluboké stopy po větších či menších netěsnostech (prakticky všechna vřetena ventilů byla netěsná). Pláště sběrnic, komor atd. byly namnoze proděravělé, části byly těžce zkorodované. Například dřívky závrtných šroubů nesoucí litinové převáděcí komůrky byly vlivem agresivního korozního působení zeslabeny z původních 11 mm na průměr 2 až 3 mm. Na některých místech měl tento krček průměr 0 mm, došlo tedy prakticky k rozdělení závrtného šroubu.

V posledním období byla údržba redukována na pouhé nátěry a na snahu pomoci jakýchkoliv prostředků zabránit stavu hraničícímu s havárií, která by strojovnu, resp. strojovny naprosto vyřadila z provozu.

Látkové kompenzátory strojovny byly silně potřhané a výše zmíněným diletským nástřikem celé strojovny včetně kompenzátorů ztratily tyto svou pružnost a začaly se již během provozu trhat.

Dalším defektem, který vznikl až po odstavení strojovny z provozu, bylo množství chybějících měděných trubek se šroubovitými měděnými žebry umístěnými v zavěšeném chladiči. Dle zaprášenosti ploch řezů bylo toto odstranění trubek staršího data v řádu měsíců.

Výrobce zařízení: hlavní komponenty firma BAŤA
Rok výroby strojovny: 1938/1939

Firemní označení strojů a zařízení

Komora klimatizační

Výrobce: BAŤA – ZLÍN
Datum převzetí: 1938
Číslo: E63 770 (03.0048)
Číslo výkresu: 18 107

Ventilátor

Výrobce: BAŤA
Datum převzetí: 1939
Číslo: E36 514 (03.0047)

El. motor ventilátoru

Výrobce: ŠKODA
Číslo: 4245146
Typ: 2M8bS/1

Sestava redukce tlaku s filtrem, po restaurování, celkový pohled.

Sestava redukce tlaku s filtrem, po restaurování, detailní pohled.

Prakticky všechny armatury (uzavírací, regulační) a dále teploměry a manometry nesly označení S & B. Výše uvedeným způsobem značila své výrobky továrna na armatury a měřicí aparatury Schaeffer & Budenberg, Magdeburg Buckau nebo Schaeffer & Budenberg, Aussig (Ústí nad Labem).

Zásuvka podlahová

Kompletní podlahová zásuvka byla restaurována v etapě **A**.

Popis zásuvky

Podlahová zásuvka sloužila jako zdroj střídavého proudu v kancelářských a administrativních prostorách mrakodrapu. Zásuvky sloužily v převážné většině jako zdroj proudu pro stolní lampy. Zásuvky byly na podlažích umístěny v pomyslných sítích a mohly tak pružně reagovat na změnu polohy kancelářských stolů. V případě potřeby, při umístění pracovního stolu do prostoru zásuvky, byl z mosazného krytu zásuvky vyšroubován kruhový uzávěr a do zásuvky byla zapojena vidlice lampy. Po změně polohy stolu byla zásuvka zpětně uzavřena kruhovým uzávěrem. Výhodou tohoto řešení byla větší variabilita prostoru. Nebylo nutné „tahat“ dlouhé prodlužovací kabely ke stolům a naopak uzavřená zásuvka mohla být klidně i uprostřed pochůzného koridoru.

Celá podlahová zásuvka byla sestavena z litinové šachty, která byla zabetonována do podlahy. V horní frézované ploše šachty byly závitové otvory pro uchycení horní mosazné desky s kruhovým

závitovým otvorem pro zašroubování uzávěru. Na dno šachty byla přišroubována keramická patice vlastní zásuvky s keramickou krytkou s logem ESČ.

Popis podlahové zásuvky před restaurátorsko-konzervátorským zásahem

Zásuvky se již dlouhá léta nepoužívaly. Prakticky všechny byly uschované pod vrstvami linoleí a byly pokryty silnou vrstvou lepidla na linolea, která zatekla také do závitů mezi uzávěrem a mosaznou deskou. Všechny šachty byly plné prachu a dalších drobných nečistot. Některé zásuvky byly poškozené elektrickým zkratem.

Popis restaurátorsko-konzervátorského postupu

- Rozebrání zásuvek na jednotlivé součásti (při povolování uzávěru v horní mosazné desce muselo být použito plynového hořáku, aby nahřátím součásti došlo k rozpadu lepidla a ke snížení odporu při povolování),
- jemné pískování litinové šachty, mosazné horní desky a uzávěru,
- nátěr vnitřního prostoru šachty,
- jemné kartáčování a smirkování horní mosazné desky,
- jemné pískování uzávěru, kartáčování a smirkování ve skličidle, následné niklování,
- vyčištění keramické patky včetně kovových součástí,
- restaurování bakelitové krytky zásuvky,
- zpětné sestavení zásuvky,
- předání zásuvek objednateli k odborné montáži.

Regulátor odstředivý

Kompletní odstředivý regulátor byl restaurován v etapě **A**.

Popis regulátoru

Regulátor měl v systému funkci pojistky proti překročení maximální povolené rychlosti kabiny výtahu. Regulátor pracoval na principu odstředivé síly. Ocelové lano, jehož rychlost byla shodná s kabinou výtahu, opásávalo lanovnicí regulátoru. Pohybem lana byl přes ozubený převod roztáčen vertikální hřídel regulátoru s roztěžníkem se závažími. Zvýšením rychlosti lana došlo vlivem odstředivé síly k přestavení regulátoru do jiné rovnovážné polohy s dopadem na vypínací pákový mechanismus. Při překročení mezní rychlosti lana došlo k takové změně polohy pák vypínacího mechanismu, která přes el. spínač rychlost kabiny výtahu buď snížila, nebo dokonce výtah úplně zastavila.

Popis stavu regulátoru před restaurátorsko-konzervátorským zásahem

Stav regulátoru byl odrazem délky jeho používání. Samostatný regulátor neprošel dle našeho názoru žádnou zásadnější opravou. Jedinou údržbou bylo časté přimazávání všech funkčních ploch bez předchozího odstranění maziv původních. Dále bylo zjištěno, že uvedený regulátor byl původně ve strojovně umístěn jiným způsob, nebo byl do strojovny přemístěn ze strojovny jiné. Na toto je možné usuzovat z podoby základové desky, hrubým způsobem upravené. Část základové desky regulátoru zcela chybí; oddělení desky bylo provedeno navrtáním řady otvorů a následným odlomením (uražením) nepotřebné části. Je také možné, že uvedený regulátor byl nedílnou součástí většího strojního zařízení.

Popis restaurátorsko-konzervátorského postupu

- Rozebrání regulátoru na jednotlivé součásti,
- odstranění mocných nánosů mazacích tuků smíchaných s prachem,
- odmaštění součástí regulátoru,
- revize funkčních ploch a jejich oprava,
- sestavení regulátoru do celku.

Na regulátoru byly ponechány původní nátěry, byly pouze odstraněny odlupující se vrstvy.

Poznámka k úpravě základové desky regulátoru

Na základové desce byla zařezována hrubá lomová plocha. Dále byla do základové desky zařezována vstupní drážka z důvodu vložení nekonečného lana ručního pohonu regulátoru.

Radiátor parní

Kompletní parní radiátor byl restaurován v etapě **B**.

Popis radiátoru

Parní radiátor sloužil jako zdroj tepla pro temperování vnitřních prostor.

Topným médiem byla v tomto systému pára o nízkém tlaku. Vstupní armatura sloužila k otevírání, resp. uzavírání vstupu páry do radiátorového tělesa. Odvaděč kondenzátu, který je umístěn na výstupním potrubí ve spodní části radiátoru, automaticky odpoustěl kondenzát vzniklý z topné páry do sběrné kondenzátní nádrže.

Popis stavu parního radiátoru před restaurátorským zásahem

Objednatel byl předán jeden kus radiátoru bez vstupní a výstupní armatury. Obě armatury byly dodány restaurátorem. Dodané armatury byly shodné s armaturami, které byly použity na jiných radiátorech v mrakodrapu. Těleso radiátoru bylo na několika místech defektní – na třech místech byly uražena žebra.

Popis restaurátorského postupu

Doplnění uražených žeber po celkovém opískování tělesa radiátoru

- Do rovin lomu základního materiálu byly navrtány otvory,
- do otvoru byly vsazeny nosné trny,
- tmelem byly doplněny chybějící objemy žeber,
- po vytvrzení tmelu byla doplněná žebra vybrušena do původních tvarů.

Chybějící ruční ovládací kolečko bylo doplněno odlitkem dle modelu dodaného restaurátorem. Tvar modelu byl volen tak, aby tvarově zapadal do období před 2. světovou válkou.

Dále viz níže zobecněný restaurátorský postup.

Montáž radiátoru

Radiátor je postavený ve výklenku na nožkách, které jsou integrované do tělesa radiátoru. Z důvodu fixace radiátoru byly do výklenku pomocí ocelových hmoždinek instalovány dvě závitové tyče, které dále pomocí přílohek a matic stabilizují radiátor v horizontální rovině. Závitové tyče a matice jsou z nerezového materiálu A2.

Radiátor byl restaurován do pohledového, ale nefunkčního stavu.

U původních litinových radiátorů je vhodné zmínit jednu záležitost týkající se možného funkčního zapojení. Byla řešena otázka, zda-li by bylo možné v expozici v přízemí umístit původní litinové radiátory ve funkčním stavu. Vzhledem k tomu, že se měnil způsob vytápění z vytápění parního na systém vodní, bylo nutno zodpovědět otázku, zda-li litinové radiátory snesou hydrostatický tlak daný výškou budovy. Z tohoto důvodu byly vybrané radiátory napojeny na měřicí systém a byla provedena tlaková zkouška vodou na požadovaný přetlak 1,6 MPa daný projektantem topení. Po dosažení tohoto tlaku měl být tlak zvyšován až do destrukce zkušebního tělesa radiátoru. U prvního vzorku radiátoru došlo k destrukci radiátoru při přetlaku 1,85 MPa, u druhého vzorku došlo k destrukci již při přetlaku 1,35 MPa. Prosa-kování radiátorů mezi žebra bylo viditelné již při přetlaku cca 0,7 MPa. Na základě výše uvedené zkoušky bylo zamítnuto zprovoznění původních litinových těles radiátorů.

Restaurované měřicí a regulační přístroje vzduchotechniky celé budovy.

Měřicí a regulační přístroje

Měřicí a regulační přístroje byly restaurovány v etapě **B**.

Popis měřících přístrojů

Převážná část měřících přístrojů sloužila jako regulátory teploty se zpětnou vazbou na regulační ventily, které jsou součástí strojovny klimatizace. Vlivem změny teploty v měřeném prostoru došlo k přestavení polohy kulisy regulátoru před regulační tryskou regulátoru. Změnou polohy kulisy před tryskou došlo k naladění tlaku vzduchu v celé zpětné vzduchové větvi, která byla zaústěna ve šroubení nad membránou regulačního ventilu. Např. při poklesu teploty dojde vlivem dvojice kulisa-tryska k poklesu tlaku ve vratné vzduchové větvi. Poklesem tlaku na membránu regulačního ventilu se sníží uzavírací síla na vřetenno ventilu a kuželka ventilu se pohne směrem od sedla. Tímto pohybem se zvýší tepelný příkon do měřeného prostoru a dojde ke zvýšení teploty.

Dalšími přístroji byly elektrické hodiny a registrační vlasový vlhkoměr, na kterém byl na kruhovém grafu zaznamenáván průběh hodnot vlhkosti v měřeném místě. Pohyb disku zajišťoval pružinový hodinový stroj.

Popis stavu měřících přístrojů před restaurátorským zásahem

Drtivá část měřících přístrojů byla těžce, ale především záměrně poškozena, a to především cílenými údery na měřicí přístroje (manometry), které jsou součástí prakticky každého přístroje. U několika přístrojů byly zachovány původní tlakoměry s mosaznými obroučkami, vesměs poškozenými. U zbylých přístrojů byly původní manometry nahrazeny manometry pocházejícími z nedávné doby. Nové manometry mají větší průměr než manometry původní. Pouze nepatrné množství těchto přístrojů nebylo poškozeno výše uvedeným způsobem. Mezi zachovalými přístroji se bohudík nalézaly i dva unikátní přístroje, a to elektrické hodiny od firmy Wilhelm Lambrecht, Göttingen a registrační vlasový vlhkoměr, taktéž od firmy Wilh. Lambrecht, Göttingen.

Popis restaurátorsko-konzervátorského postupu

Restaurátorsko-konzervátorský postup spočíval v rozebrání každého přístroje na jednotlivé díly, restaurování a konzervace jednotlivých dílů a jejich zpětná montáž do jednoho celku. Tímto velmi pracným a časově náročným postupem bylo plných 35 kusů přístrojů uvedeno do vystavovatelného stavu. Těžké defekty mnohých přístrojů se podařilo restaurátorsko-konzervátorským zásahem potlačit.

Přístroje byly restaurovány a konzervovány do pohledového, ale nefunkčního stavu.

Barevné řešení komponentů strojovny klimatizace

Barevné řešení bylo dohodnuto s architektem expozice panem Ing. arch. Petrem Všečekkou.

Vnitřní prostory filtru vzduchu, difusorů, pračky vzduchu a chladiče: červená barva, syntetická, odolná olejům.

Vnější povrchy hlavních pískovaných částí (vzduchový filtr, difusory, pračka vzduchu, ventilátor, chladič, tepelné stěny a nedělitelné části potrubí): barva UNIFER – GRIGIO BASE.

Potrubí: modrá RAL 5013, syntetická; červená RAL 2002, syntetická; zelená RAL 6019, syntetická.

(Poznámka: Barvy červená a oranžová na schématu byly sjednoceny na barvu červenou.)

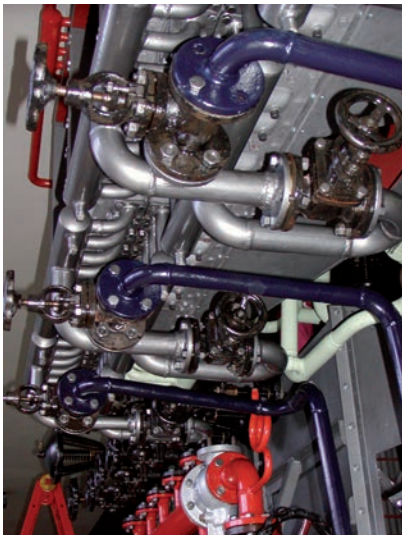
Opískované povrchy armatur:

hlavní parní ventil – stříbrná kladívková HAMMERITE

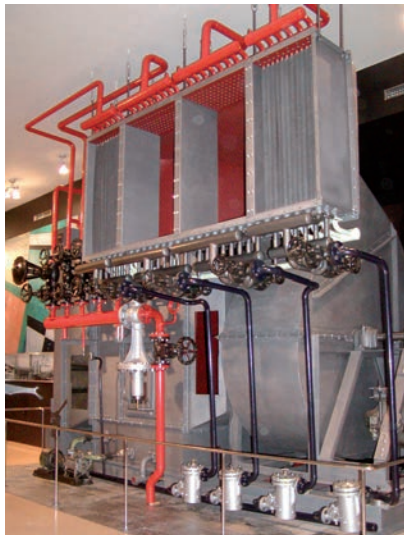
hlavní redukční parní ventil – stříbrná kladívková HAMMERITE

odvaděče kondensátu (5ks) – stříbrná kladívková HAMMERITE

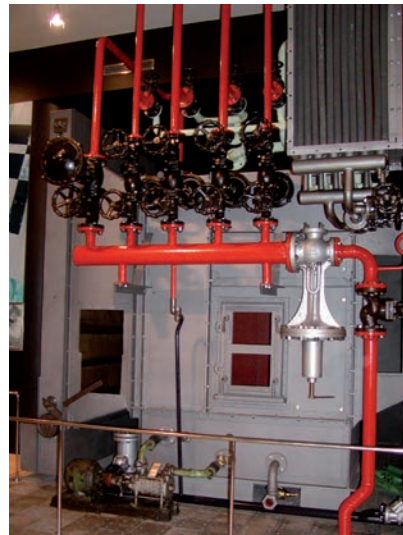
Barvy červená, modrá a zelená byly nanášeny na základ SYNOREX EXTRA, barva HAMMERITE byla nanášena na opískovaný povrch dle doporučení výrobce.

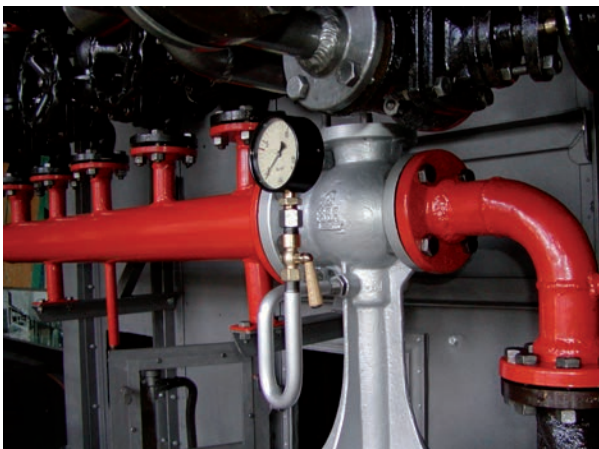
Potrubní systém včetně ventilů a hlavního parního rozdělovače, po celkové montáži v místě instalace, detailní pohled.

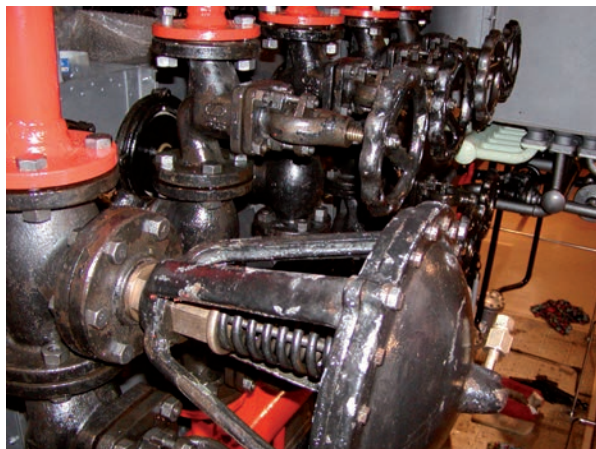
Strojovna klimatizace, po celkové montáži v místě instalace, celkový pohled.

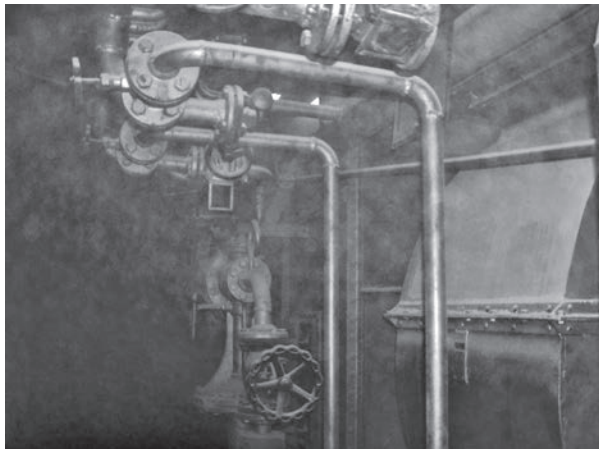
Strojovna klimatizace, po celkové montáži v místě instalace, celkový pohled.

Parní rozdělovač s hlavním parním redukčním ventilem, po celkové montáži v místě instalace, detailní pohled.

Sestava parních armatur, po celkové montáži v místě instalace, detailní pohled.

Strojovna klimatizace v průběhu rekonstrukce stavby, extrémně prašné prostředí viditelné na fotografii, celkový pohled.

Strojovna klimatizace v průběhu demontážních prací, celkový pohled.

Strojovna klimatizace, ustavování rozměrných dílů v místě konečné instalace.

Strojovna klimatizace, ustavování rozměrných dílů v místě konečné instalace.

Na bloku čerpadla s el. pohonem, na ventilech a regulačních ventilech byla ponechána původní povrchová úprava.

Barevné řešení litinového radiátoru

Těleso radiátoru: po opískování čtyři nátěry, stříbrná HAMMERITE.

Odvaděč kondenzátu: po opískování tři nátěry, šedá kladivková HAMMERITE.

Tělesa vstupního ventilu: mosaz bez laku.

Ovládací ruční kolečko: po opískování stříkáno sedm vrstev, tmavě zelená HAMMERITE.

Drobné šroubení: po jemném opískování a kartáčování, bílý zinek.

Doporučený režim strojovny klimatizace a dalších prvků strojního zařízení

Strojovna klimatizace

Jak již bylo uvedeno výše, povrchy jednotlivých zařízení byly lakovány, a to laky na povrchu hladkými i lehce drsnými, a dále byly konzervovány.

Ošetření lakovaných povrchů je nutno v případě potřeby provádět suchým hadrem, v případě použití nátěrů s lehce drsným povrchem je vhodnější povrch vysávat vysavačem s hubicí s jemnějšími štětinami. (Stíráním prachu prachovkou z těchto drsnějších povrchů by docházelo k vtírání prachu s konzervací do různých záhybů součástí a dále k přetírání těchto nečistot do sousedních lakovaných ploch, především do ploch s hrubším povrchem.)

Lehce konzervované povrchy je nutno po zaprášení šetrně setřít a zpětně lehce nakonzervovat bezbarvou konzervační vazelinou. Během stírání zaprášené vrstvy je nutno si počínat obezřetně, aby nedocházelo ke vtírání prachu s konzervací do různých záhybů součástí a dále k přetírání těchto nečistot do sousedních lakovaných ploch, především do ploch s hrubším povrchem.

Látkové kompenzátory (kompenzátor kruhový mezi difusorem D2 a vstupním hrdlem ventilátoru a dále kompenzátor obdélníkový mezi výstupním hrdlem ventilátoru a difusorem D3) je nutno pouze vysávat vysavačem.

Zásuvka podlahová

Zásuvka vyžaduje pouze běžnou údržbu. Setření prachu je nutno provádět **pouze** naprosto suchou prachovkou! Dále je nutno se vyvarovat při umývání podlahy přetírát zásuvky mokřým hadrem. Hrozí nebezpečí zatečení vody do prostoru zásuvky!

(POZOR: Vzhledem k tomu, že se jedná o plně funkční el. zařízení napojené na el. proud 220V střídavých, je oprávněn se zásuvkou manipulovat, kromě naprosto jednoznačné uživatelské obsluhy, pouze pracovník odborné firmy splňující všechny zákonné předpoklady.)

Regulátor odstředivý

Jedná se o funkční zařízení s občasným ručním provozem. Údržba povrchů je stejná jako u drobných součástí strojovny klimatizace. Dále je nutno dle potřeby lehce mazat troucí se plochy (čepy, ložiska, vahadla atd.).

Strojní zařízení ručního pohonu je nutno občas mazat v místech třecích ploch vazelinou. Po opotřebením hnacího nekonečného lana je nutno u zhotovitele objednat jeho dodávku a montáž. Cyklus výměn lana je proměnný a bude záležet na frekvenci s jakou bude docházet k jeho používání a tedy opotřebování.

Radiátor litinový

Radiátor vyžaduje pouze běžnou údržbu spočívající ve stírání prachu suchou prachovkou. Žebra tělesa radiátoru je možno v případě většího znečištění setřít lehce navlhčeným hadrem a vytřít do sucha. Je nutno se vyvarovat přetírání mokřým hadrem armatury radiátoru, především mosazné díly.

Měřicí a regulační přístroje

Tyto přístroje umístěné ve vitrině na stěně vyžadují obdobný režim jako součástí strojovny klimatizace.

Obecně pro všechny součásti

Všechny součásti je nutno umístit v suchých prostorách, bez velkých výkyvů teploty a vlhkosti. Byť jsou všechny kovově lesklé součásti konzervovány (konzervační vazelína, přípravky na bázi vosků) je nutno kontrolovat stav součástí. Po zjištění chybějícího konzervačního povlaku, nebo dokonce počínající korozi, je nutno sjednat okamžitou nápravu aby nedošlo k zasažení rozsáhlejších ploch korozi. V případě chybějícího konzervačního filmu je nutno jej okamžitě obnovit.

Závěr

Záchranou strojovny klimatizace a dalších technických prvků před fyzickou likvidací, jejich demontáží z původních míst, restaurováním a instalací v nově opravených prostorách Baťova mrakodrapu získal majitel velmi zajímavé a atraktivní technické vybavení, které reprezentuje technické zařízení tohoto typu v období těsně před začátkem 2. světové války.

Toto zařízení jistě zaujme nejenom odbornou, ale i laickou veřejnost, pro kterou bude mít prohlídka expozice i rozměr osvětlový, neboť málokdo ví, co si má představit např. pod pojmem strojovna klimatizace.

Vjem pro návštěvníka je umocněn nesporně atraktivním architektonickým řešením celého interiéru.

nálezové zprávy

Secesní osobní výtah na Státním zámku Valtice

Tomáš Flimel

V dubnu 2005 jsme měli společně se zástupci brněnského pracoviště Národního památkového ústavu a tehdejší paní kastelánkou možnost poprvé si prohlédnout zámecký historický osobní výtah, tedy vlastní kabínu výtahu, strojovnu s výtahovým strojem a další drobnější strojní vybavení. Bylo zřejmé, že se výtah jako celek nachází v naprosto neutěšeném stavu, je nefunkční a mnoho let již není provozován. Z důvodu postupných změn v pohledu na historická technická zařízení, především na stroje a strojní zařízení, se začalo uvažovat o zpřístupnění tohoto výtahu veřejnosti. Po zjištění skutečného stavu nejenom vlastní kabíny ale i výtahového stroje a dalších strojních součástí se v první fázi oživení výtahu uvažovalo o restaurování vlastní kabíny a jejím zpřístupnění veřejnosti v nepohyblivém stavu. Po této naší první návštěvě jsme uskutečnili několik dalších cest do Valtic, při kterých jsme provedli podrobné prohlídky všech dostupných částí celého výtahu. Na základě těchto prohlídek byl vypracován návrh restaurátorsko-konzervátorského postupu. Postup byl následně schválen odpovědnými odbornými pracovníky. Restaurování a konzervace kabíny výtahu probíhala v prvním čtvrtletí roku 2006. Restaurovaná kabína výtahu byla předána zástupcům památkového ústavu koncem dubna 2006.

Výtah byl koncipován vyloženě jako osobní výtah pro dopravu členů šlechtické rodiny a jejich hostů mezi přízemím, 1. a 2. patrem, na což se dá usuzovat z vybavení vlastní kabíny. Kabína má daleko ke strohému řešení – je osazena mnohými ozdobnými prvky a dále prvky zvyšující komfort přepravy; kabína je vybavena dvěma relativně velkými fasetovými zrcadly a dále lavicí s čalouněným opěradlem. Vlastní lavice se bohužel nedochovala. Původní pohon výtahu byl s největší pravděpodobností zajišťován mechanickým el. motorem. Tento původní pohon se ale bohužel nedochoval a byl v pozdější době nahrazen pohonem novým. O koncepci původního pohonu (mechanicko-elektrického) se dá usuzovat na základě původních litinových elektrických koncovek SIEMENS, které se ve strojovně výtahu zachovaly.

Kabína, původně používaná jako osobní výtah změnila svou funkci postupem času na výtah nákladní pro dopravu stále hrubších předmětů jejichž hluboké stopy jsou na kabině viditelné doposud. Jednalo se o hluboké šrámy uvnitř kabíny, na hranách zasouvacích

dveří (mahagonová dýha byla stržena až na základní měkké dřevo, na některých místech byla poškozena i základní dřevěná hmota). Dále byly hrubým zacházením poškozeny mosazné lišty včetně mosazných vrutů nacházejících se na podlaze kabíny. Dobové linoleum na podlaze kabíny bylo totálně zdevastováno.

Přehnaným, resp. diletantským mazáním vodících smýkadel na vnějších plochách výtahové kabíny došlo k nahromadění mazací vazelíny nebo oleje na kluzných plochách vedení kabíny. Přebytek maziva kontaminoval relativně pórovitou dřevní hmotu jedné stěny výtahové kabíny tak intenzivně, že došlo k průsaku mastnoty do vnitřní prostory kabíny, odkud je tato kontaminace doposud jasně viditelná.

Dále bylo v kabině poškozeno mosazné plátování okrasných profilovaných lišt. Rozsah poškození okrasného oplátování ale nebyl nikterak rozsáhlý. Dva kusy zrcadel s fasetovými hranami byly poškozeny, resp. byly poškozeny stříbřené plochy vytvářející ze skla zrcadlo. Stropní světlo, osvětlující vnitřní prostor kabíny během její jízdy a po nastoupení osoby, resp. osob, zcela chybělo.

Základní údaje k výtahu

Nad vstupem do výtahové kabíny je umístěn mosazný štítek s níže uvedeným textem:

<p>A. FREISLER – INGENIEUR – Maschinen- und Aufzüge-Fabrik WIEN, X. GESELLSCHAFT, m.b.H.</p>

Text označuje výrobce kabíny výtahu a s největší pravděpodobností i dalších zařízení výtahu, jako jsou převáděcí kladky lan s konzolami, mechanická zabezpečovací zařízení – koncové elektrické spínače, mechanické závory, a dále vlastní původní výtahový stroj, který se nedochoval.

Výrobní číslo: neznámé
Rok výroby: neznámý (přibližně rok 1905–1912)
Současný majitel: ČR (ve správě NPÚ ÚOP v Brně)

Technická data výtahu:

Nosnost (předpoklad): 3 osoby (250–300kg)
Pohon (nepůvodní): lanový, hnaný el. motorem s třecí brzdou spojeným se šnekovou převodovkou a dále převodem ozubenými koly s čelním ozubením s přímými zuby
Zdvih kabiny: přízemí – 1. patro – 2. patro

Elektrický motor pohonu:

Výrobce: ŠKODA (pravděpodobně Plzeň)
Výkon: 4, 2 kW
Napětí: 380 V střídavých
Rok výroby: neznámý

Úplnost výtahu

Kabina výtahu byla co do úplnosti zachována včetně drobných okrasných a ovládacích prvků. Chyběly pouze některé vyložené drobnější části. Z větších chybějících původních částí výtahové kabiny je nutno jmenovat stropní svítidlo a lavici. Toto svítidlo, resp. svítidlo koncepčně zapadající do období vzniku výtahu jsme měli k dispozici v našem depositáři a uvolnili jsme je pro restaurování. Podotýkám, že se nejedná o repliku, ale o dobové světlo přibližně z přelomu 19. a 20. století.

Vnitřní ovládací prvky výtahu byly kompletní. Chybí pouze, pravděpodobně německy psaný, štítek „návod na obsluhu“ a dále štítek s uvedením nosnosti výtahu. Tyto papírové štítky budou doplněny později, po nálezů obdobných štítků z výtahů tohoto období.

Zabezpečovací zařízení a prvky byly prakticky zachovány. Chybějící drobné části (vruty, podložky, matičky atd.) byly doplněny.

Oprava a restaurování kabiny výtahu

Před započítím jakýchkoliv odborných prací bylo vyklizeno dno šachty výtahu od letitých nánosů stavební suti, zbytků dřev a dalšího odpadu. Z této suti byly vybrány drobné součásti mající vztah k výtahu, především ale část původního elektrického kabelu s textilním opletením, který zajišťoval elektrické spojení mezi pohybující se kabinou výtahu a elektrickým rozvaděčem. Dále byla vyklizena vlastní kabina výtahu (staré rýny, rozbité novodobé lavice atd.). Také byla uklizena vnější plocha stropu kabiny od prachu a stavební suti. Po těchto pomocných pracích bylo přikročeno k podrobné prohlídce, na základě které byly vytipovány jednotlivé díly a podsestavy, které bylo možno demontovat a odvézt k restaurování do restaurátorské dílny.

Demontované a odvezené součásti kabiny

- Fasetová zrcadla včetně dřevěných rámců,
- čalouněné opěradlo,
- krycí vnitřní lišta el. vedení včetně tlačítkového ovladače,
- profilový dřevěný kryt vedení dveří,
- pohyblivé dveře včetně leptaného skla,
- ocelové vedení dveří,
- koncový spínač dveří,
- leptané sklo pevné čelní stěny,
- pohyblivá kloubová podlaha,
- práh dveří s mosaznými lištami,
- spodní pohyblivý rám výtahové kabiny včetně pákového zabezpečovacího systému,
- fragment původního ocelové planžety a původního elektrického kabelu,

Strop kabiny, ve středu stropu chybějící lampa, před započítím prací.

Těžce devastovaná podlaha kabiny s poškozeným linoleem, před započítím prací

Poškozený práh, viditelná utržená lišta, před započítím prací.

Fragment pravděpodobně novinového listu s německými texty psanými švabachem nalezený v mazacím trychtýři kabiny výtahu.

- mechanický zabezpečovací systém dveří,
- dva kusy mosazných ventilačních mřížek ze zadní stěny výtahové kabiny.

Oprava, restaurování, konzervace

Odstrojená kabina výtahu byla vysáta a zbavena prachu a dalších nečistot. Z kabiny byl demontován balast. Jednalo se především o nešetrně zaražené hřeby, přišroubované hranolky atd. Celý dřevěný zoxidovaný povrch byl ručně přebroušen pomocí ocelové vlny, vel. 0. Touto vlnou byly rovněž vyčištěny mosazné okrasné profilované lišty. Z dřevěné podlahy bylo sejmuto původní korkové těžce poškozené linoleum. Dřevěná podlaha byla následně přesmirkována. Vzhledem k tomu, že se na některých místech stěn kabiny a na podlaze objevily stopy po červotoči, byl aplikován přípravek na hubení LIGNOFIX I-PROFI bezbarvý (přípravek spolehlivě likviduje dřevokazný hmyz ve všech stádiích vývoje). I když se zdálo, že se červotoč v těchto místech již nevyskytuje, byl přípravek aplikován preventivně na strop, stěny i podlahu. Aplikace probíhala nátěrem (především podlaha) a dále pomocí injekční stříkačky a jehly do každého otvoru.

Drobnější defekty dřevěných povrchů byly jemně přesmirkovány. Dutiny byly doplněny hmotou tvořenou pilinami ze smirkovaných povrchů a pojivem. Po vytvrzení této hmoty byla tato hmota zabroušena do roviny okolního povrchu. Větší defekty byly doplněny měkkým dřevem a následně doplněny mahagonovou dýhou. Tento postup byl aplikován

i na těžce poškozené místo zadní stěny kabiny – z vnějšku kabiny byl do stěny surově zašroubován velký vrut, který hrubě pronikl do vnitřního prostoru kabiny. Tímto postupem byla restaurována i krajní lišta posuvných dveří.

Po přebroušení byly dřevěné povrchy napuštěny přípravkem, pomocí kterého došlo k oživení a vyjasnění struktury dřeva a k jeho ochraně.

Demontované dřevěné díly odvezené do restaurátorské dílny byly restaurovány obdobným způsobem. Jednalo se především o již zmíněné posuvné dveře, práh dveří, rámy zrcadel, profilový kryt ocelového vedení dveří a o dřevěnou kulisu zabezpečovacího zařízení.

Restaurování demontovaných dílů

Fasetová zrcadla s dřevěnými rámy a mosaznými ozdobnými okraji

- Zrcadla byla vyjmuta z rámu a následně byla provedena demontáž mosazných ozdob.
- Odstrojená zrcadla byla převezena k chemickému sejmutí nátěru a staré stříbrné vrstvy. Po jejím sejmutí byla vytvořena nová stříbrná vrstva včetně ochranného nátěru.
- Jednotlivé díly mosazných ozdob byly popsány a následně chemicky vyčištěny a jemně kartáčovány a lehce přetřeny silikonovým olejem. Po vyčištění byly zpětně vloženy do restaurovaného rámu.
- Po postříbrnění byla zrcadla byla umístěna zpět do rámu.
- Dřevěné díly byly restaurovány způsobem uvedeným výše.

Čalouněné opěradlo

- Opěradlo bylo odstrojeno.
- Původní výplň byla využita.
- Potahová látka byla v naprosto nepoužitelném stavu a bylo nutno ji vyměnit. Po dohodě s odbornou pracovnící NPÚ byla zvolena optimální náhrada. (V několika textilních továrnách bylo ověřeno, že materiál shodný s původním vzorkem se již dlouhá léta nevyrábí a není možné jej zajistit.) Nová látka byla čalounickým způsobem natažena na dřevěný nosič opěradla s výplní.
- Ocelové úchyty byly jemně opískovány, kartáčovány, lehce nakonzervovány a namontovány na zadní stranu opěradla.

Krycí vnitřní lišta el. vedení včetně tlačítkového ovladače

- Lišta byla restaurována stejně jako ostatní dřevěné díly.
- Vnitřní mechanická část ovladače byla vyčištěna a nakonzervována.
- Mosazná krycí deska s mosaznými rámečky (původně nalakovaná bezbarvým lakem) byla demontována, mechanicko-chemickým způsobem byly sejmuty zbytky původního laku a deska byla nalakována bezbarvým akrylátovým lakem. Po zaschnutí byly na desku namontovány mosazné rámečky s popisem jednotlivých podlaží.

Pohled na kabinu výtahu z chodby po ukončení restaurátorských prací.

Detailní pohled na ovladač kabiny po ukončení restaurátorských prací.

- Sestavená deska a dále tlačítkový spínač byly zpětně osazeny na dřevěnou lištu.

Profilový dřevěný kryt vedení dveří byl restaurován stejným způsobem jako ostatní dřevěné díly.

(Poznámka: Součástí dřevěného krytu je i mazací trychtýř pro mazání mechanismu dveří.

Pohled na strop kabiny po ukončení restaurátorských prací.

Detailní pohled na strop po ukončení restaurátorských prací.

V tomto trychtýři byl nalezen fragment pravděpodobně novinového listu s německými texty psanými švabachem.)

Pohyblivé dveře včetně leptaného skla

- Krajní svislá lišta dveří byla těžce poškozena. Hrubým zacházením byl vytržen i kus masivu měkkého dřeva základního materiálu. Základní materiál musel být doplněn a po zaschnutí lepidla ručně zarovnan. Po zarovnání bylo nutno poškozené plochy (chybějící mahagonová dýha) zpětně odýhovat, zabrousit, nalakovat, jemně přesmirkovat a napustit HG restaurátorem.
- Ocelové rolničky s nosiči byly rozebrány, odstraněny zbytky maziv, odmaštěny, kartáčovány, přesmirkovány a následně sestaveny a konzervovány.
- Sklo bylo velmi jemně demontováno, omyto mýdlovou vodou a po uschnutí zpětně vloženo do dveří

Leptané sklo pevné čelní stěny

- Sklo bylo, obdobně jako sklo dveří, velmi jemně demontováno, omyto mýdlovou vodou a po uschnutí zpětně vloženo do pevné stěny a zajištěno dřevěnými lištami s mosazí.

(Poznámka: Při demontáži obou kusů leptaných skel bylo nutno si počínat zvlášť opatrně. Skla mohla být za roky života již extrémně křehká a náchylná k lomu i při velmi slabých vibracích. Bylo nutno vzít v úvahu především cestu do restaurátorské dílny a zpět. V případě poškození jakéhokoliv dílu výtahu by bylo možno sjednat nápravu, ale při rozbíjení leptaných skel a s ohledem na velkou členitost zobrazeného námětu by náprava byla prakticky nemožná, případně pouze za podmínky vynaložení obrovských finančních nákladů.

Pohyblivá kloubová podlaha

- Pohyblivá podlaha byla rozebrána.
- Bylo sejmuto původní, těžce poškozené linoleum. S odbornou pracovní NPÚ byla dohodnuta náhrada jak po stránce charakteru, tak i po stránce barevnosti. Bylo vybráno linoleum od firmy MARMOLEUM s vysokým obsahem přírodního korku a na jutovém nosiči.
- Spodní dřevěné lišty byly přesmirkovány, napuštěny olejem a byly doplněny dvěma tlumiči ze silné surové kůže.
- Po sejmutí původního linolea byl dřevěný povrch zarovnán smirkováním, vytmelen, znovu přesmirkován a napuštěn lněným olejem. Po zaschnutí oleje bylo na podlahu mosaznými hřeby přichyceno nové linoleum.
- Byly restaurovány komponenty zabezpečovacího systému výtahu (spínače, vahadla atd.), materiál ocel a mosaz. Součásti byly lehce konzervovány.
- Po montáži pohyblivé podlahy pomocí dvou kusů pantů byla provedena montáž původní vyčištěné a napuštěné kožené manžety.

Práh dveří s mosaznými lištami

- Práh se nacházel v těžce poškozeném stavu. Část z horní plochy byla vytržena a musela být nahrazena dubovou mořenou vložkou, která byla v konečné fázi napuštěna včelím voskem.
- Pravděpodobně již před desítkami let povolil lepený spoj mezi prahem a kabinou a „náprava“ byla provedena naprosto surovým způsobem pomocí dvou hrubých ocelových vrutů, jejichž ostré hrany hlav potrhali hladký povrch mahagonového prahu, práh byl přibit dvěma ocelovými hřeby.

Detailní pohled na firemní štítek po ukončení restaurátorských prací.

- Po demontáži vrutů a vytažení hřebů byl sejmut viklající se práh. V místech poškození od hřebů a vrutů byla lopatkovým vrtákem vytvořena lůžka pro vložení soustružených výplní. Soustružené výplně byly do lůžek vlepeny a po zaschnutí lepidla zabroušeny do úrovně okolního povrchu. Výplně byly namořeny do odstínu okolního materiálu (kombinace mořidla ořech a mahagon). Před konečným lakováním byly do prahu vyvrtány otvory pro mosazné vruty a zahlobeny. Po zaschnutí laku byl povrch jemně přetažen velmi jemnou ocelovou vlnou a nakonec natřen HG restaurátorem. Práh byl připraven na montáž

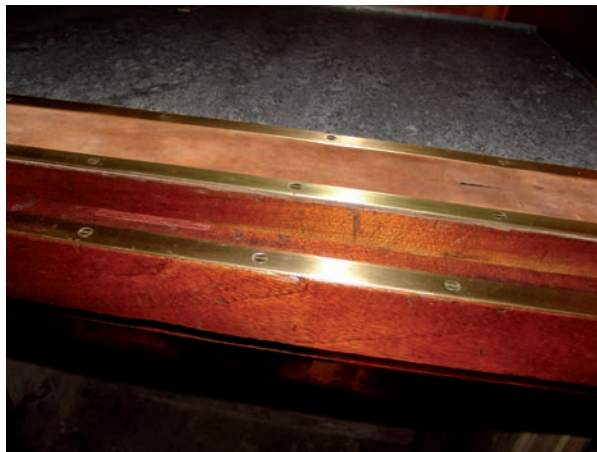
Spodní pohyblivý rám výtahové kabiny včetně pákového zabezpečovacího systému

(Ve spodním pohyblivém rámu byly umístěny další prvky zabezpečovacího systému kabiny výtahu.)

- Rozebrání pákového systému se závažími,
- restaurování pákového systému včetně vrutů, čepů, závlaček,
- restaurování součástí spínačů podlahy.
- Vzhledem k velmi dobrému stavu původního okrového nátěru bylo rozhodnuto jej ponechat a přistupovat k němu velmi šetrně.
- Po restaurování a konzervaci byl spodní rám instalován pod výtah,
- následně byl do rámu instalován vahadlový systém se závažími.

Zabezpečovací systém dveří byl jako celek demontován a v dílně rozebrán na jednotlivé díly.

- Jednotlivé díly byly jemně pískovány a jemně kartáčovány.
- Rotační díly (čepy) byly jemně smirkovány ve sklíčidle soustruhu.
- Systém byl sestaven za průběžného konzervování.

Detailní pohled na práh se systémem mosazných lišt po ukončení restaurátorských prací.

Detailní pohled na mosazné madlo posuvných dveří po ukončení restaurátorských prací.

Ventilační mřížka

- Po demontáži byla mřížka překartáčována a jemně přesmirkována (bylo nutno odstranit zbytky po původním bezbarvém laku). Po přesmirkování byla ještě jednou kartáčována měkkým mosazným kartáčem.
- Po zbavení posledních zbytků po smirkování byla nalakována bezbarvým lakem a připravena k montáži.

Osvětlení kabiny výtahu

Jak již bylo předesláno, dodali jsme do kabiny výtahu dobové svítidlo. Z dodaného svítidla jsme použily pouze pevný a pohyblivý rámeček s pantem a drobnou uzavírací petlicí. Nově byla dodána secesní mosazná objímka s keramickým lemem. Také tato dobová objímka byla restaurována.

- Byl vytvořen návrh dřevěného nosiče se secesními prvky, na základě kterého byla zpracována výrobní výkresová dokumentace včetně výkresu nosiče objímky. Dřevěný nosič byl vyroben z tvrdého dřeva a po vyrobení byl napuštěn včelím voskem a vyleštěn. Ocelový nosič objímky byl načerněn. Z důvodu bezpečnosti byl v místě mezi žárovku a dřevěnou kabinu výtahu vložen lehčený měkký výrobek z keramických vláken ALSIFLEX 1260. (Stupeň hořlavosti dle DIN 4102: A1, nehořlavý.)

Žárovka je napájena proudem o napětí 24 V. Z důvodu bezpečnosti (tepelný výkon) smí být použita žárovka o maximálním výkonu 40W!

Zpětná montáž restaurovaných dílů a celků probíhala v opačném pořadí než demontáž. Během všech prací byla prováděna pečlivá a důsledná

fotodokumentace všech fází restaurování a dále v případě potřeby byly pořízeny náčrty a technické výkresy.

Použité přípravky:

HG včelí vosk (Dodává dřevu přirozenou výživu, chrání dřevo před vysoušením a dodává mu teplou barvu s vysokým leskem.)

HG restaurátor (Ošetrující přípravek vysoké kvality pro mořený, lakový, olejovaný a voskovaný nábytek. Zašedlé a vybledlé povrchy získají svůj původní lesk i barvu.)

Mořidlo (Lihové mořidlo „starmahagon“.)

Lněný olej

Poznámka k zařazení výtahové kabiny do prohlídkové trasy

Kabina byla před započítím restaurátorských prací umístěna mezi přízemím a 1. podlažím (podlaha kabiny výtahu byla cca 1,4 m nad podlahou přízemí).

Po konzultaci s odborníky ze specializované firmy bylo dohodnuto ručně sjet s kabinou výtahu do polohy vhodné k pracím na kabině a následně, taktéž ručně, ji vyzvednout na úroveň 1. podlaží. Po ukončení restaurátorských prací byla kabina umístěna v úrovni 1. patra. Odbornou firmou musí být provedena stabilizace kabiny výtahu a taktéž protizávaží tvarovým spojem tak, aby v žádném případě nemohlo dojít k posunu kabiny a protizávaží. Toto je nutno bezpodmínečně splnit proto, že se jedná o jednolanový systém a vlastní lana již nejsou v dostatečné kondici.

Poznámka k možnému zprovoznění výtahu

Zprovoznění výtahu pro dopravu osob (ale obecně pro jakoukoliv dopravu) může provést pouze firma vlastníci patřičná oprávnění. Repasování původních strojních dílů a celků bude prováděno ve spolupráci specializované výtahářské firmy s firmou restaurátorskou.

Vzhledem k tomu, že mimořádně atraktivním prvkem jakéhokoliv historického objektu nebo muzea je strojní zařízení v pohybu, bylo by vhodné zvážit možnost ukázkového pohybu výtahové kabiny mezi přízemím a 1. patrem s vyloučením dopravy osob a nákladu. Jednalo by se pouze o možnost vyjet výtahem z přízemí do 1. patra a zpět. Vzhledem k proskleným dveřím na chodbě v 1. patře by to mohl být pro návštěvníky ojedinělý zážitek. Z ukázkových důvodů by bylo možno rychlost pohybu kabiny vhodně snížit.

Uvažovaný postup prezentace výtahu v pohybu s vyloučením přepravy osob

Po příchodu skupiny a shromáždění návštěvníků u prosklených dveří výtahové šachty by byl průvodcem výtah přivolán z přízemí do 1. patra a návštěvníci by mohli vidět jeho příjezd. Po příjezdu by průvodce otevřel

výtahové dveře a dveře výtahu a umožnil návštěvníkům prohlídku vnitřku kabiny výtahu bez vstupu dovnitř. Po prohlídce by průvodce uzavřel oboje dveře a výtah by odeslal zpět do prostoru přízemí.

Výše načrtnuté je prozatím jenom idea, jsem ale přesvědčen že idea reálná.

Závěr

Výše uvedeným restaurátorsko-konzervátorským zásahem získal Státní zámek Valtice velmi atraktivní a ojedinělé technické zařízení. Pokud bude výtah i provozněn po stránce ryze technické pod dozorem restaurátora, bude význam zásahu dále umocněn.

Na uvedené strojní zařízení je nutno pohlížet jako na jedinečnou technickou památku v rámci nejen regionu, ale i celé republiky; málokterý

významný objekt charakteru šlechtického sídla je vybaven výtahem srovnatelného stáří, úrovně řemeslného zpracování a množství dekorativních prvků jako jsou mosazné dekorativní lišty, zrcadla s fasetovými hranami, bronzové prvky kolem zrcadel, leptaná skla se secesními ornamenty atd.

(Poznámka správy Státního zámku Valtice k současnému stavu: Zámecký výtah ve Valticích doposud bohužel zůstává imobilní, neboť nedostatek finančních prostředků neumožňuje jeho funkční zprovoznění. Návštěvníci jej však mohou vidět v rámci prohlídky zámeckých expozic v 1. patře. Do budoucnosti doufáme, že se podaří zprovoznit jak tento výtah, tak i druhý, který zatím zůstává návštěvníkům skryt vedle vchodu do kanceláře správy zámku.)

nálezové zprávy

Výklopník na Baťově kanálu, historie a současnost

Tomáš Vícha

Vodní toky se vedle geologického vývoje území podílejí velkou měrou na reliéfu krajiny. Ovlivňují tvář krajiny, ale jsou samy také ovlivňovány činností člověka, který tuto krajinu osídlil. Při osídlování krajiny docházelo zpravidla k rozsáhlému odlesňování území kolem řek. Tato území byla pak využívána k zemědělské výrobě, k výstavbě lidských sídel (dostatek pitné vody), ale i obživy (rybolov). Řeka sloužila i k obraně území a k dopravě. Všechna tato využití způsobovala v průběhu dějin změnu odtokových poměrů, ukládání nánosů hlíny v nižších polohách i zaplavování území při jarním tání. Nejinak tomu bylo na řece Moravě. Pramen řeky Moravy vyvěrá na jižním úpatí Králického Sněžníku, na evropském rozvodí Dunaje, Odry a Labe. Řeka Morava protéká v délce asi 352 km územím, kterému dala i jméno; ústí do Dunaje, který pak přes Slovensko, Maďarsko, Chorvatsko a Rumunsko vtéká do Černého moře.

Snahy o propojení řek Dunaje, Odry a Labe mají dlouhou tradici. Uvádí se, že již v roce 1653 jednal zemský sněm a moravské zemské hejtmanství o opětovném splavnění řeky Moravy a poprvé se začalo hovořit o jejím propojení s řekou Odrou – o Dunajskooderském průplavu.

Pohled na areál výklopníku. Dobová fotografie z roku 1938 od neznámého autora.

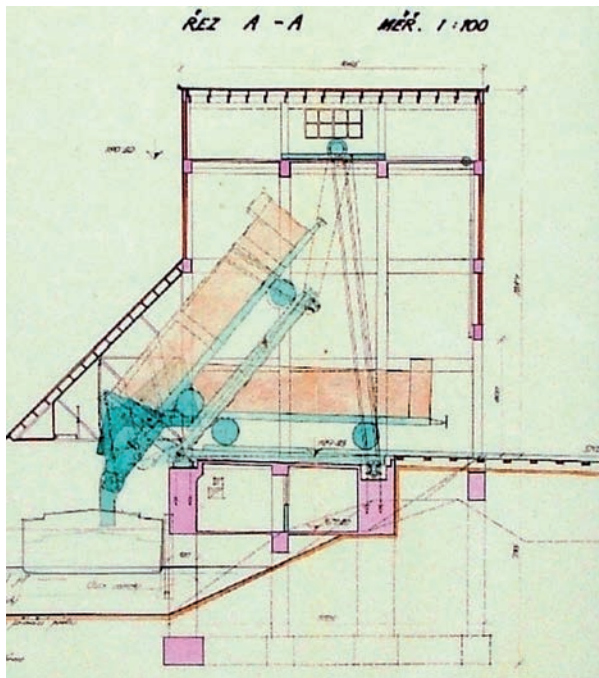
A tak vznikaly projekty, vedla se jednání, udělovala se práva plavby po Moravě, ale k realizacím nedošlo většinou kvůli finančním potížím nebo kvůli sporům s obyvateli na březích řek. Myšlenka na splavnění Moravy se v nepravidelných intervalech objevuje znovu a znovu. Roku 1901 byl průplav mezi Dunajem a Odrou uveden jako jedna z pěti připravovaných vodních cest. Generální návrh trasy kanálu spojujícího evropské řeky byl stanoven z Vídně do Přerova a přes Ostravu k řece Visle. Všechny další pokusy o průplav pohřbila 1. světová válka. Ze smělých plánů, do kterých patřilo více než 80 plavebních komor se soustavou vodních nádrží pro zásobování průplavu vodou, byla realizována pouze výstavba přehrady na Bystřičce u Vsetína, která měla zásobovat vrcholovou zdrž průplavu vodou.

Závlahový a plavební kanál Otrokovice – Rohatec (Baťův kanál)

Se vznikem Československé republiky se oživil zájem o vodohospodářské otázky, ale brzy byl utlumen jinými potřebami nově vzniklého státu (stavby železnic, silnic apod.). Znovu byl problém nastolen ve 30. letech

Pohled na areál výklopníku; v popředí domek obsluhy.

Příčný řez objektem výklopníku (z projektové dokumentace z roku 1937) – vagón byl do výklopníku vtažen lanovým vlekem a dále byl kladkostrojem zvednut a překlopen i s kolejnicí a výsypkou. Současně se zvedáním vagónu se spouštěly velké dveře vjezdu (pro snížení prašnosti).

20. století, v souvislosti s prosazováním úprav koryt řek a také kvůli melioračním účelům. Velký zájem o řešení problému projevil v té době velkopřemyslník Tomáš Baťa. Záhy si totiž uvědomil, že splavnění řeky Moravy a následné vybudování Dunajskooderského průplavu umožní jeho tovarně jednodušší a levnější spojení se světovými trhy. Využil svého vlivu a prosadil zakotvení tohoto cíle v právě připravovaném vodocestném zákonu (zákon č. 50/1931 Sb. ze dne 27. 3. 1927). Po tragické smrti Tomáše Baťi (1932) jeho plány převzal, ale ve zcela odlišné podobě uskutečnil jeho nevlastní bratr Jan Antonín Baťa. Vznikla tak jediná skutečně realizovaná vodní cesta, která má podstatně menší rozměry než připravovaný kanál. Z čistě dopravního pohledu byla tato stavba svými dimenzemi již v době své realizace o 100 let zastaralá. Závlahový a plavební kanál, dnes užívaný název Baťův kanál, byl zbudován na základě projektu, který vycházel z pečlivě vypracované studie

Ing. Suka a doplněné kontrolní studií firmy Ing. Záruba-Pfefferman. Tuto studii nechal vypracovat prof. ing. Antonínem Smrčkem, který se splavněním řek zabýval již několik desetiletí. Stavba byla zahájena před 74 lety 16. října 1934 s podmínkou, že při zahájení stavby průplavu Dunaj – Odra může být plavební provoz na kanále omezen nebo dokonce zastaven. Veškeré práce skončily na podzim roku 1938 a 2. 12. 1938 byl Baťův kanál otevřen.

Celková délka plavební cesty byla 51,8 km, z toho asi 1 km byl veden korytem Dřevnice, několik úseků je vedeno korytem Moravy a část trasy pak závlahovým kanálem. Cesta byla vyprojektována pro nákladní čluny o nosnosti 150 tun při ponoru 1,20 m a rozměrech člunu 38 x 5,05 m. Plavební hloubka kanálu byla navržena 1,50 m. Podjezdová výška lodí pod mosty byla určena 2,20 m od nejvyšší plavební hladiny. Šířka kanálu je 6,0 m ve dně se sklonem svahů 1:2 až do výšky normální plavební hladiny, nad touto hladinou pak se sklonem 1:1,5. V každém kilometru kanálu byla navržena výhybna, tzn. rozšíření kanálu ve dně 12,0 m. Dno ani paty svahů kanálu nebyly zpevňovány, pouze břeh byl v místě plavební hladiny pro ochranu před vlnami zpevněn pásem betonových obkladových desek spodem zajištěných dřevěnými trámkami a kolíky.

Trasa plavební cesty začínala přístavem v Otrokovicích (v Baťově) a končila u Rohatce překladištěm lignitu (tzv. výklopníkem – na katastru obce Sudoměřice). Zde byl vybudován koncový přístav s přípojkou železniční vlečky na stanici Rohatec. V přístavu bylo vybudováno výklopné zařízení – vagón s lignitem byl zapřen o betonový základ s nárazníky a pomocí zvedacího zařízení s kladkostrojem byl celý nakloněn – uvolněným čelem byl vysypán do představeného člunu.

Součástí výstavby kanálu byly také dva pomocné jezy na Veličce a Radějovce, lanovka pro přetahování člunů přes Moravu z plavební komory na jednom břehu do plavební komory na břehu druhém ve Vnorovech a také 23 silničních a hospodářských mostů, 7 lávek, 2 sklápěcí mosty (v Uherském Ostrohu a Otrokovicích) a 1 zvedací most úzkokolejné dráhy. Došlo také ke zvednutí mostu Vlárské dráhy u Veselí a mostu dráhy Rohatec – Petrov u Sudoměřic. Některé z těchto staveb byly zničeny za 2. světové války, jiné dosloužily a nebyly již obnoveny. Mezi už zaniklé konstrukce patří například hydrostatické jezy prof. Jeremiáše a zvedací most úzkokolejné železnice ve Veselí nad Moravou.

Válečná léta vodní cestu Otrokovice – Rohatec značně poškodila. První velké opravy byly prováděny hned v roce 1946 a 1947. Po změně politických poměrů v roce 1948 se změnil i pohled na další rozvoj a prodlužování vodní cesty, která byla vázána na jedinou firmu a jeden druh zboží. Obdobné byly i změny v zemědělství, které postupně vedly k ukončení závlah. Po ukončení plavby i závlah plnila vodní cesta své úkoly vodohospodářské – zásobovala vodou vysychající vodoteče, udržovala hladinu spodních vod.

Výklopník s odkrytou výsypkou; v pozadí ocelový nýtovaný příhradový most vyrobený ve Vítkovických železárnách v roce 1889.

Nový zájem o obnovu díla se datuje do 90. let minulého století. Od roku 1996 se pod tlakem obcí a nových provozovatelů plavby a posléze i nadačního fondu pro rozvoj turistiky na Batově kanálu začínají rozbíhat rekonstrukční práce zahrnující v sobě snahu o uvedení technických zařízení do původního stavu. V současné době je přístupno a propojeno 48 km původní trasy Batova kanálu a 17 km navazujících říčních kilometrů. Po vodě jsou tak spojena města Otrokovice a Petrov, mezi nimiž se propulje 10 plavebními komorami.

Agentura pro rozvoj turistiky na Batově kanálu, zastoupená ředitelem ing. arch. Ivo Ondračkou, si vzala za cíl zpřístupnění této vodní cesty pro veřejnost. Koordinovala snahy obcí i soukromých firem za podpory Jihomoravského kraje a snažila se i o mezinárodní spolupráci při vybudování areálu expozice integrované dopravy v Sudoměřicích. Ústředním objektem tohoto areálu je tzv. výklopník. Areál je hodnotnou funkcionalistickou architekturou, nepoznamenanou pozdějšími úpravami, s technicky zajímavým způsobem čelního vyklápění vagónů na nákladní loď. Významnou hodnotou je i přírodní prostředí ve vlastní rejdě a na hrázích vodní cesty. Je to původní lužní příroda, do které byly citlivě zakomponovány technicistní stavby a zřízeno malé hospodářství pro obsluhu. Autoři projektu navrhli obnovit objekt výklopníku do původního stavu včetně kompletní repase technologie (lanové vleky pro loď i vagóny) a vyklápěcího mechanismu s velínem, příjezdové koleje, rejdě Batova kanálu, budovy skladu a domku obsluhy. Měla být vyrobena i kopie původní lodě (upravená pro turistické účely) a vagón s lignitem. Ve výklopníku vznikla expozice historie Batova kanálu a samotného

Pohled na výklopník s rejdou.

výklopníku, na jehož střeše byla umožněna vyhlídka do okolní krajiny. Projekt počítá i s nutnou infrastrukturou a zázemím pro návštěvníky (parkoviště, toalety, občerstvení), situovaným mimo samotný areál výklopníku. Dále se počítá se zřízením železniční zastávky na stávající trati Rohatec – Petrov. Při hrázi prochází hlavní pěší a cyklistická trasa. Celková obnova areálu výklopníku v Sudoměřicích je rozdělena do několika etap. V současné době je objekt po obnově zpřístupněn veřejnosti a nastalo tak postupné ožívání téměř zapomenutého místa.

Literatura:

- Batův kanál. Přírodní a technická památka.* Vydala Agentura pro rozvoj turistiky na Batově kanálu, nadační fond, Veselí nad Moravou 2003.
 Výklopník se má stát zajímavým turistickým centrem. *Slovácké listy*, 13. 4. 2003.
 Na Batově kanále je stále živo. *Právo*, 2. 6. 2003.
Výklopník Sudoměřice (Ideový záměr projektu. Autor: Ing. arch. Ivo Ondračka).

Eva Dvořáková

Technical monuments – a neglected part of the national cultural heritage?

Technische Denkmäler – ein vernachlässigter Teil des nationalen Kulturgutes?

■ The crucial factor in social development is technical progress integrally related to preserved the remains of production activities, in the form of fixed assets or technical equipment. Learning about it, documenting, and protecting it are the main tasks of monument care. Without much exaggeration it can be said that evidence of technological development in the form of preserved structures or unique production facilities is seen almost everywhere in our country. The density and quantity of these production units is overwhelming – there are not hundreds but thousands of such items. The first call to protect technological heritage dates back to 1924, but it took over 30 years before the first law on the protection of cultural heritage was issued (Act No 22/1958 Coll. On cultural heritage). In relation to this act the first complex list of monuments of science, production, and technology was produced at the end of the 1950's and during the 1960's, which included mainly art history heritage and generally known technical buildings mostly from the older historical period. The list covered over 1,000 buildings of a technical character. Systematic development of the list was not possible before the new law (Act No 20/1987 Coll. On state monument care) was issued. This law, which, amended, is valid to this day, enabled proposing to declare particular items a cultural monument by the ordinary citizen or a group of people. At that time, the approach to the protection of cultural heritage of the late 19th and early 20th century radically changed. The historicising styles, which have influenced a substantial part of the industrial building fund, began to be also recognised as a part of cultural heritage by experts.

Technical monuments, just as the rest of heritage fund, are divided into fixed and movable. Another of the key factors is the differentiation by production categories and here it has to be noted that when studying, documenting, and declaring technical monuments the co-operation of many experts is absolutely necessary. Buildings are protected on their sites, while further form of protection is their transfer, which is possible only in special cases. A higher degree of monument protection is the declaration of a national cultural monument. From the technical heritage

there are 13 buildings or complexes listed as national cultural heritage. Currently the central lists covers over 2,800 complexes and buildings of technical heritage.

Technical monuments are perhaps the most vulnerable section of monument care; the remnants of the industrial era are still not properly appreciated and very often these unique factory complexes barely survive in the suburbs.

Rescuing technical heritage nowadays has become a real priority. The fate of the individual buildings, complexes, and abandoned industrial facilities does not lie only in the hands of the monument protection authorities, but it is also a big challenge for local authorities, investors, perceptive planners, and mainly the general public.

■ Ein ausschlaggebender Faktor der sozialen Entwicklung ist der technische Fortschritt, der untrennbar mit den erhaltenen Spuren von Produktionstätigkeiten in Form von Baubestand oder technologischen Anlagen verbunden ist. Ihre Erkundung, Dokumentation und Erhaltung sind Auftrag der Denkmalpflege. In der Tat begegnen wir im gesamten Land fast auf Schritt und Tritt solchen Zeugen der technischen Entwicklung, seien es erhaltene einzigartige Gebäude oder Produktionsanlagen. Die Dichte und Anzahl dieser Produktionsanlagen ist überwältigend, ihre Zahl geht nicht in die Hunderte, sondern in die Zehntausende. Eine erste Initiative zum Schutz des technischen Erbes gab es 1924, allerdings dauerte es über 30 Jahre, bis das erste Gesetz zum Schutz des Kulturerbes in der Tschechoslowakei verabschiedet wurde (Gesetz Nr. 22/1958 Sb., über Kulturdenkmäler). Im Anschluss an dieses Gesetz wurde Ende der 1950er und in den 1960er Jahren das erste umfassende Verzeichnis der wissenschaftlichen, technischen und Produktionsdenkmäler erstellt, in welchem vor allem Denkmäler aus dem Bereich der Kunstgeschichte und einige allgemein bekannte technische Bauwerke zumeist aus älteren historischen Epochen erfasst wurden. Das Verzeichnis enthielt über 1 000 Objekte technischen Charakters. Eine systematische Vervollständigung des Verzeichnisses war bis zur Verabschiedung eines neuen Gesetzes (Gesetz Nr. 20/1987 Sb., über staatliche Denkmalpflege) kaum möglich. Das Gesetz, das in abgeänderter Fassung bis heute gilt, gibt Einzelpersonen oder Bürgervereinigungen die Möglichkeit, die Erklärung eines Gegenstands zum Kulturdenkmal zu beantragen. Zu dieser Zeit veränderte sich auch der Ansatz zum Schutz des Kulturerbes aus dem Ende des 19. und dem Anfang des

20. Jahrhunderts radikal. Das künstlerische Fachpublikum begann, die historisierenden Baustile, welche die Gestaltung eines wesentlichen Teils des Industrieabbestands prägten, als einen Teil des Kulturgutes wahrzunehmen.

Die technischen Denkmäler werden wie der übrige Denkmalbestand in bewegliche und unbewegliche eingeteilt. Ein weiterer wichtiger Faktor ist ihre Gliederung nach Produktionsbranchen, und hier ist festzustellen, dass bei ihrer Erkundung, Dokumentation und Erklärung zum Denkmal die Zusammenarbeit von zahlreichen Experten unentbehrlich ist. Meistens werden die Objekte vor Ort erhalten; eine andere Schutzform ist ihr Transfer, der allerdings nur in Ausnahmefällen möglich ist. Eine höhere Stufe des Denkmalschutzes ist die Erklärung zum nationalen Kulturdenkmal. Vom technischen Erbe wurden 13 Objekte oder Areale zum nationalen Kulturdenkmal erklärt. Das zentrale Verzeichnis führt zurzeit über 2 800 Areale und Objekte des technischen Erbes.

Die technischen Denkmäler sind bisher der wohl verletzlichste Bereich der Denkmalpflege. Insbesondere die Belege der industriellen Ära werden immer noch nicht ausreichend gewürdigt, und nicht selten vegetieren in vorstädtischen Gegenden einmalige Fabrikkomplexe.

Die Rettung des technischen Erbes muss heute vorrangig behandelt werden. Das Schicksal einzelner Objekte, Areale und stillgelegter Industriegebiete lastet nicht nur auf den Schultern der Denkmalpflege, sondern ist auch eine Herausforderung für das Handeln der lokalen Selbstverwaltungen, für Investoren, sensible Planer und insbesondere für die breiteste Öffentlichkeit.

Pavel Holman

Museums and technical monuments

Museen und die technischen Denkmäler

■ Museums participate in the protection of technical monuments and very often they actually operate them. The individual technical items can be found in the collection of ancient heritage, especially in the form of various apparatus – for physics, mathematics, or astronomy. For a long time, collectors took an interest only in individual pieces. In the era of cabinets, i.e. from the 16th century on, the collectors' focus changed and they looked also at the methods of producing these items – tools or machines used to manufacture them, workshop equipment, or the documentation of the whole production process. Since the end of 18th century, museums have been widely established, and often adopted the principles of private collecting. Both phenomena complement each other.

The development of industry and transport in the 19th century reflected also in museum science. In the second half of the 19th

century the first specialised museums were established, focusing on technology and industry. They include special technical or industrial museums, as well as arts and crafts museums, but also others that more or less focus on technology, such as agricultural, military, or transport museums.

In the 20th century the collecting activities took on just another direction. Collected items are not restricted only to selected tangible items, but include also property, former industrial facilities, including machinery and other equipment. Museums thus start to take care of technical monuments as collectibles. They often reside in former industrial buildings and the immovable technical monument becomes a museum building.

By the end of the 1960's a new type of museum comes to the scene – the science and technology museum. The entire museum actually works as a big playground where multimedia and other features are used (Exploratorium in San Francisco, USA, National museum of science, technology, and industry in La Villette, Paris, INTECH or Discovery Museum in Great Britain, and others).

In November 2008 the Techmania museum opened within the premises of Škoda Holding, which strives to be just this type of museum like the previously mentioned ones.

■ Die Museen beteiligen sich an der Rettung der technischen Denkmäler und betreiben viele von ihnen auch selbst.

Einzelne technische Gegenstände waren bereits in altertümlichen Sammlungen zu finden, insbesondere physikalische, mathematische und astronomische Geräte. Lange erfreuten sich nur Einzelstücke dem Interesse der Sammler. Erst seit dem 16. Jahrhundert in der Ära der sog. Kabinette begann sich diese Haltung zu verändern. Nun rückte auch die Erfassung der Herstellung von Gegenständen in den Blickpunkt: die Instrumente oder Maschinen, mit denen sie gefertigt worden waren, die Einrichtung von Werkstätten sowie die Dokumentation der gesamten Produktionsprozesse. Vom Ende des 18. Jahrhunderts an entstanden unzählige Museen, die in vieler Hinsicht die Prinzipien der bisherigen privaten Sammlertätigkeit übernahmen. Beide Phänomene ergänzten sich gegenseitig.

Der Aufschwung der Industrie und des Verkehrs im Laufe des 19. Jahrhunderts spiegelte sich auch im Museumswesen wider. Seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden die ersten spezialisierten, auf Technik und Industrie ausgerichteten Museen errichtet. Zu dieser Gruppe gehören neben den spezialisierten Technik- oder Industriemuseen auch Kunstgewerbemuseen und andere spezialisierte Museen, die sich mehr oder weniger der Technik widmen, wie beispielsweise Landwirtschafts-, Militär- und Verkehrsmuseen.

Insbesondere im zwanzigsten Jahrhundert unternahm das Sammlungswesen einen weiteren Schritt. Zu Sammlungsgegenständen wurden nicht mehr nur ausgewählte materielle Gegenstände, sondern auch Liegenschaften, ehemalige Industrieanlagen mitsamt ihren Maschinen und Ausstattungen. Die Museen begannen, auch technische Denkmäler als Sammlungsgegenstände zu pflegen. Sie werden häufig in ehemaligen Industriebauten untergebracht, und die unbeweglichen technischen Denkmäler werden auf diese Weise zu Museumsgebäuden.

Seit dem Ende der 1960er Jahre entsteht ein neuer Museumstyp – das Wissenschafts- und Technikmuseum. Das gesamte Museum verwandelt sich unter Verwendung von multimedialen und ähnlichen Elementen eigentlich zu einem großen Spielsaal (wie zum Beispiel das Exploratorium in San Francisco, das Nationalmuseum für Wissenschaft, Technik und Industrie im Pariser Quartier La Villette, das INTECH oder das Discovery-Museum in Großbritannien).

Im November 2008 wurde auf dem Gelände der Škoda-Holding das Museum Techmania eröffnet, das mit den oben genannten ausländischen Museen vergleichbar ist.

Lukáš Beran

Concrete classicism by Bruno Bauer

Beton-Klassizismen von Bruno Bauer

■ Since 2003 the Research Centre of Industrial Heritage of Prague University of Technology (VCPD ČVUT) has been developing a tool to record industrial buildings within the Czech Republic, the so-called Register of Industrial Heritage (<https://registr.cvut.cz/>). Its on-line accessible structure reflects the need to find the original names of the individual buildings, names of their founders, builders, and owners of industrial facilities, as well as the name of architects, planners, or constructors. The register can sort and compare entries by these criteria – thus reviving probably the oldest and main art-historic category, which is authorship, however complicated it might be in the case of industrial buildings. Development in this field was always influenced by creative personalities who managed to combine the requirements and knowledge of these parties in an individual unit – a building work.

Industry (mainly the textile industry) built huge structures in the 19th century, applying free floor layouts, with air-conditioning, fire-extinguishing systems, full-glass facades, following rational projects based on the calculation of capacity that were sent by post to tens of distant locations and built using standardised blocks. The situation in the Austro-Hungarian Empire, with its industrial centre point being the Czech lands, has not been studied in detail yet, despite the fact that the

empire did not lag behind in one particular sphere – concrete buildings.

Only a specialised planning studio, offering, using the current newspeak, “comprehensive solutions”, could promote the first skeleton buildings, where reinforced concrete structures were applied as the main architectural feature. In Austria-Hungary one such studio was the office of Bruno Bauer (1880–1938).

Austrian researchers, who are very much ahead of their Czech colleagues, treat Bauer with special attention. His bibliographical and biographical entry was created as part of an internet project *Architektenlexikon Wien 1880–1945*; as an author of “high quality”, Bauer is identified by Ute Georgeacopol-Winischhofer, who co-operated with Manfred Wehdorn on the first Austrian topography of industrial buildings in the 1980’s – here she described Bauer as a “Prague architect and builder”. Bauer and his numerous buildings in the territory of the Czech Republic have not been systematically studied yet. His buildings in our territory can be divided into two time periods – 1907–1918 (at that time he was supervising about 20 factory construction sites in the monarchy per year) and 1920–1930 (in the 1920’s, Bauer’s authorship can be only anticipated upon his previous co-operation with the given company and guessed from the style). The list of Bauer’s works in the Czech Republic covers, by now, 44 buildings.

The utility, urban, and heritage values of industrial buildings are nowadays, at a time when their original functions have faded or disappeared, clear and appreciated. The study of all the circumstances of their origin will definitely make it easier to promote, protect, and use these values. Thanks to this study the large fund of industrial heritage still continues to penetrate the history of architecture in many new places.

■ Seit 2003 entwickelt das Forschungszentrum für das Industrieerbe der Tschechischen Technischen Universität Prag (VCPD ČVUT) ein Instrument für die Erfassung der Industrieobjekte auf dem Gebiet der Tschechischen Republik, das sog. Industrieerbe-Register (<https://registr.cvut.cz/>). In seinem online zugänglichen Aufbau schlägt sich das Bedürfnis nieder, die ursprünglichen Bezeichnungen einzelner Bauwerke und die Namen ihrer Gründer sowie die Bauherren und Besitzer von Industrieanlagen, aber schrittweise auch die Namen ihrer Baumeister und Architekten sowie der ausführenden Baufirmen verfügbar zu machen. Das Register kann die Aufzeichnungen nach diesen Kriterien sortieren und vergleichen – es verhilft der wohl ältesten und zentralen kunsthistorischen Kategorie zu einer Renaissance, der Urheberschaft, auch wenn es bei den Industriebauwerken häufig kompliziert ist. Der Fortschritt wurde allerdings von kreativen Persönlichkeiten bestimmt, denen es gelang, die Anforderungen und das Wissen aller Beteiligten zu einem einmaligen Ganzen, dem Bauwerk, zusammenzufügen.

Die Industrie (insbesondere die Textilindustrie) schuf bereits im 19. Jahrhundert Gebäude von gewaltigen Abmessungen und einer freien Geschossanordnung, mit Klimaanlage, Brandschutzsystemen sowie verglasten Fassaden. Die rationellen, auf Kapazitätsberechnungen basierenden Entwürfe dieser Bauten wurden per Post an Dutzende von weit entfernten Baustellen verschickt und aus typisierten Bauelementen umgesetzt. Die Situation in Österreich-Ungarn, dessen industrieller Produktionsschwerpunkt in den Böhmisches Ländern lag, wurde bisher nicht ausführlich beschrieben, obwohl die Monarchie mindestens in einem Schlüsselbereich keinesfalls rückständig war – im Betonbau. Erst ein spezialisiertes Planungsbüro, das – wie man heute sagen würde – „Gesamtlösungen“ anbot, konnte die ersten Skelettbauten durchsetzen, bei denen der Stahlbetonbau als architektonischer Faktor erst voll zur Geltung kommen konnte. In Österreich-Ungarn war es das Planungsbüro Bruno Bauer (1880–1938).

Die österreichische Forschung, die der tschechischen in der Erkundung von Industriebauten etwa zwei Jahrzehnte voraus ist, hat diese Persönlichkeit verständlicherweise nicht übersehen. Bauers biblio- und biographischer Eintrag wurde im Internetprojekt *Architektenlexikon Wien 1880–1945* bearbeitet; als einen Schöpfer von „*hohem Niveau*“ erkannte ihn aufgrund seiner Wiener Bauten bereits Ute Georgeacopol-Winischhofer, die in den 1980er Jahren zusammen mit Manfred Wehdorn an der ersten österreichischen Topographie der Industriebauten arbeitete – nicht zufällig ist hier Bauer noch als 'Prager Architekt und Baumeister' zu finden. Bauer und seine zahlreichen Bauwerke auf dem Gebiet der heutigen Tschechischen Republik wurden jedoch noch nicht systematisch untersucht. Seine Bauten in Tschechien lassen sich in zwei Zeiträume aufteilen: 1907–1918 (damals leitete er jährlich durchschnittlich 20 Fabrikbauten auf dem gesamten Gebiet der Monarchie) und 1920–1930 (Bauers Urheberschaft in den 20er Jahren kann bei manchen Bauten nur aufgrund des Stils und seiner vorherigen Zusammenarbeit mit den jeweiligen Firmen angenommen werden). Das Verzeichnis von Bauers realisierten Projekten auf dem Gebiet der Tschechischen Republik identifiziert bisher 44 Bauwerke.

Der Nutz- und der städtebauliche Wert von Industriebauten sowie auch ihr Wert als Denkmal sind heute, in Zeiten des Erlöschens ihrer ursprünglichen Nutzung, bereits ausreichend erkennbar. Die Untersuchung aller Zusammenhänge ihres Ursprungs erleichtert allerdings zweifellos ihre Wahrnehmung, Erhaltung und neue Nutzung – und dank dieser Erforschung kann der riesige Industrieerbe-Bestand an immer neuen Stellen in den Bereich der Baukunstgeschichte vordringen.

Hana Turková

Selected textile industry buildings in Šumperk

Ausgewählte Objekte der Textilindustrie auf dem Gebiet der Stadt Šumperk

■ Šumperk is a town with a long tradition of textile manufacture. Among the first craft guilds, which were established in the town, belonged the guild of weavers and cloth-makers. A factory was established to produce corduroy, which was famous all over the Austrian empire. Šumperk had the first mechanical spinning mill for linen in Moravia. Many textile factories employed a great number of people living in the town and nearby. After World War II, Šumperk was the seat of the national enterprise Moravolen, and there were also several plants belonging to other large company, Hedva. At the beginning of the 1990's, most of these companies closed down, leaving buildings with architecture representing the textile industries' heyday of the late 19th and early 20th century.

Klapperoth corduroy manufacture

The first mechanical linen spinning mill in Moravia, company Eduard Oberleithner's Söhne

Company Karl Siegl sen.

Factory producing silk goods for Franz Bujatti

Plants of the 1st and 2nd Unit of national enterprise Hedva Šumperk

Factory producing silk goods for Emanuel Fischmann's Neffe

Factory producing silk goods for Felix Reiterer's Söhne

Factory producing silk goods for Hermann Schimetschk, later mechanical factory producing linen and damask goods for W. Lubich & Sohn

Factory producing linen goods for Bischof & Jeržabek

Mechanical factory producing linen and cotton goods for Wilhelm Schay

Factory producing silk goods for Maximilian Friedmann & Gebrüder Schiel

Current factory of Hedva Moravská Třebová

Factory producing silk goods for Pohl and Giani, later factory producing upholstery and decorative fabrics

■ Šumperk (Mährisch Schönberg) ist eine Stadt mit einer reichen Textiltradition. Zu den ersten Handwerkerzünften, die in der Stadt entstanden, gehörten die der Tuchmacher und der Weber. Es wurde hier die erste Manufaktur für die Herstellung von Manchester und Duchester gegründet, die in der gesamten österreichischen Monarchie berühmt werden sollte. Hier entstand auch die erste mechanische Flachsspinnerei in Mähren. Die zahlreichen Textilfabriken beschäftigten viele Einwohner der Stadt und ihrer Umgebung. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde Šumperk Sitz des Nationalunternehmens Moravolen, es gab hier auch

mehrere Betriebe des Nationalunternehmens Hedva. Anfang der 1990er Jahre gingen die meisten dieser Unternehmen zugrunde. Ihre erhaltenen Gebäude repräsentieren mit ihrer Architektur den unternehmerischen Aufschwung der Textilindustrie in dieser Gegend Ende des 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Klapperoth Manchester-Manufaktur

Mährens erste mechanische Flachsspinnerei, Firma Eduard Oberleithner's Söhne

Firma Karl Siegl sen.

Seidenwarenfabrik der Firma Franz Bujatti

Werke 1 und 2, Betrieb 10 des Nationalunternehmens Hedva in Šumperk

Seidenwarenfabrik der Firma Emanuel Fischmann's Neffe

Seidenwarenfabrik der Firma Felix Reiterer's Söhne

Seidenwarenfabrik Hermann Schimetschek, später mechanische Leinen- und Damastwarenfabrik der Firma W. Lubich & Sohn

Leinenwarenfabrik der Firma Bischof & Jeržábek

Mechanische Leinen- und Baumwollwarenfabrik der Firma Wilhelm Schay

Seidenwarenfabrik der Firma Maximilian Friedmann & Gebrüder Schiel der heutige Zweigbetrieb der AG Hedva Moravská Třebová

Seidenwarenfabrik der Firmen Pohl und Giani, später Fabrik für Möbel- und Dekorationsstoffe

Tomáš Flimel

Historic engine room of the air-conditioning system and other minor technical features of the Baťa skyscraper in Zlín

Historischer Maschinenraum der Klimaanlage und weitere kleinere technische Elemente im Baťa-Hochhaus in Zlín

■ Baťa's skyscraper was equipped with a sophisticated and extensive air-conditioning system. The main engine room was situated in the basement and connected the section engine rooms in the individual floors, supplying all sorts of media needed for cooling and operation. These included water inlet and outlet, steam inlet, outlet for condensate, and inlet of pressurised air. The inlet and outlet of media was performed by a system of vertical pipes penetrating in the whole structure; the pipes came from the central engine room in the basement, climbing up through the floors to the top level. All section engine rooms were situated in the same spot on each of the floors, one right above the other. Each floor had a separate section engine room connected to the main system of pipes. Using special technical features in the engine room, the parameters of the air supplied could be adjusted individually for each floor.

As part of the rescue effort aimed at the saving of the air-conditioning engine room, some minor but none-the-less interesting technical items were discovered. Here it has to be stated that the Baťa skyscraper in Zlín was first opened for us in September 2003 when we could choose and rescue some of the interesting technical equipment. Unfortunately, at that time the reconstruction of the building was already under way, and a substantial part of the technical equipment, namely the air-conditioning, was destroyed and removed. From the total of 16 complete air-conditioning engine rooms, 14 were already gone. It is clear that not all of them would have been saved anyway, but before the dismantling the selection of the most interesting parts could have been done and these could have survived. At the same time it is necessary to stress the effort and goodwill of the Zlín region authorities who aimed at the rescue of the complete engine room. Very soon after the exhibition opened, the experts and lay public answered the question of whether this facility should be preserved and exhibited – the public clearly demanded that such an exhibition should definitely be opened and made accessible to everybody.

Besides the largest facility, the air-conditioning engine room, other parts were included in the exhibition, too. These included the centrifugal velocity regulator for the load elevator, floor sockets, steam radiator, and various measuring and regulation appliances.

It was decided that restoration and installation of the entire engine room, along with the minor features, will be carried out in two phases.

■ Das Baťa-Hochhaus verfügte über eine durchdachte und umfangreiche Lufttechnik. Die technische Zentrale befand sich in den Kellerräumen und versorgte die Segmentmaschinenräume der Klimaanlage auf den einzelnen Geschossen mit allen Medien, die für deren Betrieb notwendig waren. Es handelte sich um die Wasserzu- und -ableitung, Dampf- und Druckluftzuleitung sowie die Kondensatableitung. Die Medienzu- und -ableitung wurde durch ein vertikales Rohrsystem über das gesamte Gebäude verteilt; es ging vom zentralen Maschinenraum im Kellergeschoss durch alle Geschosse bis zum obersten. Alle Segmentmaschinenräume befanden sich auf ihren Geschossen jeweils an derselben Stelle, und durch diese führten alle Rohren vertikal. Auf jedem Geschoss gab es also je einen an dieses Grundsystem angeschlossenen Segmentmaschinenraum. Mit Hilfe von technischen Einrichtungen wurden die Zuluftparameter für jedes Geschoss separat aufbereitet.

Im Rahmen der Rettung des Maschinenraums der Klimaanlage wurden mehrere kleinere, aber sehr interessante technische Elemente gefunden und ausgewertet. An dieser Stelle ist festzustellen, dass wir das Baťa-Hochhaus in Zlín zwecks Auswahl und Rettung einiger interessanter technischer Einrichtungen leider erst im September 2003

besuchen konnten. Es ist bedauerlich, dass wir erst hinzugezogen wurden, als die Sanierung des gesamten Gebäudes bereits begonnen hatte. Ein wesentlicher Teil der technischen Einrichtungen, insbesondere der Lufttechnik, war damals bereits abgeschafft. Ganze 14 von 16 fast kompletten Maschinenräumen waren bereits unwiederbringlich liquidiert. Es ist klar, dass nicht alle Maschinenräume erhalten worden wären. Es hätte jedoch eine Auswahl der interessantesten erhaltenen Teile zur weiteren Bewahrung erfolgen können. In diesem Zusammenhang ist jedoch die Voraussicht der Repräsentanten des Zliner Kreises bei der Erhaltung eines kompletten Maschinenraumes hervorzuheben. Sehr bald nach der Eröffnung der Ausstellung gab das Fach- und Laienpublikum eine klare Antwort auf die Frage, ob diese Einrichtung erhalten und ausgestellt werden sollte; die Errichtung einer Ausstellung in diesem Umfang stieß in der Öffentlichkeit auf großes Interesse.

Neben der größten Anlage, der Klimaanlage, wurden auch weitere Gegenstände für die Ausstellung ausgesucht. Es handelt sich um einen Fliehkraftregler für die Geschwindigkeitssteuerung des Güteraufzugs, mehre Bodendosen, einen Dampfheizkörper sowie diverse Mess- und Regelgeräte.

Es wurde vereinbart, dass der gesamte Maschinenraum und andere kleinere Einrichtungen in zwei Etappen restauriert und montiert werden.

Tomáš Flimel

*Art Nouveau personal elevator at State Chateau Valtice
Sezessions-Personenlift im Staatsschloss Valtice*

■ In April 2005 we had the first opportunity to visit the historic personal elevator at the chateau, which is actually the elevator cabin, engine room with the elevator machine, and other minor technical equipment. It was clear that the elevator, as a whole, is in a poor condition, does not work and was out of service for many years. Due to the gradually changing approach to historical technical equipment, mainly machines and engine features, the restoration and exhibition of this elevator was eventually considered. After the survey of the actual condition of the cabin and the elevator engine, as well as other machine components, the first phase of the restoration considered the reconstruction of the cabin and its display (non-functioning) to the public. The restoration and conservation of the cabin took place in the first quarter of 2006. The restored elevator cabin was handed over to the representatives of the Institute for Monument Protection at the end of April 2006.

The elevator was designed as a means of personal transport for the members of the aristocratic family and their guests, connecting the ground floor, first, and second floor, which is also documented by

the equipment of the cabin interior. The cabin is far from being modest – there are numerous decorative features as well as other features increasing the comfort of travel; it is equipped with two relatively large facet mirrors and a bench with upholstered backrest. Unfortunately, the bench was not preserved. The original drive was most likely propelled by a mechanical electric engine. This original drive was not preserved either, and was later replaced by a new one. The concept of the original drive (mechanical-electric) is assumed upon the original cast-iron SIEMENS electric terminations, which were not preserved in the elevator cabin. The cabin, originally used as a personal elevator, later changed to a load-carrying facility transporting heavier and coarser items that destroyed the interior, leaving deep scratch marks. The ceiling light, illuminating the interior of the cabin during the motion of the elevator and after the boarding of the passengers, was missing. The restoration and conservation helped State Chateau Valtice gain a unique technical facility. Further restoration of the technical parts would lead to greater enhancement of the reconstruction effort. The mentioned machinery should be perceived as a unique technical monument in the region, as well as the entire country. Very few aristocratic homes are equipped with a similar old elevator showing such beauty and lavishness in decoration, from brass decorative panels, facet-edged mirrors, bronze sculptural decoration, to etched glass with Art Nouveau ornaments.

■ Im April 2005 bekamen wir erstmals die Möglichkeit, den historischen Personenlift im Schloss Valtice (Feldsberg) zu besichtigen, also die eigentliche Liftkabine und den Maschinenraum mit der Aufzugsmaschine sowie weitere kleinere Maschinenausrüstungen. Es war offensichtlich, dass der Aufzug als Ganzes sich in einem völlig trostlosen Zustand befand, nicht funktionsfähig und bereits viele Jahre außer Betrieb. Dank der allmählich veränderten Haltung gegenüber den historischen technischen Einrichtungen, insbesondere den Maschinen und maschinellen Anlagen, kam es zu Überlegungen, den Aufzug der Öffentlichkeit zugänglich zu machen. Nach der Ermittlung des tatsächlichen Zustands nicht nur der eigentlichen Kabine, sondern auch der Aufzugsmaschine und anderer Maschinenteile wurde in der ersten Phase der Revitalisierung des Aufzugs die Restaurierung der Kabine und ihre Zugänglichmachung im unbeweglichen Zustand in Betracht gezogen. Die Restaurierung und Konservierung der Liftkabine fand im ersten Quartal 2006 statt. Die Übergabe der restaurierten Aufzugskabine an die Vertreter des Denkmalinstituts erfolgte Ende April 2006.

Der Aufzug war ausschließlich als Personenlift für die Beförderung der Mitglieder der Adelsfamilie und ihrer Gäste zwischen dem Erdgeschoss und dem 1. sowie 2. Geschoss konzipiert. Darauf lässt sich aus der Ausstattung der Liftkabine schließen. Die Kabine ist keinesfalls

schlicht gehalten – sie ist reich verziert und mit Elementen versehen, die den Benutzungskomfort erhöhen; die Kabine verfügte über zwei relativ große Fassettenspiegel und eine Bank mit einer gepolsterten Rücklehne. Die Bank selbst ist leider nicht mehr erhalten. Für den Antrieb sorgte höchstwahrscheinlich ein mechanischer Elektromotor. Dieser ursprüngliche Antrieb ist allerdings ebenfalls verloren gegangen und wurde später durch ein neues System ersetzt. Auf das Konzept des ursprünglichen Antriebs (mechanisch-elektrisch) deuten die originären gusseisernen elektrischen Endstücke SIEMENS, die im Aufzugsmaschinenraum erhalten geblieben sind.

Die ursprünglich als Personenlift verwendete Kabine nutzte man im Laufe der Zeit immer häufiger als Güteraufzug für immer größere Gegenstände, deren tiefe Spuren in der Kabine bis heute zu sehen sind. Die Deckenleuchte, die den Kabinenraum nach dem Einsteigen und während der Fahrt beleuchtete, ist völlig verschwunden. Mit einem restauratorischen und konservatorischen Eingriff erhielt das Staatsschloss Valtice eine sehr attraktive und einmalige technische Einrichtung. Wenn der Aufzug unter Aufsicht eines Restaurators auch technisch in Betrieb genommen werden könnte, würde es die Bedeutung des Eingriffs nur weiter vertiefen.

Die beschriebene Maschinenanlage ist nicht nur regional, sondern auch national ein einmaliges technisches Denkmal. Nur wenige wichtige Objekte vom Charakter einer Adelsresidenz verfügen über einen Aufzug vergleichbaren Alters mit einer solchen handwerklichen Bearbeitung und so vielen Schmuckelementen wie beispielsweise dekorative Messingleisten, Spiegel mit Fassettenspiegeln, Bronzeelemente an den Spiegeln und Verglasungen mit geätzten Jugendstilornamenten.

Tomáš Vícha

Tipper on the Baťa Canal, history and presence

Kohlenkipper am Baťa-Kanal, Geschichte und Gegenwart

■ The efforts to connect the rivers Danube, Odra, and Elbe have a very long tradition. The idea of making the river Morava navigable has occurred, at irregular intervals, again and again. The establishment of the Czechoslovak Republic revived the interest in water management issues and in the 1930s, in relation to the promotion of riverbed alterations, amelioration, and the interest of the industrial giant Tomáš Baťa, who used all his influence and promoted this aim to be included in the prepared waterway act (Act No 50/1931 Coll. dated 27/3/1927), the building of the large waterway became reality. After the tragic death of Tomáš Baťa (1932) the originally lavish plan was implemented only in a small part. The only waterway actually

constructed was put into service, in much smaller dimensions than the originally planned canal. The total length of the navigable canal was 51.8 km, of which about 1 km followed the course of the Dřevnice river, several sections copy the course of the river Morava, and a part of the route uses a separate irrigation canal. Passing places were proposed for each kilometre of the canal's length. The route of the waterway started in the Otrokovice (called Bařov then) port and ended at the lignite transshipment point by Rohatec. Here the end port was built with a connection to the railway.

The construction of the canal included also the building of two auxiliary weirs, a cableway for pulling boats across the Morava from a lock chamber on one bank to another lock chamber on the other side in Vnorovy, and also 23 road and utility bridges, 7 footbridges, 2 tipping and 1 lifting bridge of the narrow-track railway. Some of these structures were destroyed during World War II, while others lost their function and became dilapidated. In the war, the Otrokovice – Rohatec waterway suffered substantial damage. The first larger reconstruction took place in 1946 and 1947. After the political change in 1948 the view of further development and extension of the waterway changed, as it was tied to a single company and one type of transported commodity. Similar changes occurred also in agriculture, and eventually lead to the closing down of the irrigation system. After the closing of the waterway and the irrigation system the canal was used mainly for economic purposes – supplying water to drying-out rivers and streams, and stabilising the level of the underground water.

The new interest in the revival of the waterway dates back to the 1990's. Since 1996, under the pressure of towns, communities, and new operators of the navigation services, and later also the foundation for the development of tourism on the Baťa Canal, reconstruction work started to take place, all striving to reconstruct the technical facilities on the canal in their original form and function. Currently, full 48 km of the original Baťa Canal route is navigable and connected, as well as 17 km of linking sections on the rivers. The town of Otrokovice is thus connected with Petrov, with 10 lock chambers on the way.

■ Die Bemühungen um eine Verbindung zwischen den Flüssen Donau, Oder und Elbe haben eine lange Tradition. Die Idee der Schiffbarmachung der Morava (March) wurde in unregelmäßigen Abständen immer wieder aufgenommen. Mit der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik stieg das Interesse an wasserwirtschaftlichen Fragen, und in den 1930er Jahren, im Zusammenhang mit der Durchsetzung der Flussbettregulierungen und Meliorationen sowie dank dem Interesse des Großindustriellen Tomáš Baťa, der seinen Einfluss nutzte und die Festschreibung dieses Zieles in dem gerade vorbereiteten Wasserwe-

gegesetzt (Gesetz Nr. 50/1931 Sb. vom 27. 3. 1927) durchsetzte, wurde dieses Wasserbauwerk realisiert. Nach Tomáš Baťa's tragischem Tod (1932) wurde der anfängliche großzügige Plan nur teilweise umgesetzt. So entstand der einzige tatsächlich verwirklichte Wasserweg in einem wesentlich kleineren Ausmaß verglichen mit den ursprünglichen Kanal-entwürfen. Die Gesamtlänge der Wasserstraße betrug 51,8 km, etwa ein Kilometer davon wurde im Flussbett der Dřevnice, mehrere Abschnitte im Flussbett der Morava (March) und ein Teil der Trasse dann durch einen Bewässerungskanal geführt. An jedem Kilometer war eine Ausweiche geplant. Die Trasse der Wasserstraße begann im Hafen von Otrokovice (damals Bafov) und endete bei Rohatec mit einem Lignit-Umschlagplatz. Hier wurde ein Kopfhafen mit Eisenbahnanschluss gebaut.

Zum Bau des Kanals gehörten auch zwei Hilfswehre, eine Seilbahn für das Verholen von Booten über die Morava von einer Kammerschleuse an einem Ufer zur Kammerschleuse an dem anderen Ufer bei Vnorovy, außerdem 23 Straßen- und Wirtschaftsbrücken, 7 Stege und zwei Klappbrücken sowie eine Zugbrücke für eine Schmalspurbahn. Mehrere dieser Bauwerke wurden im Zweiten Weltkrieg zerstört, andere dienten aus und wurden nicht mehr erneuert. Die Kriegsjahre beschädigten

die Wasserstraße Otrokovice – Rohatec erheblich. Die ersten großen Sanierungen fanden bereits 1946 und 1947 statt. Nach der Änderung der politischen Verhältnisse im Jahre 1948 veränderte sich auch die Meinung zur weiteren Entwicklung und Verlängerung der Wasserstraße, die nur an eine Firma und einen Warenartikel gebunden war. Auch die Veränderungen in der Landwirtschaft führten analog zur schrittweisen Abschaffung der Bewässerung. Nach der Aufhebung der Schifffahrt und der Bewässerung erfüllte die Wasserstraße nur noch ihre wasserwirtschaftlichen Aufgaben – Wasserversorgung für austrocknende Wasserläufe und Erhaltung des Grundwasserspiegels.

Das neuerliche Interesse an der Erneuerung des Bauwerkes stammt aus den 1990er Jahren. Seit 1996 wurden dank dem Nachdruck der Gemeinden sowie neuer Schifffahrtbetreiber und schließlich auch des Stiftungsfonds für die Tourismusentwicklung am Baťa-Kanal Sanierungsarbeiten begonnen, um die technischen Einrichtungen in den Urzustand zu bringen. Heute sind 48 km der ursprünglichen Baťa-Kanal-Trasse und 17 km der anschließenden Flussabschnitte miteinander verbunden und schiffbar. Die Wasserstraße verbindet die Städte Otrokovice und Petrov, wobei 10 Kammerschleusen zu passieren sind.

ODBORNĚ METODICKÉ DNY
Národního památkového ústavu,
územního odborného pracoviště v Brně

Brno, Moravské zemské muzeum (Dietrichsteinský palác)

Od instalace přes animaci k inscenaci

13. února 2008.

Odborný garant PhDr. Petr Kroupa

Přednáška ředitele muzea v Bojnicích Mgr. Jána Papca

Archivy v památkové péči a digitalizace dokumentů
(poslání a využití archivu památkových institucí a moderní metody archivace)

10. dubna 2008

Odborný garant: Mgr. Jitka Matuszková, Dr.

Předneseno sedm příspěvků, uspořádáno ve spolupráci s Pamiátkovým úradom SR.

Historické a textilní tapety

20. května 2008

Odborný garant: Mgr. Marta Sedláková

Předneseny čtyři přednášky odborníků z Francie, Švýcarska a ČR.

Kamenné stavby a péče o ně

12. června 2008

Odborný garant PhDr. Zdeněk Vácha

Předneseno sedm příspěvků.

SEMINÁŘE

Aranžování květin v historickém interiéru

3. –5. září 2008, Státní zámek Náměšť nad Oslavou

Odborný pracovní seminář byl jako každoročně určen pro pracovníky hradů a zámků, kteří se zabývají aranžováním květin v historických interiérech. Tentokrát se uskutečnil rovněž jako vzpomínka na bývalého kastelána zámku v Náměšti Vladimíra Holého, za jehož působení se zde v roce 1983 seminář konal poprvé, dále pak v letech 1984 a 1986. Letošní účast jednašedesáti osob byla největší z dosud konaných seminářů. Program zajistil Slávek Rabušic (Květinová galerie Brno) ve spolupráci se správou zámku v Náměšti nad Oslavou a pracovníky Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště

Přednáška dr. Miroslavy Novákové-Skalické.

Aranžování vazeb probíhalo v interiérech i na nádvoří zámku.

Pernštejn, Komtesčina zahrádka pod hodinovou věží.
Foto 2008.

Historická oranžerie v Glienicke.

v Brně. Programu se zúčastnila i duchovní zakladatelka těchto akcí PhDr. Miroslava Nováková-Skalická s příspěvkem *Historický vývoj semináře aranžování květin*, doplněný zvukovými nahrávkami.

Program:

Mgr. Marek Buš – *Historie zámku a hudební historie*; Ing. Dagmar Fetterová – *O zámeckém parku a oboře v Náměšti nad Oslavou a v Jinošově*; Mgr. Marta Sedláková – *Inspirace na vánoce*; Slávek Rabušic – *Aranžování květin v historickém interiéru a výuka vázání kytic*. Zámek a parkem nás doprovázel Lukáš Gregor. Program byl doplněn prohlídkou historických pamětihodností města.

Závěrem tří denního semináře předvedli jeho účastníci své umění v historických interiérech náměstského zámku. Po skončení semináře měli možnost aranžmá obdivovat při prohlídkách i běžní návštěvníci zámku. Díky vstřícnosti správy státního zámku v Náměšti nad Oslavou je možné považovat tento ročník za velmi zdařilý.

Co ohrožuje historické zahrady?

5. –6. června 2008, Kroměříž

Konference se konala při příležitosti 10. výročí zápisu zahrad a Arcibiskupského zámku v Kroměříži na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

K tematice přednesly Ing. Dagmar Fetterová a Ing. Helena Finstrlová společný referát *Pýcha a pád Pernštejských zahrad?*. Příspěvek si kladl za cíl seznámit účastníky konference s mimořádnými zahradami v pernštejském hradním areálu Pernštejna, které jsou veřejnosti neznámé, a s připravovaným programem jejich obnovy. V 60. letech minulého století byla zpracována první studie na obnovu parku Ing. arch. Dušanem Riedlem, CSc. Nový projekt byl vypracován v roce 1999 specializovanou firmou a je v současné době aktualizován, připravuje se žádost o poskytnutí grantu. Stavebně historický průzkum byl fundovaně zpracován odbornými pracovníci Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Brně, Mgr. Lenkou Kalábovou, Mgr. Lenkou Šabatovou a Ing. arch. Katalin Szabó v roce 2004.

Dagmar Fetterová

29. setkání německé oranžerijní společnosti v Glienicke

září 2008, Glienicke, SRN

Program setkání zahrnoval tematické přednášky, prohlídku loveckého zámku s oranžerií v Glienicke a zahrad Sanssouci v Postupimi. Na semináři jsem přednesla příspěvek *Die Orangerie und Glashäuser des Abtes Gregor Johann Mendel (1822–1884) im Augustinerkloster in Brünn*, ve které jsem uvedla také informaci o dalších klášterních oranžerích ve Vyšším Brodě, v Praze-Břevnově a v Teplé. Důležitou součástí setkání byla také volba nového výboru a předsedy společnosti, novým předsedou byl zvolen Dr. Helmut-Eberhard Paulus, ředitel Nadace durynských zámků a zahrad.

Dagmar Fetterová

Historické zahrady a parky 2008 – západní Čechy

1. –3. října 2008, Plzeň

Seminář uspořádal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, organizačním garantem byla Ing. Jana Lepičová z agentury BONUS z Hrdějovic.

Odborný garant semináře Ing. Karel Drhovský se ujal nesnadného úkolu a fundovaným výkladem doprovázel účastníky semináře na všech navštívených objektech, a to jak v zámeckých, tak v parkových areálech.

Přednášky: Ing. Karel Drhovský – *Historické zvláštnosti západních Čech a jejich odraz v zahradní tvorbě*; Ing. Karel Drhovský – *Vývoj krajiny a sídel v západočeském prostoru*; PhDr. Věra Vávrová – *Příprava databáze historických zahrad, parků a krajiny ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví*; Mgr. Milan Jančo – *Historické zahrady a parky a jejich poznávání metodami zahradního archeologického výzkumu*; Ing. Karel Drhovský – *Ignác Vojtěch Ullman v Běhařově a jeho zámecký park*.

Hruškova zahrada v Plzni a její návštěva byla součástí bohatého programu. Území dnešní zahrady bylo původně malou pískovnou, kde otec Luboše Hrušky založil ovocný sad s protékajícím potůčkem. Život Hrušků nebyl snadný jak za nacistické okupace, tak posléze i za komunistického režimu. Mladý Luboš Hruška se rozhodl opustit vlast, ale byl na hranicích chycen a těžce za útěk pykal v pracovních táborech. Po návratu do normálního života, nově naplněn křesťanskou vírou se ujal úpravy zahrady. Setkání s akademickým sochařem Ronem Podrázským umožnilo obohatit ji o Křížovou cestu. Výsadby tvoří exotické dřeviny a kultivary v hustém zápoji. Zahrada má silný emoční náboj, slouží veřejnosti jako relaxační centrum a je připomínkou utrpení nevinných lidí.

Původně renesanční zámek v obci **Manětín** byl po rozsáhlém požáru celého města přestavěn a v roce 1712 byla dokončena barokní podoba pro rod Lažanských. S výstavbou zámku bylo na přání Gabriely Lažanské vyzdobeno místní sochařskou dílnou také bezprostřední okolí zámku i celé město. Na hlavní zámecké křídlo navazuje velká barokní zahrada a za potokem protékajícím zahradou se nachází původní štěpnice, dnes malý krajinářský park. Ve 2. polovině 20. století byl park rozdělen na malé zahrádky a tak byla téměř zcela setřena původní podoba krajinářského parku. V etapě obnovy koncem minulého století byla před zpracováním projektu na obnovu parku provedena „zahradní archeologie“, která potvrdila původní existenci bazénu a terasy. Obnova parku pak probíhala podle projektu Ing. Karla Drhovského. Zahrada před zámkem je v příčné ose vymezena stáji a protějším oranžerií, která prošla několika úpravami. V první barokní fázi vznikly v zadní stěně oranžerie niky pro umístění soch nebo váz. Později byly niky zazděny a celá stěna byla zakryta freskou. V současnosti však z ní zůstaly pouhé fragmenty. Dnešní torzo oranžerie zdaleka neodpovídá původnímu stavu, přesto však je možné tuto stavbu ještě zachránit. Zámecký areál je ve správě NPÚ ÚOP v Plzni.

Dalším navštíveným objektem byl zrekonstruovaný areál zámku, zámeckého parku a pivovaru v obci **Chyše**. Devastace celého areálu dosáhla v minulém století takového stupně, že se jeho obnova zdála téměř nemožná. Z velkého zámeckého zahradnictví zůstal jen domek zahradníka, skleníky byly zbourány. Zámek s parkem koupili v roce 1996 manželé Lažanští, kteří začali s jeho postupnou regenerací. Patří jim dík za záchranu vzácného kulturního dědictví. Obnova parku probíhala podle projektu ing. K. Drhovského za jeho

Plzeň, Hruškova zahrada. Foto 2008.

Chyše (okr. Karlovy Vary), obnovený zámek s parkem. Foto 2008.

Valeč (okr. Karlovy Vary), zámek s parkem. Foto 2008.

Chudenice (okr. Klatovy), unikátní jedle douglaska v tzv. Americké zahradě.. Foto 2008.

aktivní asistence. Regenerace zámeckého areálu v Chyši, včetně kompozičně a prostorově navazujícího pivovaru, je vzorovou ukázkou obnovy soukromého sídla, které slouží převážně veřejnosti. Zajímavostí je, že v roce 1917 byl na zámku zaměstnán jako učitel Karel Čapek.

Valeč je spjata se jménem a dílem Matyáše Bernarda Brauna. Po různých stavebních úpravách zakoupil zámek i celé panství v roce 1937 ostravský uhlobaron JUDr. Jan Larisch-Mönnich. V roce 1945 převzal správu zámku stát a během dalších let se v zámku vystřídalo několik institucí, naposledy internátní zvláštní škola. V roce 1975 zámek vyhořel. Dalším správcem této ruiny se stalo tehdejší KS SPPOP v Plzni, které začalo s velmi omezenými finančními prostředky s postupnou rekonstrukcí. „Zahradní archeologie“ probíhala od roku 1979. Až v roce 1993 bylo dokončeno zajištění statiky objektu a zakrytí střechy. I nadále však probíhá vnitřní rekonstrukce zámku, park je zatím zahradnický udržován. Souběžně se záchranou vyhořelého zámku vedl ing. Karel Drhovský cílevědomé rekognoskační práce v parku. V roce 1996 prohlásilo MK ČR krajinu Valečska za krajinou památkovou zónu.

Pohnutá historie zámeckého areálu **Nebílovy** začala v roce 1706 přestavbou původní tvrze v barokní dvouzámčí podle plánů Lucase von Hildebrandta. V roce 1710 byla založena okrasná zahrada. Po častém střídání majitelů přešlo panství v roce 1816 do majetku Valdštejnů. Na konci 60. let minulého století byl dokonce na zadní zámek vydán demoliční příkaz. Před zbořením byl zachráněn intervencí tehdejší ředitelky KS SPPOP v Plzni dr. Pavlíkové. V roce 1982 zpracoval ing. Drhovský „Studii regenerace zahradních architektur zámku Nebílovy“. Koncem minulého století byl zámek zpřístupněn veřejnosti. Vnitřní instalace byla navržena a následně uskutečněna v duchu praktických poznatků na téma „Květiny v zahradním umění a uměleckém řemesle doby baroka“. Souběžně se pokračuje v zahradních úpravách. Zahrada kolem renesančního pivovárku a zahrada za zadním zámkem byly navrženy jako štěpnice a zásobní zahrada.

Zámek **Červené Poříčí** během doby měnil své majitele a byl využíván k různým účelům. Renesanční zámecká zahrada byla přebudována do barokní podoby a sloupy ohradní zdi byly tehdy osazeny kamennými bystami českých panovníků. Počátkem 19. století byl založen krajinářský park s rybníkem. Do dnešní doby zůstaly zachovány vnitřní zámecké interiéry v barokní úpravě. V roce 1977 objekt převzalo do své správy KS SPPOP v Plzni, dnešní plzeňské pracoviště NPÚ. Při průzkumech byly v patře objeveny cenné malby na stěnách i na stropech. Na počátku 20. století byl v zahradě postaven dřevěný skleník pro majitele panství. Má přední stěnu šikmou a celkový charakter oranžerie. Jeho stav však není příliš uspokojivý a také není zatím využíván. Zahradní prostory byly vyčištěny od náletových dřevin i nevhodných výsadeb a nadále pokračuje jejich regenerace.

Přírodně krajinářská parková úprava u zámku Lázeň na okraji obce **Chudenice** patří mezi přední krajinářskou tvorbu u nás. Chudenice náležely rodině Černínů, která postupně budovala park od 20. let až do poloviny 19. století. Tzv. Americká zahrada se stala sbírkou převážně exotických dřevin. První sazenice byly vysázeny již v roce 1842. Unikátní je statná douglaska a květnatý dřín – jsou to dřeviny vysázené v tomto arboretu mezi prvními. PhDr. Markéta Šantrůčková z výzkumného ústavu v Průhonících studovala archivní materiály o Chudenicích a objevila důležité informace týkající se vzniku parku, nákupů dřevin, účtů za provedené práce na skleníku, ale i o zahradních samotných a další zajímavosti. Pro areál zámku a parku rozhodně není příznivé, že v současnosti nejsou využívány. Chudenice patří do krajině památkové zóny Chudenicko, která byla prohlášena Ministerstvem kultury

České republiky v roce 1996. Tento kraj nese znaky výrazného genia loci a osobností, které se v tomto místě narodily nebo zde působily.

Literatura:

Historické zahrady a parky 2008, sborník ze semináře konaného ve dnech

1. –3. října 2008 v Plzni ve spolupráci s NPÚ ÚOP v Plzni.

Agentura Bonus, Plzeň 2008, ISBN 80–86802–13–2.

Pacáková-Hošťálková, B. – Petrů, J. – Riedl, D. – Svoboda, A. M.: *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004.

Dagmar Fetterová

Ornament a moderna. Josef Hoffmann a fenomén uměleckořemeslných děl

5. listopadu 2008, Uměleckoprůmyslové muzeum Moravské galerie v Brně, přednáškový sál

Symposium uspořádaly společně Národní památkový ústav, brněnské pracoviště a Moravská galerie v Brně. Přednášející z České republiky a Rakouska se ve svých přednáškách zaměřili jak na osobnost Josefa Hoffmanna a šíří jeho tvorby, tak i na kontext řemeslných děl v Rakousku, v Čechách a na Moravě (Wiener Werkstätte, Josef Gočár, Artěl, Bohumír Čermák / Gottfried Czermak). Hovořilo se rovněž o Muzeu Josefa Hoffmanna v Brtnici, o jeho rekonstrukci, náplni a vizích do budoucna. Symposium se setkalo s velkým zájmem a simultánně tlumočené přednášky vyslechlo 81 účastníků. Program moderovali ředitelé pořádajících institucí Marek Pokorný (MG) a Petr Kroupa (NPÚ).

Program:

Rainald Franz (MAK Vídeň) – Ornament a moderna. Josef Hoffmann architekt a designér

Elisabeth Schmuttermeier (MAK Vídeň) – Josef Hoffmann a Wiener Werkstätte

Jindřich Vybíral (VŠUP Praha) – Duch místa versus duch času, architektura Josefa Hoffmanna na severní Moravě

Jiří Kotalík (AVU Praha) – Josef Gočár a Pražské umělecké dílny

Martina Straková (MG Brno) – Uměleckořemeslné dílny architekta Bohumíra Čermáka v Brně

Lucie Zadražilová (UPM Praha) – Artěl Praha

Martina Straková (MG Brno) – Rodný dům Josefa Hoffmanna v Brtnici

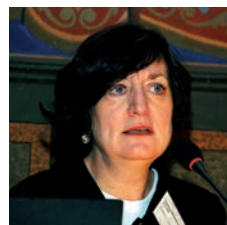
Petr Hruša (Ateliér Brno) – Rekonstrukce rodného domu Josefa Hoffmanna v Brtnici

Symposium bylo zakončeno vernisáží výstavy **Ornament a moderna. Josef Hoffmann (1870–1956). Architekt a designér.** (O výstavě viz níže na str. XY)

Bohdana Fabiánová

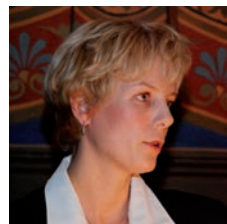
Symposium věnované Josefu Hoffmannovi a uměleckořemeslným dílnám ve Vídni, v Praze a v Brně se konalo v přednáškovém sále Uměleckoprůmyslového paláce Moravské galerie v Brně.

Elisabeth Schmuttermeier

Jiří Kotalík

Lucie Zadražilová

Martina Straková

Odborná exkurze německých oranžeristů, Vyšší Brod, klášterní oranžerie v havarijním stavu.

Dny zahradní a krajinářské tvorby

26. –28. listopadu 2008, Luhačovice

Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, občanské sdružení, uspořádala celostátní seminář s mezinárodní účastí na téma *Člověk jako tvůrce a uživatel prostoru*. Garantem byla Ing. Magdaléna Myšková Kaščáková (Český Brod).

Bylo předneseno 21 příspěvků. Součástí programu byly také setkání hodnotitelů soutěží Vesnice roku, Zelená stuha ČR a Entente Florale Europe 2008.

Semináře se zúčastnilo 360 osob z oblasti státní správy, památkové péče, zahradní a krajinářské tvorby, projektování zahrad, ale i pedagogů a studentů Vysokých škol.

Přednesla jsem příspěvek *Co děláme pro záchranu historických oranžerií?*, ve kterém uvedla příklady obnovených oranžerií, jež jsou využívány pro kulturní účely (např. Boskovice, Chlumec nad Cidlinou, Hluboká nad Vltavou). Jiné mají po obnově význam jak pro konání různých kulturních akcí, tak i pro pěstování nebo zimování rostlin (Raduň, Kroměříž – Květná zahrada). Další stavby po obnově slouží pouze k pěstování rostlin (Telč, Lysice, Lednice, Kačina, Kopidlno, Ratibořice, Dobříš). V některých případech byly přebudovány a sloužily či slouží k jiným účelům (Litenčice, Kroměříž – Podzámecká zahrada, Židlochovice, Kravsko, Jaroměřice nad Rokytnou, Chudenice, Bludov). Bohužel také nacházíme jen pouhá torza těchto staveb (Český Rudolec, Jinošov, Ploskovice, Liběšice, Hořín, Zákupy, Horšovský Týn). Mnoho staveb čeká na obnovu (Vyšší Brod, Drahenice, Veverí, Habrovany, Velké Opatovice, Jevišovice, Náměšť nad Oslavou, Čechy pod Kosířem, Úhrov, Osová, Jindřichův Hradec – Landfrasova vila, Veltrusy, Břevnov, Manětín, Červené Poříčí, Lnáře, Borovany). Některé stavby již bohužel nenávratně dožívají (Lomnice, Komaříce), jiné již zanikly (oranžerie a skleníky v opatství řádu sv. Augustina na Starém Brně, Mikulov, Letovice, Jaroslavice, Pernštejn, Sokolnice, Vizovice, Jemnice, Bystřice pod Hostýnem, Brodek u Prostějova, Kunín, Dačice, Děčín, Frýdlant v Čechách).

Z fíkoven je v původním stavu zachována pouze jedna, a to u zámku v Lysicích. Jedná se o stavbu s odsuvnou střechou a je zřejmě jediná zachovaná tohoto druhu v Evropě. V Praze v Královské zahradě byla zrekonstruována fíkovna pod letohrádkem královny Anny, v Kopidlnu byla přebudována a slouží pro potřeby zahradnické školy.

Položila jsem ve svém příspěvku důraz na spolupráci s ostatními odborníky na historické zahrady z územních odborných pracovišť Národního památkového ústavu i s odborníky na Slovensku. Za významné považuji navázání mezinárodní spolupráce s Německou oranžerijní společností Arbeitskreis Orangerien in Deutschland e. V., jejíž členové v červnu 2008 uskutečnili exkurzi na vybrané oranžerijní stavby u nás. O každém navštíveném objektu tehdy probíhala diskuse, ale za nejpozoruhodnější objekt považovali oranžerii v klášterním areálu ve Vyšším Brodě a zasloužený obdiv sklídila, kromě mnohých dalších staveb, zejména unikátní fíkovna v Lysicích.

Závěrem jsem zdůraznila své přesvědčení, že po obnově zimní zahrady v Lednici, oranžerii v Raduni, Jindřichově Hradci – v klášterní zahradě, v Dobříši, Chlumci nad Cidlinou – Karlově Koruně a skleníků v zásobním zahradnictví Veltrusy i jinde, snad dojde alespoň ke stabilizaci kriticky ohrožené klášterní oranžerie právě ve Vyšším Brodě a bude následovat obnova staveb tohoto typu i na jiných památkových objektech.

Dagmar Fetterová

Literatura:

Trendy a tradice 2008, sborník, Zahradnická fakulta MZLU
v Brně, Lednice 15. –16. září 2008,
ISBN 978–80–7399–510–2.

Hrázděné kostely Unesco

(poznávací zájezd Polsko)

26. –27. září 2008

Akci společně uspořádala územní odborná pracoviště NPÚ v Brně a v Kroměříži, aby se pracovníci památkové péče měli možnost seznámit s unikátními polskými hrázděnými evangelickými kostely zapsanými na seznam světového kulturního dědictví Unesco. Během cesty podávali erudovaný výklad o historii a geografii Slezska Prof. Tomáš Knoz a PhDr. Grażyna Knozová. První zastávkou byl chrám Pokoje¹ ve Svidnici, kde byl zajištěn odborný výklad o architektuře stavby Dr. Agnieszka Seidel-Grzesinska z Vratislavské univerzity. Dalším cílem byl bývalý chrám Milosti² v Kamenné Hoře. Ráno dalšího dne proběhla nejdříve prohlídka bývalého chrámu Milosti v Jelení Hoře, kde se výkladu o architektuře stavby a její vnitřní výzdobě ujal Prof. Jiří Kroupa, a poté návštěva chrámu Pokoje v Javoru, jež byla doprovázena podrobným výkladem o dějinách slezského evangelictví prof. Jana Harasimowicze z Vratislavské univerzity. Na zpáteční cestě se uskutečnily ještě krátké zastávky v historickém městě Lehnice (Legnica) a v barokní papírně u Lázní Dušníky (Duszniki-Zdrój).

Zájezdu se zúčastnilo 40 odborníků, převážně z pracovišť v Brně a v Kroměříži, ale i z Pardubic, Josefova, Telče a středních Čech, připojili se rovněž pracovníci Moravského zemského muzea, Krajského úřadu Jihomoravského kraje a Filosofické fakulty MU v Brně.

Poznámky:

- 1 Chrám Pokoje (míru) – Po Bílé Hoře došlo ve Slezsku k uzavírání evangelických kostelů. Při vyjednávání podmínek uzavření Vestfálského míru roku 1648 se však podařilo vymoci na rakouském císaři Ferdinandovi III. povolení postavit ve Slezsku 3 nové evangelické kostely, tzv. Chrámů Pokoje: v **Hlohově** (polsky Glogów, německy Glogau) v letech 1651–1652, v **Javoru** (pol. Jawor, něm. Jauer) v letech 1654–1655 a ve **Svidnici** (pol. Świdnica, něm. Schweidnitz) v letech 1656–1657. Chrámů se nesměly podobat katolickým kostelům, byly bez věží a zvonů. Musely stát za hradbami měst a být postaveny během jednoho roku z netrvanlivého materiálu, aby v případě obléhání města byly lehce odstranitelné. Byly tedy stavěny ze dřeva jako hrázděné stavby, všechny tři podle projektu jednoho architekta, Albrechta von Säbisch z Vratislavi, projektanta fortifikačních staveb. Chrám v Hlohově byl roku 1758 zničen požárem. Zbývající dva chrámů (v Javoru a Svidnici), dosud využívané evangelickou církví augšpurského vyznání, jsou nyní památkami UNESCO.
- 2 Chrám Milosti (lásky) – Altranštdáská smlouva mezi švédským králem Karlem XII. a rakouským císařem Josefem I. ze dne 27. 7. 1707 umožnila stavbu dalších šesti evangelických kostelů, tzv. Chrámů Milosti. Tyto už mohly být postaveny nejen ze dřeva, ale též jako zděné, a navíc i s věží. Po roce 1709 bylo postaveno 6 těchto staveb: 3 dřevěné hrázděné – v **Miliči** (pol. Milicz, něm. Militsch), **Kožichově** (pol. Kożuchów, něm. Freystadt), **Zaháni** (pol. Żagań, něm. Sagan) a 3 zděné – v **Jelení Hoře** (pol. Jelenia Góra, něm. Hirschberg), v **Kamenné Hoře** (pol. Kamienna Góra, něm. Landeshut) a v **Těšíně** (pol. Cieszyn, něm. Teschen). Z dřevěných chrámů v Kožichově a Zaháni zbyly dnes již jen jejich věže. Zachovaly se kostely v Miliči, Jelení Hoře a Kamenné Hoře, které jsou od konce 2. světové války užívány katolickou církví, a Ježíšův chrám v Těšíně, který dodnes slouží evangelické církvi.

Javor, hrázděný chrám Pokoje. Foto 2008.

Marta Procházková

Prof. Jan Harasimowicz při výkladu v Javoru. Foto 2008.

Provence

29. září – 5. října 2008

Arles. Foto Veronika Skálová, 2008.

V roce 2003 započala nová tradice brněnského pracoviště NPÚ – tradice zájezdů do Francie. Tehdy ovšem nikdo netušil, že putování po francouzských památkách získá takovou oblibu a že budou následovat cesty další. Po Picardii, Ile-de-France, Normandii, Burgundsku, malém výletu do Belgie a Lucemburska byl v roce 2008 připraven zájezd do Provence. Tradičním organizátorem byl stejně jako v předchozích letech pan Jan Paleček, který se celoročně zabývá pořádáním návštěv frankofonních turistů u nás ale i různými česko-francouzskými aktivitami. V rámci programu zájezdu využíváme tedy jeho kontaktů ve Francii, především s francouzskými památkáři a správci objektů. S nimi se radíme i při sestavování programu.

Samostatnou kapitolu si zaslouží místa, která jsme navštívili mimo provensálský program, v průběhu cesty na jih Francie. Dlouhou cestu z Brna rozdělila zastávka v Colmaru, srdci Alsaska, považovaném také za hlavní město alsaského vína: Podvečerní procházka začínající v Petite Venisse (Malé Benátky) a pokračující i neuvěřitelně zachovaném

St. Maries de la Mer. Foto Veronika Skálová, 2008.

historickém centru byla vskutku motivujícím vstupem do francouzské reality, byť zde poněkud okořeněné německými vlivy. Speciální osvětlení podobné divadelnímu podtrhovalo půvab hrázděných domů, hospůdek na nábřežích i obchodů s uměleckými předměty a suvenýry. Dopoledne následujícího dne pak došlo na důkladnou prohlídku památek a pak už jsme spěchali do Ronchamp obdivovat jednu z vrcholných staveb moderní architektury, Le Corbusierovu kapli Notre-Dame du Haut. Poslední zastávkou prvního dne byl zámek Flécheres, o němž jsme se dozvěděli na předchozím zájezdu do Burgundska při návštěvě zámku Cormatin. Tyto objekty mají společných několik věcí: v dezolátním stavu je odkoupili historici umění a začali je obnovovat se snahou o zachování maximální autentičnosti. Nutno přiznat, že se jim to daří.

Program pobytu v Provence byl koncipován tak, abychom navštívili co nejvíce památek z různých období, abychom si mohli užít atmosféru zdejších měst a městeček a aby byl i prostor pro relaxaci. Opomenuty nemohly být antické památky, které sice již mnozí navštívili v minulosti, ale rádi se vrátili do antického divadla v Orange, na Pont du Gard či do amfiteátru v Arles. Typická provensálská atmosféra podpořená rovněž typickým slunečným, ale větrným počasím na nás dýchla nejen z Arles a Avignonu ale i tak trochu nečekaně z městečka Uzès, úchvatně kompaktně zachovalého středověkého sídla, kde jsme se nemohli nabažít toulání po křivolakých uličkách a posedávání na půvabných náměstích se starobylými platany a jinou bohatou zelení. Někteří navíc využili možnosti navštívit nedaleké rodinné vinařství, aby se seznámili s výrobou vína od pěstování révy až po ochutnávku vynikajícího moku plného zdejšího slunce. I když levandule, další z místních evergreenů, byla dávno sklizena, její vůně nás provázela na každém kroku. V krámcích bylo možné si vybrat z množství různých výrobků, jejichž základem byla tato aromatická rostlina. Levandulí byl provoněn i cisterciácký klášter Senanque, jehož architektura (založen ve 12. století), zachovalost i atmosféra patřily k nejsilnějším zážitkům. Nutno však říci, že slabý zážitek během zájezdu prakticky nebyl. Snad jen Nimes nás trochu zklamalo. Ze šech pamětihodností tohoto města jsme si vybrali Maison carré, který byl pod lešením a uvnitř se nám to snažili nahradit 3D projekcí, což u památkářů nepadlo na úrodnou půdu. Víc už nám časový plán nedovolil, a tak Nimes musíme rehabilitovat někdy v budoucnu. Všechna zklamání byla zapomenuta po přesunu do Camargue, městečka St. Maries de la Mer. Už po cestě bylo jasné, že propagační materiály nelžou, na loukách se opravdu pásli bílí koně a býci, románský kostel, do něhož každoročně v květnu putují tisíce Romů za svojí patronkou a samozřejmě moře s bílými plážemi a hejny racků. Málokdo odolal a nesmočil se v říjnovém moři. Jak jinak zakončit takový den ve Francii, než kulinářským zážitkem v místní restauraci. Les Baux-de-Provence je také notoricky známým cílem turistů v Provence, ale nutno přiznat, že pověst o tomto místě nepřehání. A když jste tam až do západu slunce, zůstane ve Vás dojem z tohoto místa navždy.

Páté putování po Francii pro mnohé účastníky opět překonalo to předchozí, a tak není divu, že když se debatuje o tom, kam příště na zájezd, většina říká „no přece zase do Francie, vždyť jsme tam toho ještě tolik neviděli“. No uvidíme...

Ronchamps. Foto Veronika Skálová, 2008.

Eva Dvořáková

Flécheres. Foto Veronika Skálová, 2008.

Památková péče na Moravě

Monumentorum Moraviae Tutela

13/2007, *sepulkrální památky*

(monotematické číslo časopisu zaměřeného na památkovou péči a památky Moravy)

20x20 cm, 162 stran, bohatá barevná příloha, anglická a německá resumé

ISBN 978-80-86752-56-3, ISSN 1214-5327, reg. č. MK E14336

Třinácté číslo odborného časopisu vydávaného brněnským pracovištěm NPÚ zaměřené na funerální památky redigovala Jitka Matuszková.

Obsah:

Marta Herucová (Ústav dejín umenia SAV v Bratislave) – Kréda neoklasicizmu

Daniel Drápala (Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm) – K sociální funkci náhrobku

Marta Procházková (NPÚ, Brno) – Náhrobky evangelíků po tolerančním patentu

Eva Odehnalová, Tišnov – Figurální náhrobníky Morkovských ze Zástřizl v kostele sv. Jakuba Většího v Boskovících

Zdenka Beková, Vladimír Staněk, Zuzana Trnková (NPÚ, Brno a Kroměříž) – Pohřební štít Z. J. Myslíka v Pacově

Zdeněk Vácha, Eva Staňková (NPÚ, Brno) – Náhrobní deska Jana Kokorského z Kokor v Cetechovicích, Náhrobek

Mertha Mancharta z Vranova u minoritů v Brně, Epitaf Bernarda Antonia Fosati z Mafia v Cetechovicích

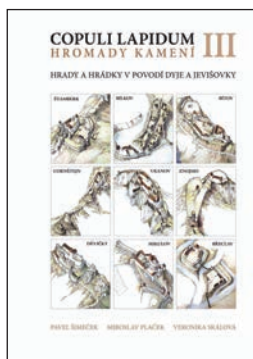
Leoš Vašek (Krajský úřad Jihomoravského kraje) – Přemístování funerálních památek

Lenka Šabatová (NPÚ, Brno) – Obraz stylové plurality v architektuře na počátku 20. století

Tomáš Sedláček (NPÚ, Brno) – Psi hřbitovy v zámeckých parcích na Moravě

Petr Severa (NPÚ, Brno) – Zjevný půvab buržoazie, význam a hodnota starých náhrobků

Marta Procházková, Zdeněk Vácha (NPÚ, Brno) – Neznámý elektrifikovaný náhrobek ve Velkém Meziříčí

Copuli lapidum – Hromady kamení III

(kresběné rekonstrukce hradů a hrádků v povodí Dyje a Jevišovky)

Kresby, texty, fotografie: Pavel Šimeček, Miroslav Plaček, Veronika Skálová

A4, 76 stran, brož., celobarevně, ISBN 978-80-86752-65-5

Státní zámek Kunštát ve 20. století

(další tematická publikace navazující na předcházející Státní zámek Kunštát – kapitoly z dějin šlechtického sídla)

Text: Radim Štěpán

16x17 cm, 22 stran, brož., dobové reprodukce, ISBN 978-80-86752-63-1

Břetislav Štorm, mezi žizní budoucnosti a trýzní minulosti

(výbor z textů B. Š. k architektuře, umění a památkové péči)

Výběr textů: Vojtěch Štorm

Doslov a odborná spolupráce: Petr Štoncner

20x20 cm, 92 stran, brož., černobíle reprodukce, ISBN 978-80-86752-64-X

Publikace přináší výběr článků, které byly vydány především ve 40. letech 20. století v časopisech, které dnes nejsou běžně dostupné. Obsahují reálie a myšlenky, které jsou pochopitelně odrazem doby avšak převážně a až nečekaně mnoho myšlenek, které lze aktualizovat na dnešní dobu. Štorm svoje myšlenky o umění, památkové péči a současném dění vůbec vyjadřuje svěžím, mnohdy až britkým avšak kultivovaným slohem. Člověk, který se o danou problematiku zajímá, čte tyto statě jedním dechem a zapomíná, že jsou o věcech z první poloviny minulého století.

Závěrečná část je věnována Štormovu zhodnocení památkové péče ve stati Péče o památky architektury a cesty její myšlenkové koncepce, kterou autor napsal krátce před svou smrtí. Na uspořádání sborníku se vedle syna Břetislava Štorma Vojtěcha Štorma podílel také Pavel Štoncner, který je rovněž autorem doslovu.

Svět dětí na šlechtickém sídle

(katalog k výstavě)

Text: Marta Sedláková

20 x 20 cm, 54 stran, brož., celobarevné, ISBN 978–80–86752–68–6

Josef Hoffmann (1870–1956) – architekt, designér, pedagog

Text: Martina Straková

Skládáčka A3, Č+N, ISBN 978–80–86752–71–6

Světelský oltář – Zwettler Altar

Vydavatelé: NPÚ ÚOP v Brně a Regionální muzeum v Mikulově

Editoři: Zdeněk Vácha, Bohdana Fabiánová

Výtvarná redaktorka: Jarmila Marvanová

A4, brožovaná šitá vazba, 272 stran, česko-německé vydání, ISBN 978–80–86752–74–7

Zubem času, vlivem klimatických podmínek a neodbornými zásahy během své staleté historie se oltář ocitl v tak havarijním stavu, že pokračující „práce“ dřevokazného hmyzu a plísni by vedly k brzké nevratné degradaci uměleckého díla. Mimořádné umělecké dílo bylo bezprostředně ohroženo.

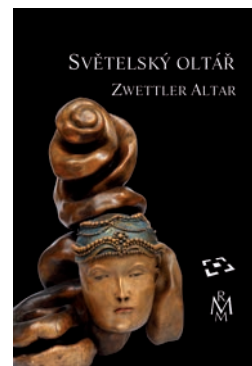
Z příspěvku Ministerstva kultury ČR (1 250 000, – Kč) a s podporou Jihomoravského kraje byl oltář v letech 2006 a 2007 restaurován. Během restaurování byly postupně obnovené a vyčištěné části díky vstřícnosti Regionálního muzea v Mikulově a Jihomoravského kraje vystaveny na zámku v Mikulově, kde se také 20. a 21. června 2007 po ukončení restaurování konalo vědecké sympozium.

Na sympoziu byly předními českými, rakouskými a německými odborníky předneseny zásadní referáty k řezbářskému dílu, které vzniklo v první čtvrtině 16. století pro cisterciácký klášter v rakouském Zwettlu a po pohnutých peripetích se roku 1857 zásluhou Aloise knížete z Liechtensteina ocitlo v kostele sv. Barbory v Adamově.

Sborník je souborem obohacujících poznatků a vědeckou konfrontací názorů, jež staví toto dílo do kontextu nejen pozdně gotického umění střední Evropy, zejména oblasti Dolního Rakouska a Bavorska, ale hledají a nalézají umělecké zdroje i pozdější pandány za těmito pomyslnými hranicemi. Nejde pouze o umělecko-historické stati, ale i pramenné a historické rozborly, památkové rozvahy a filozofické a křesťanské úvahy nad dílem, které i po téměř šesti stech letech od svého vzniku uchvacuje svou výpovědí i tajemstvími.

Světelský oltář, jeho restaurace i prezentace nových poznatků prostřednictvím sympozia i sborníku se také staly příkladem vynikající apolitické spolupráce všech zainteresovaných stran: **římskokatolické církve** jako vlastníka, **českého státu**, který byl hlavním investorem záchranných prací a prostřednictvím své odborné památkové složky garantoval památkový dozor a **Jihomoravského kraje**, na jehož území se jedinečné dílo, památka, nachází.

Za účasti zástupců MK ČR, Jihomoravského kraje a adamovské řík. farnosti vydávající instituce slavnostně představily 24. února 2009 knihu veřejnosti. Pozvání přijal i opat cisterciáckého kláštera v rakouském Zwettlu Wolfgang Wiedermann, O. Cist.

Obsah:

- Miloš Stehlik** – Umělecké výtvarné dílo v hájemství památkové péče
Charlotte Ziegler – Světelský oltář: pozadí řádové historie ve Světlé v první třetině 16. století
Jana Severinová, Karel Severin – Světelský oltář v letech 1852–2007
Jiří Kaňa – Světelský oltář: pojetí osob Nejsvětější Trojice v duchovním kontextu doby
Josef Kyncl – Dendrochronologický rozbor skříňe retáblu Světelského oltáře
Ivo Hlobil – Hypoteticky o autorství Světelského oltáře
Rainer Kahsnitz – Oltáře z Maueru a Světlé. Dva dunajští řezbáři pozdní gotiky
Lothar Schultes – Světelský oltář a jeho mistr(ři) – bilance
Jaromír Homolka – Poznámky k Světelskému oltář (Světelský oltář v rámci tzv. dunajské školy)
Jiří Kropáček – Světelský oltář: na linii proměn
Arthur Saliger – K otázce stylu světelského oltáře
Artur Rosenauer – Stopy italských prvků ve Světelském oltář
Kaliopi Chamonikola – Anima permotio (Cicero, De oratore)
Friedrich Kobler – Pasovská plastika z let kolem 1520–1530
Franz Höring – Restaurování oltáře Boží krve z roku 1520 ve filiálním kostele Boží krve v Pulkau, Dolní Rakousko, v roce 2006
Manfred Koller – Retábly z Kefermarktu, Maueru a Světlé; barevnost dřeva a parciální polychromie
Zlatica Dobošová, Jáchym Krejča, Jakub Hamsík, Václav Vertát – Restaurování oltáře Nanebevzetí Panny Marie z kostela sv. Barbory v Adamově, 2006–2007
Friedrich Kobler – Poznámky k Světelskému retáblu v Adamově
Radomír Surma – Způsob řezby gotických oltářů do čerstvého dřeva
Václav Vertát – Průzkum skříňe retáblu a dubových kmenů

Za účasti zástupců MK ČR (ředitelka odboru památkové péče Anna Matoušková), Jiho­moravského kraje (náměstek hejtmana Václav Božek) a adamovské řk. farnosti (Jiří Kaňa) vydávající instituce slavnostně představily 24. února 2009 knihu veřejnosti. Pozvání přijal i opat cisterciáckého kláštera v rakouském Zwettlu Wolfgang Wiedermann, O. Cist. (na snímku vpravo vedle jedné z autorek paní Charlotte Ziegler).

Významnou odbornou účastí při restaurování oltáře přispěl brněnský památkářům i samotným restaurátorům představitel rakouské památkové péče Manfred Koller, který také zprostředkoval účast rakouských i německých odborníků na sympoziu i sborníku (na snímku vlevo s ředitelem brněnského pracoviště NPÚ Petrem Kroupou).

Hrady a zámky ve správě NPÚ ÚOP v Brně

(skládačka se základními informacemi o památkových objektech ve správě NPÚ ÚOP v Brně)

A3, ISBN 978-80-86752-73-0

O obnově historických zahrad – zámecká zahrada v Miloticích

Úspěšná publikace autora Dušana Riedla z roku 2005 byla vydána s drobnými opravami a doplňky.

(více o publikaci v č. 11/2006 tohoto časopisu)

Text: *Dušan Riedl*

20x20 cm, 28 stran, brož., 2. vydání, ISBN 978-80-86752-61-7

Kalendář 2009

A2, reprodukce obrazu Děti na dně Macochy, zdarma

Hrady a zámky ve správě NPÚ ÚOP v Brně

Pakát A2 určený k distribuci na památkové objekty ve správě NPÚ ÚOP v Brně.

Hrad Pernštejn

Skládačka – mapka A4, areál hradu s popisem jednotlivých lokalit v Č, N, A, F, R.

Zámek Uherčice

Skládačka A4 se základními informacemi o zámku v Č, N, A.

RECENZE

Artemis a Dr. Faust

(Ženy v českých a slovenských dějinách umění)

Editorky: *Milena Bartlová a Martina Pachmanová*

Nakladatelství *Academia, Edice Žena a věda*

Vydání první, Praha 2008

ISBN 978-80-200-1607-2

Artemis a Dr. Faust je určitě nepřehlédnutelným titulem knižního trhu roku 2008 jak v oblasti uměnovědné, tak určitě i mezi lidskými profily. Rozhodla jsem se věnovat mu pár slov, která nebudou recenzí, spíš zprávou o knize, která stojí za přečtení nejen proto, abychom rozkryli její metaforický název.

Obsah knihy stojí na pevných základech historiografického bádání a zabývá se všemi aspekty femininního pohledu na dějiny umění a na příchod žen do tohoto oboru, počínaje dostupností patřičného vzdělání, přes roli žen v tomto oboru, vývoj jejich postavení vedle mužů, až po konkrétní ženy a jejich místo v českém a slovenském dějepisu umění od konce 19. století. Původní rozměr kolokvia *Ženy ve „službách“ dějin umění*, které bylo k tématu uspořádáno v roce 2005 Umělecko-historickou společností a Vysokou školou uměleckoprůmyslovou v Praze, nabídl pět příspěvků, které nepostačovaly pro vznik publikace a byli přizváni ke spolupráci další autoři. Nespokojenost editorek s tím, že sborník

postrádá studie o dalších osobnostech, je pochopitelná, ale významných historiček umění nebylo zase tak málo a prostor pro další ženské profily, zejména žen ze současného světa dějin umění a života muzeí a galerií, nezůstane určitě dlouho nezaplněn. (I když po svízelném shánění publikace *Pictura verba cupit*, sborníku příspěvků pro Lubomíra Konečného, a po přečtení stati Mojmiry Horyny (Horyna, M.: Růžena Vacková jako teoretička umění. In: Bukovinská, B. – Slavíček, L. (ed.): *Pictura verba cupit. Sborník příspěvků pro Lubomíra Konečného*. Praha 2006, s. 459–466.) jsem zalitovala, že slova o této výjimečně ženě nejsou součástí publikace *Artemis...*). Tolik ve stručnosti ke genezi.

Kniha je rozdělena do tří oddílů: *Historické kontexty, Osobnosti a Rozhovory*. V úvodních historických kontextech se dočteme o řadě jmen, jejichž nositelky byly pro dějepis umění významné nejen proto, že se v převážně mužském oboru prosadily, ale že jejich práce na poli badatelském, pedagogickém nebo kurátorském byla přínosem pro další jeho vývoj. Samostatné profily jsou pak věnovány Haně Volavkové, Miloslavě Holubové, Mileně Lamarové, Anežce Merhautové, Jarmile Vackové, Věře Linhartové, Ivě Mojžišové a Evě Šefčákové. V rozhovorech si jednotliví autoři povídali s Annou Fárovou, Charlottou Kotíkovou, Medou Mládkovou, Marií Benešovou, ze Slovenska pak s Lubou Belohradskou, Ludmilou Peterajovou, Zorou Rusinovou, Lucií Gregorovou, Beátou Jablonskou a několika dalšími kurátorkami.

Na závěr jen poznámku ke slovíům na záložce, zdůrazňujícím všeobecně známé nedocenění žen v této oblasti, nedostatek docentek a profesorek mezi nimi, jejich malý počet ve vedení muzejních, galerijních nebo památkových institucí a upozorňování na genderovou předpojatost. Jsem ráda, že kniha nevznívá jako pláč nad mučednicemi uměnovědného oboru odsouzenými do rolí služek mužského světa kunsthistorie nebo nad zapomenutými hrdinkami. Myslím, že žádná z žen, o kterých se zde dočteme, by nechtěla v takové roli vystupovat. Na druhé straně je dobře hlásit se a nabádat k feminizmu (a to nejen ženy, ale i muži), který – a zde budu volně citovat slova Ch. Kotíkové ze s. 230 této knihy – je *moderním hnutím bojujícím za lidská práva a za spravedlivé řešení důležitých sociálních otázek ve veřejném i soukromém prostoru*.

Věcné rozkrytí genderového hlediska, pokus o odhalení, jak *mužské a ženské* ovlivňuje v tomto oboru jeho metodologii, rozdělení, určování priorit a další směřování, a poukázání na zcela nepochopitelné předsudky pokládám za přínos stejně velký jako soubor profilů lidsky i profesně zajímavých žen. Knihu *Artemis* a Dr. Faust považuji za velmi dobrý ediční a autorský počín.

Bohdana Fabiánová

PREZENTACE PAMÁTEK

Regiontour 2009

15. – 18. ledna 2009, Brněnské výstaviště

Letošní program Národního památkového ústavu na veletrhu cestovního ruchu Regiontour 2009 byl výjimečný tím, že hlavní důraz byl kladen na doprovodný program. Podářilo se, i když poněkud ve spěchu, uspořádat několik velmi zajímavých prezentací přibližujících památky a památkovou péči veřejnosti i akce odborného charakteru.

Na druhý veletržní den byla připravena přednáška francouzských památkářů. Místo tří přednášejících přiletěl nakonec jen jeden, v žádném případě však nebyl program ochuzen. Jak řekl sám pan Frédéric Didier, hlavní architekt zámku Versailles, mohl by o tomto sídle francouzských králů mluvit celé dny. Výborně připravená prezentace s poutavým výkladem seznámila dopoledne prvního dne konání veletrhu přítomné v brněnském letohrádku Mitrovských a odpoledne pak v Kongresovém centru BVV s postupnou obnovou rozsáhlého komplexu versailleského zámku, s archeologickým výzkumem v jeho areálu i s provozem této nejnavštěvovanější památky v Evropě. Pan Didier navštívil následující den několik vymrzlých jihomoravských objektů (státní zámky Bučovice, Milotice a Valtice) a ocenil jejich bohatou výzdobu a mobiliář. Pevně věříme, že setkání s tímto úžasným člověkem a skvělým odborníkem nebylo poslední.

V kongresovém centru i na stánku NPÚ pak probíhaly téměř nepřetržitě prezentace objektů v jeho správě, pořadů pro děti a dalších doplňkových aktivit v tematických blocích – *Opomenuté památky a Edukační programy pro děti*. Brněnské pracoviště představilo programy pro děti realizované pravidelně v Galerii Sklepení (více viz zde s. XY).

Poslední ročník Regiontoure prokázal, že tato forma prezentace památek odpovídá potřebám dnešní doby. V době, kdy svět informací je ovládnán především internetem, již nestačí jen rozdávat tištěné materiály.

Eva Dvořáková

Stánek Národního památkového ústavu na veletrhu cestovního ruchu Regiontour 2009 byl slavnostně otevřen za přítomnosti generální ředitelky NPÚ Nadi Goryczkové, hejtmana Jihomoravského kraje Michala Haška a primátora statutárního města Brna Romana Onderky. Expozici navštívila také generální ředitelka slovenského Památkového úřadu paní Katarína Kosová (na spodním snímku zcela v pravo).

Vzácným hostem Národního památkového ústavu na Regiontoure byl hlavní architekt památkové obnovy zámku ve Versailles Frédéric Didier, který v rámci doprovodného programu hovořil o své práci, o architektuře, obnovných a restaurátorských pracích a organizaci provozu zámku a zahrad ve Versailles. Společně s památkáři z brněnského pracoviště NPÚ navštívil zámecké areály v Bučovicích, v Miloticích a ve Valticích (na snímku při přednášce v letohrádku Mitrowských a spolu s Petrem Fedorem a Janem Palečkem v expozici NPÚ a v bučovickém zámeckém parku).

Kamélie v kláštře

5. – 8. března 2009, Strahovský klášter

Myšlenkou představit kamélie i umění historických květinových aranžmá v hlavním městě se realizátoři květinových výstav na jihomoravských objektech zabývali již řadu let. Velké riziko závislosti na počasí (teplota umožňující převoz kaméliových keřů musí být nad bodem mrazu), ale také konkurence velkého množství souběžně konaných kulturních akcí v Praze tyto snahy vždy zabrzdlily. Koncem roku 2008 se podařilo tiskovému mluvčímu NPÚ Zdeňku Musilovi získat pro spolupráci Královskou kanonii premonstrátů na Strahově, která nabídla pro realizaci výstavy ambit Strahovského kláštera. Díky společnému úsilí pracovníků ústředního i brněnského pracoviště NPÚ byla na poslední chvíli zajištěna také finanční podpora akce ze strany komerčních firem, díky níž bylo možné tuto finančně velmi náročnou akci uskutečnit. Hlavním sponzorem výstavy se stala firma ČEZ a. s., akci podpořili Mokřý a Pokorný Partners s. r. o. a Vinné sklepy Valtice a. s.

Záštitu nad výstavou převzala místopředsdkyně Poslanecké sněmovny Parlamentu Lucie Talmanová.

Tvůrci výstavy se inspirovali překrásným prostředím Strahovského kláštera a rozhodli se doplnit kamélie barokními aranžmá. Kaméliové keře byly rozmístěny po celém ambitu, stovka aranžmá je zrcadlově doplnila v protějších stranách chodby a zkrášlila kapli a románské prostory přiléhající k ambitu. Pro návštěvníky byla instalována také malá panelová výstava, seznamující s botanickou historií kamélie a jejího názvu i s životními osudy G. J. Camela, botanika a misionáře pocházejícího z Brna, podle kterého pojmenoval květinu v 18. století švédský přírodovědec a lékař Carl Linné. V rámci možností byly naplňovány principy barokních vazeb (sortiment a barevnost rostlin, párové kytice). V románských místnostech byly umístěny volné vazby.

Výstavu kamélie v kláštře vidělo XXXX návštěvníků. Úspěšná akce byla medializována Českým rozhlasem, Českou televizí i denním tiskem. Zápisy v návštěvní knize odrážejí mimořádnou spokojenost publika.

Výstava byla doplněna panely věnovanými Jiřímu Kamelovi, podle kterého byla květina pojmenována v 19. století.

Vernisáž 5. března 2009

Vernisáž výstavy se stala mimořádnou společensko-kulturní akcí a významnou prezentací celého národního památkového ústavu, jeho brněnského pracoviště, Státního zámku v Rájci nad Svitavou i příležitostí k setkání osobností kulturního a politického života.

Úvodní slovo:

P. Michael Josef Pojezdný, O. Praem., opat Strahovského kláštera

Ing. arch. Naďa Goryczková, generální ředitelka NPÚ

JUDr. František Mikeš, 1. náměstek ministra kultury

Ing. Lucie Talmanová, místopředsdkyně Poslanecké sněmovny Parlamentu

PhDr. Petr Kroupa, ředitel NPÚ ÚOP v Brně

Jan Dvořák – dlouholetý vedoucí zahradník zámeckého zahradnictví v Rájci nad Svitavou do angličtiny tlumočila Ing. Ina Truxová, odborná pracovníce NPÚ

Další významní hosté:

J. E. Ms. Linda Duffield, velvyslankyně Velké Británie

J. E. Mr. Chikahito Harada, velvyslanec Japonska

Vedoucí zahradnictví v Rájci n. Svitavou Evžen Kopecký dával rady návštěvníkům, jak nejlépe kamélie pěstovat.

Diplomatic Spouses Association – prezidentka Jenny Antoniadés s manželem, velvyslancem Kypru v ČR, a další členky asociace, manželky velvyslanců
Asociace privátních majitelů hradů a zámků – prezidentka Jana Germentisová-Hildprantová
a další členové např. Hugo Mensdorf-Pouilly, Johann Podstatzky-Liechtenstein
Geraldine Mucha
Prof. Věna Hrdličková – přední sinoložka
Ing. Magdalena Myšková-Kaščíková – prezidentka IFLA
Ing. Eva Sojková – významná dlouholetá výzkumná pracovnice Výzkumného ústavu Sylva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví (VUKOZ)
v Průhoncích
Ing. Zuzana Macešková – ředitelka lázeňských parků v Kalových Varech
Nadace českého kubismu – prezidentka Daniela Škarková
Ing. arch. Ivan Březina – architekt několika obnov pražských historických zahrad
Ing. arch. Olga Bašeová – dlouholetá specialista a stálá spolupracovnice na historickou zeleň
Představitelé Sdružení historických měst a sídel a řada dalších představitelů kulturních institucí, památkové péče, muzeí a galerií, odborníků z oblasti
floristiky a zahradní architektury.

*Vernisáž výstavy se stala mimořádnou společensko-kulturní akcí a významnou prezentací celého národního památkového ústavu, jeho brněnského pracoviště, Státního zámku v Rájci nad Svitavou i příležitostí k setkání osobností kulturního a politického života.
Hudební doprovod Robert Hugo, varhaník kostela Nejsv. Salvátora v Klementinu
Catering Hotel International Brno, ochutnávka vín Ing. Antonín Šťastný, Vinné sklepy Valtice.*

Galerie sklepení

První výstava se v Galerii Sklepení uskutečnila na konci roku 2004. Do života vstoupila činnost do té doby v rámci památkového ústavu nebyvalá. Brněnský památkový ústav pořádal samozřejmě výstavy i v minulosti. Byly to však spíše jednorázové akce bilancující nějaké období či přibližující osobnost významnou pro památkovou péči. Vlastní výstavní prostor se stálým provozem však ústav, ani jeho předchůdci, nikdy neměl a domnívám se, že dosud něco takového neexistuje na žádném z pracovišť NPÚ.

Dnes patří Sklepení mezi výstavní prostory, které zájemci o výstavy zařadili do svého pořadníku institucí, jejichž program sledují, s památkářskou galerií se prostě v rámci brněnského kulturního života počítá. Pozice na hlavním brněnském náměstí evokuje v mnoha lidech dojem, že se zde dozví prakticky vše o kulturním životě v Brně.

Galerie pořádá 3–4 výstavy do roka. Jako jeden z účastníků Brněnské muzejní noci jsme se úspěšně zapojili do dění města. V rámci výstav jsou připravovány doprovodné programy, přednášky, komentované prohlídky. Speciální péče je věnována přípravě programů pro děti, včetně soutěží. Tato činnost samozřejmě něco stojí. Kolegové z institucí, které mají výstavní činnost jako hlavní poslání, by asi byli překvapeni, jakými finančními prostředky a jakým personálním obsazením Galerie Sklepení disponuje. Naopak někteří ortodoxní památkáři mají možná dojem, že těch pár desítek tisíc by bylo lepší investovat do omítek některé památky či do jiné záchranné památkové akce. Mnoho z nich si totiž stále neuvědomuje, že činnost a provoz „památkářské galerie“ je také odbornou činností památkové péče. Prezentace právě odborné práce památkářů, zpřístupnění procesu památkové péče veřejnosti, prezentace památkových fondů uložených na objektech ve správě pracoviště, to vše pomáhá památkám stejně, jako akce památkové obnovy, a je to jeden ze základních úkolů státní památkové péče. Zájem veřejnosti o památku a osobní zájem na jejich zachování, a to od nejmladší generace po seniory, může být podnícen právě atraktivními výstavami a kvalitní publikační činností, která přispívá k obnově veřejné úcty a hrdosti k vlastní historii, památkovému a uměleckému dědictví a k zachování tradic. Prezentace každodenní práce může postavit památkáře do role člověka, který ochraňuje to nejcenější po našich předcích a snaží se pomoci řešit mnohdy obtížné a sporné otázky každodenního života památek, měst, vesnic i jednotlivých správců a majitelů památek. Může pomoci odejmout památkářům punc drábů a staromilců, kteří bez nabídky alternativ brání jakékoliv modernizaci, a může pomoci občany přetáhnout na stranu památkové péče proti aroganci moci a peněz.

Aby byl prostor Galerii Sklepení maximálně využit, byl v roce 2008 třikrát pronajat Galerii Dílo, která zde připravila prodejní výstavy současných umělců. Po prvních měsících provozu, kdy byla hledána optimální tvář této nové aktivity brněnského pracoviště, je tedy dnes památkářské Sklepení místem, kde se stále něco děje.

Výstavy pořádané brněnským pracovištěm NPÚ v jeho Galerii Sklepení na nám. Svobody 8 si v roce 2008 prohlédlo 5857 návštěvníků. Společně s 3800 návštěvníky Brněnské muzejní noci a asi 1000 návštěvníků výstav Galerii Dílo a vernisáží je to asi 10 000 návštěvníků, což není vůbec málo.

Galerie Sklepení si našla své fanoušky, našla si své místo v kulturním životě krajského města a její výstavní plán zaplňuje tematicky volné místo v nabídce ostatních brněnských muzeí a galerií.

Galerie Sklepení má svoje internetové stránky, kde jsou veškeré aktuální informace a archiv dosud pořádaných výstav. Samostatnou součástí jsou speciální stránky pro děti. www.galeriesklepeni.cz

Půvaby orientálního salonu

15. leden – 15. březen 2008

Výstavy věnované uměleckému řemeslu ve sbírkách hradů a zámků, které se konají každoročně ve výstavních prostorách na zámku ve Vranově nad Dyjí bývají v posledních letech reprizované v brněnské galerii Sklepení. Další z nich je výstava věnovaná zálibě orientálních salonů na šlechtických sídlech.

Bohaté sbírky uměleckořemeslných předmětů na hradech a zámcích obsahují vedle těch, které mají evropský původ, bohaté kolekce, jejichž původ je třeba hledat mimo evropské teritorium. Přestože tyto soubory vznikaly po dlouhá staletí, stály až do nedávna mimo zájem odborníků. Byly popsány jen povšechně, neúplně a dokonce i chybně. Teprve v 90. letech 20. století započal skutečný systematický výzkum většiny inventárních fondů, který rozkrývá zajímavé skutečnosti a představuje nám nová umělecká díla, která vznikala v dalekých krajích Asie nebo Afriky. Velkou měrou se na tomto výzkumu orientálních předmětů podílí přední český odborník na tuto problematiku PhDr. Filip Suchomel, současný prorektor VŠUMP v Praze, který si ke spolupráci přizval PhDr. Zlatu Černou.

Výsledkem tohoto systematického zpracovávání zámeckých sbírek, zejména jihomoravských a jihočeských hradů a zámků, je i výstava *Půvaby orientálního salonu* a drobná publikace (o publikaci více v čísle 14/2007 tohoto časopisu), jejichž cílem je představit tyto předměty a výsledky práce odborníků odborně i laické veřejnosti. Je to však jen dílčí zpracování tématu, které by si zasloužilo obsáhlejší a zevrubnější publikování.

Během konání výstavy se uskutečnily dvě komentované prohlídky s přednáškami kurátorů výstavy PhDr. Filipa Suchomela, historika umění a japanologa, a PhDr. Zlaty Černé, historičky umění, etnoložky a sinoložky.

K obohacení výstavy a pro přiblížení tematiky dětem a mládeži připravila vedoucí Galerie Sklepení Mgr. Zdeňka Kalová ve spolupráci s XY také čtyři dětské dílny: *Příběhy dračích císařů* (aneb po stopách mytických draků staré Číny), *Japonsko* (aneb ostrov splněných přání), *Pohádkové cestování* (aneb za gejšami a samuraji), *Mandala* (aneb léčivá síla kruhu).

Břetislav Štorm (1907–1960), architekt, památkář, grafik *květen – 28. červen 2009)*

V roce 2007 uplynulo 100 let od narození významné osobnosti památkové péče Břetislava Štorma, který byl architektem, grafikem, heraldikem, pilným autorem a vydavatelem. Národní technické muzeum připravovalo k tomuto výročí výstavu, která se však nakonec z mnoha důvodů neuskutečnila. Brněnské pracoviště NPÚ proto připravilo společně se synem Břetislava Štorma, akademickým architektem Vojtěchem Stormem, o rok později výstavu nazvanou Břetislav Štorm, architekt, památkář, grafik. Název výstavy přesně vystihuje hlavní téma a členění výstavy. I když řada Štormových názorů a přístupů k památkové péči se dnes může jevit jako překonaná, inspirující zůstává nepochybně důkladná teoretická připravenost, dokumentace a zaujetí při obnově památek na území celé republiky v době, kdy technické a personální vybavení bylo ve srovnání s dneškem takřka primitivní. Výstava prezentovala zejména věci z rodinného archivu Vojtěcha Štorma, podařilo se také získat od paní Mejstříkové, druhé Štormovy manželky, šperky a jiné umělecko řemeslné předměty vyrobené podle Štormových návrhů. Ačkoliv téma výstavy bylo spíše „menšinové“, zájem návštěvníků byl relativně značný. Překvapivě pozitivní byly i reakce účastníků muzejní noci, kteří přišli na výstavu v rámci jejího konání.

Před zahájením výstavy připravil brněnský památkový ústav setkání, na němž promluvil Pavel Štoncner z ústředního pracoviště NPÚ, který se osobnosti Břetislava Štorma dlouhodobě věnuje, dále Vladimír Rišlink, rovněž pracovník ústředního pracoviště, jenž zpracoval téma umělecké řemeslo v tvorbě Břetislava Štorma a Vojtěch Štorm, který seznámil s životopisnými daty a podělil se o osobní vzpomínky na svého otce.

Všichni tito jmenovaní také přispěli k tomu, že se podařilo vydat publikaci shrnující zásadní myšlenky B. Štorma. Publikace Mezi žízni budoucnosti a trýzní minulosti přináší výběr článků, které byly vydány především ve 40. letech 20. století v časopisech, které dnes nejsou běžně dostupné. Obsahují reálie a myšlenky, které jsou pochopitelně odrazem doby, avšak až nečekaně mnoho z nich lze aktualizovat na dnešní dobu. Štorm svoje myšlenky o umění, památkové péči a současném dění vůbec vyjadřuje svěžím, mnohdy až britkým avšak kultivovaným slohem. Člověk, který se o danou problematiku zajímá, čte tyto statě jedním dechem a zapomíná, že jsou o věcech z první poloviny minulého století. Závěrečná část je věnována Štormovu zhodnocení památkové péče ve statí Péče

Kurátorem výstavy Půvaby orientálního salonu byl japanolog Filip Suchomel.

Dětská dílna Mandala, aneb léčivá síla kruhu

Výstava věnovaná Břetislavu Štormovi.

Petr Štoncner, Vojtěch Storm, Vladimír Rišlink (zleva).

o památky architektury a cesty její myšlenkové koncepce, kterou autor napsal krátce před svou smrtí. Na uspořádání sborníku se vedle syna Břetislava Štorma Vojtěcha Štorma podílel také Pavel Štoncner, který je rovněž autorem doslovu.

Publikace přináší výběr článků, které byly vydány především ve 40. letech 20. století v časopisech, které dnes nejsou běžně dostupné. Obsahují realie a myšlenky, které jsou pochopitelně odrazem doby avšak převážně a až nečekané mnoho myšlenek, které lze aktualizovat na dnešní dobu. Štorm svoje myšlenky o umění, památkové péči a současném dění vůbec vyjadřuje svěžím, mnohdy až britkým avšak kultivovaným slohem. Člověk, který se o danou problematiku zajímá, čte tyto statě jedním dechem a zapomíná, že jsou o věcech z první poloviny minulého století. Závěrečná část je věnována Štormovu zhodnocení památkové péče ve statí Péče o památky architektury a cesty její myšlenkové koncepce, kterou autor napsal krátce před svou smrtí. Na uspořádání sborníku se vedle syna Břetislava Štorma Vojtěcha Štorma podílel také Pavel Štoncner, který je rovněž autorem doslovu.

V den zahájení výstavy bylo v Křišťálovém sále Staré radnice v Brně uspořádáno pracovní setkání, na němž vystoupili Mgr. Petr Štoncner (Štorm a ochrana památek), Mgr. Vladimír Rišlink (Umělecké řemeslo v tvorbě Břetislava Štorma) a akad. arch. Vojtěch Štorm.

Komentovaná prohlídka pro účastníky pracovního setkání pod vedením Vojtěcha Štorma.

Brněnská muzejní noc

24. květen 2008 obr. 29 a 30

Již podruhé se v roce 2008 Galerie SKLEPENÍ připojila k svátku brněnských muzeí, galerií a kulturních zařízení – muzejní noci.

Nápad muzejní noci vznikl v Německu a ve Francii v 90. letech 20. století. Základní myšlenkou těchto akcí se stalo otevření muzejní instituce veřejnosti v netradiční hodinu a představení její práce. Jak německá, tak francouzská muzea, která se připojila, zaznamenala velký zájem ze strany návštěvníků, proto se pořádání muzejních nocí velmi rychle rozšířilo po celé Evropě.

Česká republika se připojila v roce 2004, kdy Asociace muzeí a galerií ČR ve spolupráci s pražským Národním muzeem a Dopravním podnikem města Prahy uspořádala první českou muzejní noc. Stejně jako v jiných zemích byla reakce českého publika velmi silná, proto se v květnu 2005 k Praze připojilo také Brno a jeho muzejní instituce. V následujícím roce, tj. do jara roku 2006, se přidalo k tomuto kulturnímu svátku tolik dalších institucí, že vznikl pod celorepublikovou patronací Asociace muzeí a galerií ČR tzv. Festival muzejních nocí, který každoročně probíhá od května do června v desítkách měst a stovkách jednotlivých muzeí České republiky.

Jak lze tedy snadno spočítat z údajů předchozího stručného úvodu do historie muzejních nocí, v roce 2008 proběhl již čtvrtý ročník Brněnské muzejní noci. BMN není v posledních letech jen záležitostí muzeí a galerií, ale zapojují se do ní také památkové objekty, divadla, knihovny a další „paměťové instituce“. Galerie SKLEPENÍ a brněnské pracoviště Národního památkového ústavu připravují pro muzejní noci výstavní projekty, které mají představit práci památkové péče, nebo její významné osobnosti, a vrací se tak k původní německé a francouzské myšlence muzejních nocí – představit především samotnou pořádající instituci. V roce 2007 mohli návštěvníci BMN v naší galerii shlédnout

Muzejní noc v galerii Sklepení a na nádvoří budovy NPÚ ÚOP v Brně.

výstavu *Středověké nástěnné malby v srdci Evropy*, které dokumentovaly práci slovenského Pamiatkového úradu Slovenskej republiky na maďarsko-slovenském pomezí, a v roce loňském výstavu *Břetislav Štorm (1907–1960) – architekt, památkář, grafik*, představující jednu z osobností české památkové péče poloviny 20. století.

V každém roce muzejní noci doplnil výstavu i doprovodný program. Během druhého ročníku BMN si mohli přichodzí na nádvoří sídla NPÚ ÚOP v Brně poslechnout jazzový koncert Milana Kašuby, Vincence Kummera a Vitězslava Šavry, jejichž původní dva hodinové hudební bloky byly doplněny na žádost publika ještě o jeden, a jazz tak zněl Herringovým palácem na nám. Svobody až do 23. hodiny večerní.

Během večera do galerie na výstavu nebo koncert zamířilo přes 3800 návštěvníků, o něž se starali nejen pracovníci galerie a NPÚ ÚOP v Brně, ale poděkování patří především dobrovolníkům z řad studentů vysokých škol a externích spolupracovníků galerie, bez nichž by bylo zvládnutí takové návštěvnosti velmi obtížné.

Zdeňka Kalová

Pes na šlechtickém sídle

5. srpen – 20. září 2008

Pes, nejbližší zvířecí přítel člověka po dlouhá staletí, pomocník na lovu, mazlíček v dámském salonu i inspirace umělců.

Vztah aristokratického majitele k jeho čtyřnohým oblíbenčům byl v mnohém podobný dnešním postojům. Pes se stal námětem řady uměleckých děl nebo výzdoby uměleckořemeslných předmětů. Výstava byla určena nejen milovníkům psů, ale i výtvarného a užitého umění a historie vůbec.

Autorka výstavy Eliška Lysková připravila výstavu původně pro výstavní prostory Státního hradu Bítova, který je s „psí“ tematikou spojen díky své unikátní sbírce vycpaných psů, vybudované posledním majitelem hradu baronem Haasem. Brněnská výstava nebyla pouhým převzetím hotové výstavy. Bítovská výstava se zabývala psem také jako živočišným druhem, zatímco výstava ve Sklepení byla zaměřena na život psa na šlechtickém sídle, na jeho roli společníka na lovu i v salonu a na psa jako zdroj umělecké inspirace.

Na výstavě byly vystaveny obrazy, grafiky, plastiky, ale také předměty spojené se životem psů na hradech a zámcích.

V rámci výstavy byla uspořádána dvě sobotní odpoledne pro děti *Hrajeme si v galerii: Pohádky o psech a Psi na hradě Bítově*. K výstavě byla vydána kolekce pohlednic, reprodukcí vystavených psích portrétů.

Eva Dvořáková

Ornament a moderna. Josef Hoffmann (1870–1956).

Architekt a designér

4. –29. listopad 2008

Jeden z nejtalentovanějších evropských architektů a designérů první poloviny 20. století Josef Hoffmann se narodil v moravském městečku Brtnice nedaleko Jihlavy 5. prosince 1870. Studoval na Vyšší státní průmyslové škole v Brně a po roční praxi se přihlásil na Akademii výtvarných umění ve Vídni, kde byli jeho učitelé Karl von Hassenauer a Otto Wagner. Patřil k neúspěšnějším studentům a v roce 1896 získal prestižní Římskou cenu zahrnující roční stipendijní pobyt v Itálii. Po svém návratu se plně zapojil do tvůrčí práce nejen jako architekt, ale i nadaný umělecký řemeslník, designér. Už roku 1899 získal na Akademii profesuru a učil zde do roku 1941. Svým temperamentem a tvůrčí invencí společně s dalšími umělci formoval vídeňské klima směrem k moderně a podílel se na vzniku Sdružení rakouských výtvarných umělců Secese. S Kolomanem Moserem a průmyslníkem Fritzem Wärndorferem založil roku 1903 úspěšnou a dosud nepřekonanou Vídeňskou dílnu (Wiener Werkstätte – WW). Zde uskutečňoval své představy jednoty architektury a designu. S pomocí skvěle vybavených a perfektně pracujících dílen mohl domýšlet a realizovat návrhy interiérů až do nejmenších detailů jako tzv. Gesamtkunstwerk.

Množství svých návrhů provedl Hoffmann na čtverečkováném papíru a čtverec se také stal jedním z důležitých motivů jeho tvorby. V tehdejší době mu vynesla tato záliba přezdívku Kastl-Hoffmann.

Přátelsky vždy deklaroval příslušnost k „cechu“, ke svým kolegům a aktivně spolupracoval s mladými tvůrci, kterým předával své znalosti i um a které podporoval na jejich začínající dráze. Patřili k nim i Oskar Kokoschka nebo Egon Schiele, kteří oba krátce pracovali pro WW. Tato sounáležitost spolu se skromností, kterou se vyznačoval po zániku WW a svém ústupu ze slávy, mu vynesly velké sympatie.

Rád se znovu vracel do Brtnice, kde si po smrti rodičů roku 1910 přestavěl rodný dům na letní sídlo, které využíval spolu se svými sestrami až do února 1948. Na Moravu i do Čech jezdil za svými zákazníky, pro něž realizoval zakázky na rodinné i rekreační bydlení, na tovární provozy

Výstavu *Ornament a moderna* společně připravily Rakouské kulturní fórum v Praze, Moravská galerie v Brně a Muzeum užitého a současného umění MAK ve Vídni.

i administrativní budovy. Největší část Hoffmannovy tvorby však byla realizována pro klienty v Rakousku, zejména ve Vídni.

Jako jedna z nejzářivějších postav vídeňské secese zanechal Josef Hoffmann svým následovníkům bohaté lidské i tvůrčí dědictví.

Putovní výstavní projekt připravily společně Muzeem užitého a současného umění ve Vídni – MAK, Moravská galerie v Brně a Rakouské kulturní fórum v Praze. Panelová výstava byla Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Brně obohacena o podrobnější představení Hoffmannových realizací na území severní Moravy a Kladna a rovněž o multimediální prezentaci fotografií Waltera Zedniczka, prezentujících Hoffmannovi realizace především ve Vídni.

Výstava představila tvorbu významného architekta a designéra v plné šíři jeho tvorby. Zájemci se dozvěděli o Hoffmannových tvůrčích počátcích, slavné éře jeho vedení firmy Wiener Werkstätte, nejvýznamnějších architektonických projektech (sanatorium v Purkersdorfu, palác Stoclet v Bruselu, vila pro rodinu Primavesi v Koutech nad Desnou), stejně jako o dosud spíše opomíjených architektonických projektech z doby po první světové válce. Přiblíženy byly i osudy a tvorba Josefa Hoffmanna po druhé světové válce.

Bohdana Fabiánová

HRADY A ZÁMKY

Ekonomicky ostře sledovaná návštěvnost na Státních hradech a zámcích

Na následujících řádcích bych se ráda zevrubněji věnovala hradům a zámčům ve správě brněnského pracoviště NPÚ, zejména žebříčku popularity jednotlivých objektů. Neboť čím jiným jsou tabulky návštěvnosti. Nezhledňují ani památkovou, historickou či uměleckou hodnotu, neměří autentičnost exteriéru nebo interiéru, jedinečnost té které památky, neberou v úvahu ani dostupnost nebo stav objektu, možnosti doplňkových služeb pro návštěvníky, nebere v úvahu odlišnosti regionů. Z tabulky by se mohlo zdát, že co je neoblíbené a málo navštěvované, nebudeme tedy ukazovat. Stojí to peníze a málo nebo víc než málo to vydělává. Jenže na provoz a zároveň investice do obnovy a památkové restaurace si nevydělají ani objekty stojící na vrcholu tabulky. Nejde také o písničkovou hitparádu a momentální vkus. Národní kulturní památky, mezi něž státní hrady a zámky patří, jsou kulturním dědictvím českého státu, které bychom měli v co nejlepším stavu uchovávat pro následující generace. Pěstovat v občanech sounáležitost s tímto dědictvím a prezentovat tyto památky návštěvníkům.

Státní hrady a zámky ve správě NPÚ ÚOP v Brně si v roce 2008 prohlédlo celkem 835 396 návštěvníků. Návštěvnost se samozřejmě liší, a to u některých objektů velmi výrazně.

Nejnavštěvovanějším objektem je již tradičně zámek **Lednice** (331 013) s palmovým skleníkem, Minaretem a dalšími drobnými stavbami, s krásnou zahradou a rozlehlým parkem bohatým na vzácné botanické druhy.

Přes sto tisíc návštěvníků (135 671) vidělo monumentální středověký hrad **Pernštejn**, který každoročně připraví pro návštěvníků řadu doprovodných programů v průběhu celé

sezony a již několik let tradičně zařazuje do těchto programů (zejména o velikocích a na podzim) dílny pro děti. **Bitov** (82 592) zve návštěvníky na prohlídku romantických interiérů a zámecké kaple, rovněž taky na výstavy moderního umění, jejichž tradici vybudoval bývalý kastelán hradu Jiří Paukert.

Malebný zámek **Vranov** (65 802) na skalním ostrohu nad řekou Dyjí (65 802) proslul tradičními výstavami v prostorách zámecké kočárovny, které umožňují každoročně prezentovat předměty z depozitářů hradů, zámků, muzeí a galerií, které neodmyslitelně patřily k životu příslušníků šlechtických rodů nebo patřily do souborů, které byly výsledkem jejich sběratelského zájmu. každoročně je taky pořádaná vánoční tematická výstava ve stejných prostorách.

Veveří (64 883), hrad nacházející se v bezprostřední blízkosti Brna, který prochází za provozu obnovou nejen exteriéru, ale i vnitřních prostor, umožňuje vidět památkovou obnovu „v přímém přenosu“.

Liechtensteinské **Valtice** (55 611) jsou přehlídkou architektonické i umělecké nádhery, jejíž nejvyšší kvalita a míra vkusu jsou charakteristické pro knížecí rod se staletou tradicí a pro jeho rezidenční sídlo. Zámek, který je společně se zámek Lednice součástí Lednicko-valtického areálu, památky zapsané na seznam světových památek protěžovaných organizací UNESCO, by pro své probuzení do někdejší slávy potřeboval stále a hlavně velké investice. Není však na seznamu národních kulturních památek jediný. Kromě uměleckých vjemů nabízejí Valtice i krásné okolí přírodního parku. Stálí návštěvníci a milovníci Valtic také s netrpělivostí čekají na zařazení barokního zámeckého divadla do prohlídky. Zde je velmi třeba části těch potenciálně stálých investic. Každý rok se nad tabulkou návštěvnosti zamýšlím, proč se tak bezprostředně související a vzdálenosti blízké objekty, liechtensteinská valtická rezidence a liechtensteinské lednické letní sídlo, propastně liší v návštěvnosti. Přisuzuji to tradici staré desítky let a malebnosti, kterou přinášejí romantické novogotické tvary. Stejně oblíbená je přece i Hluboká.

K návštěvnický velmi atraktivním objektům patří i **Lysice** (32 859), které nabízejí prostředí venkovského sídla, krásné a bohatě vybavené interiéry i půvabnou zahradu. Přírodní krajinářský park skrývá krásná místa, která by se mohla vrátit do své původní podoby, stejně jako zámecká oranžerie, zařazená ihned po své obnově do návštěvnického provozu. Unikátní fíkovna se snad památkové i užitkové revitalizace dočká brzy, stejně jako sala terrena.

Státní zámek **Rájec nad Svitavou** již léta doplácí na dlouho trvající restituční spor o navrácení rodině bývalého majitele. Z těchto důvodů se na zámku neprovádějí dlouhodobě žádné obnovné práce, pouze práce udržovací a ty, které lze zvládat bez příliš velkých investic. I tak každý návštěvník najde v interiérech zámku poklady v podobě rozsáhlých grafických a obrazových sbírek, jejichž ucelená podoba nemá na jižní Moravě srovnání. Každoročně část zpracovaných fondů grafiky prezentuje Mgr. Lenka Kalábová, odborná pracovnice NPÚ ÚOP v Brně přímo ve výstavní prostoře zámku. Květinové výstavy kamélií na přelomu zimy a jara patří k rájecké tradici stejně jako s končícím létem spojené výstavy kvetoucích jirinek.

Milotice (20 590), venkovské sídlo, plné klidu a pohody, přivítá návštěvníky impozantním hlavním vstupem a úžasnou scénérií zahradního průčelí a parku, velkolepostí interiérové barokní výzdoby i zajímavou historií. Přestože návštěvnost není ani desetinná oproti Lednici, rozhodně nelze říci, že by hodnota sídla byla menší, nebo byl návštěvník ochuzen a odnášel si méně povznášející pocity.

Zřícenina **Nový Hrádek** (7 402) u obce Lukov, umístěná v lesích nedaleko zámku ve Vranově nad Dyjí, má své návštěvníky v milovnicích divoké přírody a romantiky hradních torz, kteří vítají právě to, že není objekt přístupný autem, ale jen pěšky či na kole. Tím je uzavřen pro masový turismus, ale návštěvnost napovídá, že i tak je lákavým cílem.

Na předposledním místě žebříčku návštěvnosti se umísťují **Bučovice** (6 533), renesanční skvost nacházející se nedaleko Brna, s unikátní malířskou výzdobou a arkádovým nádvořím s manýristickou kašnou. Bohužel stav zámecké zahrady a zejména hlavní vstup přímo „z chodníku“ nepřilíší lahodí oku a nenabízejí představu něčeho mimořádného uvnitř. Historie zámku, osobnost stavebníka a zvučná jména umělců podílejících se na zkrášlení interiéru si takové opomíjení nezasluhují.

Na samém konci jsou **Uherčice** (2 777), nacházející se na jižní hranici země, kdysi odsouzeny k zániku. Léta sloužily zemědělskému státnímu statku jako sklady krmiva i k ustájení vepřů, zámek prošla jako uživatel i armáda. Na začátku devadesátých let dvacátých století bylo rozhodnuto o záchraně tohoto krásného (i když zdevastovaného) zámeckého areálu. Do své správy převzal Uherčice Památkový ústav v Brně, dnešní brněnské pracoviště Národního památkového ústavu, a Uherčice se měly stát vlajkovou lodí záchrany komunismem poničených památek (viz Štěpánová, Eva: A co dál... In: *Zprávy památkového ústavu v Brně 2/1998*, s. 4). Hned druhé číslo svého nového odborného časopisu věnoval ústav v roce 1998 prezentaci a zhodnocení dosavadních výzkumů, které měly být podkladem pro další fáze památkové restituční areálu zámku a parku. Ze slibovaných investic se každým rokem umazávaly nuly, taky personálně není tento objekt nijak zvlášť vybaven. Je škoda, jak málo se prezentuje velký kus práce, který zde byl vykonán díky zejména počátečním velkým investicím a nadšení svých správců a zaměstnanců. Uherčice jsou památkou vysoké historické a umělecké hodnoty, památkou autentickou i přes patrné stopy dehonestujícího využití zejména v 50. a 60. letech 20. století. Snad stát po stagnaci přece jen dokončí svůj záměr oživení památky a tím napomůže oživení nejen obce Uherčice, ale i obcí nacházejících se v okolí.

Závěrem bych jen chtěla zdůraznit poznatek, který zazněl na přednášce hlavního architekta zámku Versailles v doprovodném programu veletrhu Regiontour 2009, o níž budeme zevrubněji informovat v dalším čísle. Pan Frédéric Didier zdůraznil, že ani zámek a zahrady ve Versailles s více než třemi miliony návštěvníků ročně si nevydělají na svůj provoz ze vstupného, a ani ostatní obchodní aktivity nepokryjí investice do údržby a obnovy památky ani z poloviny. Návštěvnost na francouzských veřejnosti zpřístupněných hradech a zámcích se pohybuje v průměru kolem dvaceti až třiceti tisíci návštěvníků ročně. Nejinak je tomu i v ostatních evropských zemích.

Bohdana Fabiánová

BÍTOV

Výstavy a kulturní akce

Copuli Lapidum III

červen – září 2008

Kresebné rekonstrukce podoby hradů a hrádků v povodí Dyje a Jevišovky autorů Pavla Šimečka (kresby) a Miroslava Plačka (text), doplněné o letecké záběry Veroniky Skálové. Již třetí cyklus představuje výstava, která navazuje na kresebné rekonstrukce v povodí Svratky a Svitavy. Velmi úspěšná výstava bude představena i na jiných místech jižní Moravy.

STARÉNOVÉ: Jan SágI

červen – září 2008

Výstava slavného fotografa představila velkoplošné fotografie-obrazy zachycující stopy lidské činnosti v krajině. Navazuje na tradici prezentace moderního umění a prací světově uznávaných umělců v hradním prostředí, kterou založil a pěstoval bývalý kastelán Jiří Paukert. V minulosti bylo na Bitově možné shlédnout obrazy Mikuláše Medka, koláže Jiřího Koláře, sochy Jana Koblasy, kostýmní návrhy Theodora Pištěka nebo tvorbu jedné z nejvýraznějších osobností českého malířství druhé poloviny 20. století a současnosti Pavla Brázdy, pro jehož tvorbu nenacházíme paralely.

Je velká škoda, že výstavy umělců, kvůli jejichž dílům neváhají naši i zahraniční návštěvníci jezdit do pražských galerií stovky kilometrů, nenachází v krásném prostředí hradu důstojný dostatek publika.

Nové instalace

Panská kuchyně

1. července byla na hradě otevřena poprvé v historii původní panská kuchyně, která se stává součástí prohlídky hradního paláce. Kuchyně sloužila panstvu od 18. století až do roku 1912. Vařilo se zde původně v kamenném krbu a později na kachlových kamnech. Kamna se nedochovala a byla zhotovena replika podle dochované fotodokumentace, vybavena je drobným kuchyňským nádobím a náčiním.

Po roce 1912 poslední majitel hradu baron Jiří Haas ml. kuchyni vybavil jako vývařovnu pro psy. Vařilo se zde pro asi dvousetčlennou smečku hradních psů.

Hradní vězení, hladomorna, mučírna

Letos byl již druhým rokem otevřen samostatný prohlídkový okruh, kde se návštěvníci seznámí s útrpným právem a „na vlastní kůži“ si můžou vyzkoušet repliky některých mučících nástrojů (palečnice, španělská bota, skřípec, oslík, kláda a další).

Prohlídky jsou běžně vyprodány. Možnost vyzkoušení a fotografování členů rodiny s mučícími nástroji na těle je velice vyhledávaná. Navštívilo jej asi 6 500 návštěvníků.

redakce

KUNŠTÁT

Výstavy a kulturní akce

Copuli lapidum II

červen – září 2008

Výstava kresebných rekonstrukcí hradů a hrádků z povodí řeky Svitavy. Více viz výše (Bítov, Copuli lapidum III).

Oslavy 550. výročí korunovace Jiřího z Kunštátu a z Poděbrad českým králem

3. května 2008

Akce pořádaná ve spolupráci s městem Kunštát.

Nová instalace

Rozšíření zámecké instalace o *dámský salon* a o *dámskou toaletu*, instalované na základě původních zámeckých inventářů z 19. století; tzv. Alhambra salonu – k nálezu *barokních parket z konce 17. století* (po roce 1684) došlo na podzim roku 2006, kdy byla v rámci statického zajištění objektu zámku demontována svrchní vlyšková podlaha, která byla položena na původních barokních parketách. Parkety se skládají z kosodélníků z jedlového dřeva, které jsou rámovány dubovými lištami. Pokládka zrestaurovaných parket proběhla na jaře 2007 a po následné povrchové úpravě parket byl salon nově instalován v roce 2008.

redakce

LEDNICE

Výstavy a kulturní akce

Osobní hygiena šlechty

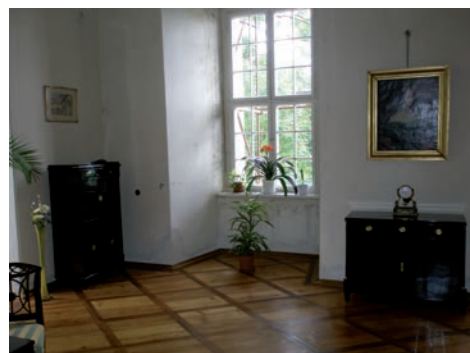
červen – září 2008

Repríza úspěšné výstavy, instalované poprvé na státním zámku Vranov nad Dyjí, v upravené podobě ji mohli návštěvníci shlédnout rovněž v brněnské Galerii Sklepení (NPÚ ÚOP v Brně). Jak bude níže objasněno u nově otevřené lednické zámecké instalace, využili jsme záměru prezentace zachované unikátní koupelny a toalet, dále i nálezů vzorníků secesních a jiných kachlí na půdě zámku a rozhodli jsme se upravit velmi úspěšnou výstavu *Osobní hygiena na šlechtických sídlech* (autorka PhDr. Ludmila Dufková, spoluautorka Mgr. Marta Sedláková). Výstava byla nově doplněna především o kolekce umyvadlových souprav ze zámku Mikulov (Regionální muzeum v Mikulově) a byla prodloužena i na sezonu 2009. Pozitivním přínosem je i zvýšení návštěvnosti stále výstavy *Romantismus 19. století* (autorka PhDr. Jitka Sedlářová, 2004), kterou návštěvníci procházejí.

Marta Sedláková

Nová instalace

V srpnu 2008 byly na Státním zámku Lednice široké veřejnosti nově zpřístupněny další výstavní prostory. Místnosti druhého patra tzv. vstupního křídla zámku sloužily po rozsáhlé přestavbě, provedené v novogotickém stylu a realizované v letech 1848–1856, jako pokoje a ložnice dětí knížete Aloise II. Liechtensteina (1796–1858) a jeho ženy Františky, rozené hraběnky Kinské (1813–1881). Dětství a mládí zde prožívali princové Jan II. a nejmladší František, princezny Marie, Karolína, Sofie, Aloisie, Ida, Henrieta, Anna a Terezie. Promyšleně

Zámek Kunštát, tzv. Alhambra salon, během renovace parketové podlahy a po dokončení oprav a instalace.

Jeden ze tří akvarelů Rudolfa von Alta, přibližujících podobu zámeckých pokojů v 19. století.

a v souvislosti s potřebami tehdejších nároků na výchovu, ergonomickými požadavkami atd. byly architektem Jiřím Wingelmüllerem voleny i místnosti pro ubytování guvernante a vychovatelů. Největší rohová místnost sloužila jako učebna, samostatné pokoje obýval princ Johann II., mladší a menší princezny se dělily o soukromí obvykle dvě nebo tři. V blízkosti učebny byl mimo pokoje služebné situován i pokoj hofmistra, u ložnic princezen pokoje guvernanky a chůvy. U místností, do kterých se vstupovalo z centrální chodby, se nacházely již i dvě samostatné toalety. Atmosféru tehdejších zámeckých pokojů přibližují tři akvarely malíře Rudolfa von Alta (originály uložené dnes ve vídeňské Albertině).

V souvislosti s novými nároky na hygienu a kulturu bydlení byly na konci 19. století navrženy architektem Karlem Weinbrennerem situační změny a vybudovány nové koupelny a toalety. Vládoucí kníže Jan II. Liechtenstein zůstal bezdětný a Lednice byla za jeho vlády využívána jako letní sídlo, místnosti druhého patra sloužily jako pokoje pro hosty, nejčastěji pro přátele či příbuzné. Původní vstupy do pokojů z centrální chodby byly částečně zazděny, dveře většinou ponechány a pouze přetapetovány. Opětovným probouráním spojovacích dveří mezi jednotlivými pokoji vznikla enfiláda a nová komunikace souběžná s chodbou.

Přestože dochované inventáře dostatečně vypovídají o vybavení zdejších *dětských* a později *hostinských* pokojů, v depozitářích zůstaly zachovány pouze ojedinělé kusy a torzo obrazové výzdoby. V letech 2007 a 2008 se podařilo obnovit novogotické dřevěné táflování včetně obložení dveří a oken, zajistit výrobu zdařilých replik původních papírových tapet s modrými proužky a restaurovat kolekci původních kovových lustrů.

Přibližovat původní podobu zámeckých interiérů bude i nadále dlouhodobým cílem památkové obnovy zámku Lednice. Obnovené prostory nabízejí možnost pořádání sezonních tematických výstav a jsou jednoznačně zajímavým rozšířením návštěvnických služeb s využitím bohatého potenciálu této národní kulturní památky. Cílem je i postupná rehabilitace a připomínka původního funkčního určení; tedy i instalace dětských pokojů. Jsme přesvědčeni, že atraktivní témata výstav uvítají zejména obyvatelé regionu a také stálí návštěvníci lednicko-valtického areálu.

Marta Sedláková

LYSICE

Výstavy a kulturní akce

Váza, nejen nádoba na květiny

červen – září 2008

Další z tematických výstav instalovaných v lysické zámecké oranžerii.

My Milost císařská udělujeme...

červen – září 2008

Výstava archiválií k 700. výročí existence Lysic a při příležitosti znovunabytí statutu městyse. Pořádáno ve spolupráci s městysem Lysice.

redakce

PERNŠTEJN

Sezona 2008 na hradě Pernštejně se obešla (bohudík) bez dramatických momentů i rekordů návštěvnosti. Ta byla dokonce lehce pod dlouhodobým průměrem. Celkově hrad navštívilo na 73 tisíc návštěvníků, z nichž 62 291 si zvolilo některou z prohlídkových tras interiérů. Ostatní registrovaní hosté se spokojili s prohlídkou rozsáhlého venkovního areálu hradu.

Výstavy a kulturní akce

Zahrady a park hradu Pernštejna

červen – září 2008

Jádro parku se rozkládá na jihozápadním svahu hradního kopce, nicméně na něj navazující prvky pokrývají prakticky kopec celý. Výstava seznámovala návštěvníky s historií parku, s jeho vývojem i s jeho dnešním, bohužel, velmi špatným stavem. Správa hradu věří, že pro ty, kdo se, přes

upozornění na možná rizika, vydali sami hledat do parku jeho polozapomenuté součásti, bylo povzbuzením, že se začalo postupně pracovat na záchraně nejvíce ohrožených částí. V jádru parku pak dále zároveň pokračovala sanace zeleně a čištění od náletu.

Samotná výstava bude pokračovat i v roce 2009, kdy bude navíc rozšířena o popis dalších, vedlejších částí parku, ale i o návrhy na jeho znovuvzkříšení. Výstava je ostatně toliko součástí snah správy hradu o obnovu parku a tyto snahy vlastně propaguje.

Podzim na Pernštejně

Tradiční a velmi návštěvnický oblíbená výstava uzavřela v září jako každoročně úspěšnou sezonu.

Vánoce na Pernštejně 2008

Každý rok jsou na Pernštejně oslavou Adventu *Vánoce na Pernštejně*, výstava s vánoční tematikou a dobročinný bazar. Nedílnou součástí se také staly dětské dílny, kde si mohou malí návštěvníci vyrobit ozdoby na stromček nebo drobné dárky pro své blízké.

Nová instalace

Hradní sýpka Až ke konci sezony obohatil prohlídku areálu další prvek. V polovině září byl u příležitosti zahájení tradiční výstavy Podzim na Pernštejně tehdejším hejtmánem Jihomoravského kraje Ing. Stanislavem Juránkem slavnostně předán veřejnosti velký sál hradní sýpky, zasažené v roce 2005 ničivým požárem. Jakkoli se nepodařilo, vzhledem k snížení dotací, dokončit kompletní obnovu budovy, byla dokončena díky pochopení dodavatele a nadřízených orgánů alespoň stěžejní část. Do konce roku se pak v sále konaly dvě komerční akce a nově pak byla hlavním zázemím již tradičních Vánoc na Pernštejně.

Nadále bude sál přístupný, nyní již jako místo výstav, snad i menších koncertů, bude sloužit i pro komerční pronájmy, mezi něž budou patřit i pronájmy pro konání občanských sňatků. Správa hradu věří, že celou obnovu budovy se podaří dokončit do tzv. Slavností Pernštejnského panství v roce 2009, při kterých budou využity další části sýpky.

Další nově zpřístupněné objekty na Pernštejně

K nikterak rozsáhlé, ale zajímavé změně došlo v druhé polovině sezony v rámci prohlídkové trasy „A“ hradního paláce. Prakticky po dvou letech byla zpřístupněna **hradní cisterna**, respektive její ústí na tzv. Tyrolském dvorku. Po vybourání účelové příčky a částečné obnově obrubně se naskýtá impozantní pohled do skalního podzemí hradního paláce a pověstná bizarní členitost hradu byla s návratem k původnímu stavu dále rozhojněna. I zde budou ovšem v roce 2009 následovat drobnější úpravy, jako lepší nasvětlení apod.

Až na konec sezony bylo nutno počkat se zahájení **opravy střechy na hradní restauraci** na prvním nádvoří.

Ve stínu takových akcí, jako bylo uvedení sálu sýpky do provozu, zaniká **rekonstrukce prameniště a horní části hradního vodovodu**, s vybudováním vodojemu v obci Smrček, pro správu hradu. Šlo ovšem o věc kardinálního významu, která zásadně řeší dlouhodobé problémy s kapacitou vodovodu v návštěvnických špičkách, ale zejména problémy s kvalitou vody a tedy i se státním hygienickým dozorem.

Dá se tedy říci, že intenzivní práce na hradě budou vlastně plně zúročeny až v roce 2009. Doufáme, že budou i rozhojněny a hrad bude po těžkých chvílích nadále vzkvétat.

Zdeněk Jakub Škrabal

Výstava – Váza, nejen nádoba na květiny v zlyšické zámecké oranžerii.

Tradiční a velmi návštěvnický oblíbená výstava uzavřela v září jako každoročně úspěšnou sezonu na Pernštejně.

Každý rok jsou na Pernštejně oslavou Adventu Vánoce na Pernštejně, výstava s vánoční tematikou a dobročinný bazar. Nedílnou součástí se také staly dětské dílny, kde si mohou malí návštěvníci vyrobit ozdoby na stromček nebo drobné dárky pro své blízké.

Slavnostního otevření nově zrekonstruované pernštejnské hradní sýpky poničené v dubnu 2005 požárem se na podzim 2008 zúčastnil zástupce MK ČR Zdeněk Novák a hejtman Jihomoravského kraje Stanislav Juránek.

Nově zrekonstruované prostory hradní sýpky budou sloužit k pořádání kulturních akcí.

Valtice, soubory sedacího nábytku zakoupené na aukcích v Amsterdamu a v Londýně.

RÁJEC NAD SVITAVOU **Výstavy a kulturní akce** **Kamélie, královna zimních květin** **1. a 2. března 2008**

Zámek slavnostně vyzdoben květy kamélií byl společně se zámeckými skleničky otevřen veřejnosti.

Divadlo Mrak

26. května – 6. června 2008

Pohádky a program pro školní výlety připravený ve spolupráci se souborem divadla.

Jaroslava Fišerová – obrazy

Jiří Netík – sochy

VALTICE

Pro valtický zámek byl v roce 2008 nejdůležitější nákup nových akvizic z liechtensteinského majetku na aukcích v Amsterdamu a v Londýně. Nakoupené kusy nábytku i obrazů byly v letních měsících vystaveny v prostorách zámku a rovněž v rámci lednového břeveletrhu cestovního ruchu regiontour 2009 byly ukázky přivezeny do Brna.

Výstavy a kulturní akce **Mezinárodní letní škola staré hudby**

28. června – 6. července 2008

Tradiční dílna pro začínající i zkušené hudebníky a milovníky staré hudby a propagátory její interpretace.

Sešlo se 6

26. – 27. září 2008

Po 132 letech se do budovy bývalého zámeckého divadla vrátila zatím provizorně divadelní představení.

Benefiční koncert pro zámeckou alej

30. srpna 2008

Získány prostředky na obnovu aleje na parkánu kolem zimní jízďárny.

Vánoční zpívání

Vánoční prohlídky zámku Rendez-vous

Nová instalace

Na aukcích v Amsterdamu (1. 4. 2008) a v Londýně (9. 7. 2008) byly zakoupeny

předměty a obrazy pro zámecké interiéry, které by měly doplnit nové instalace. Na aukci v Londýně zakoupila další tři obrazy pro Valtice jako dar i firma Vinné sklepy Valtice, a. s. V rámci prezentace nákupů v Amsterodamu bylo od 1. června zpřístupněna část dalšího návštěvnického okruhu v druhém patře zámku.

Pozornosti by neměly ujít ani listopadové rekonstrukční práce v technickém dvoře, při nichž byla objevena „kašna“ (napajadlo pro koně).

V roce 2008 byla dokončena památková obnova loveckého zámku Rendez-vous, včetně obnovy výzdoby fasády.

VEVEŘÍ

Na hradě Veverí nebyly ani v letošním roce přerušeny obnovné práce v interiérech, ani venkovních prostorách areálu hradu. Z nejdůležitějších je třeba vyzdvihnout dokončení rekonstrukce výmalby z konce 19. století na schodišti a arkádových chodbách paláce s břitovou věží. Turisté rovněž zaznamenali úpravu přístupové cesty.

Investice do obnovy hradního areálu činily celkem 12,5 milionu korun. Z toho 8 milionů ze státního rozpočtu, 4,1 milionu z rozpočtu Města Brna a 400 tisíc korun z rozpočtu Jihomoravského kraje.

VRANOV NAD DYJÍ

Výstavy a kulturní akce

Svět dětí na šlechtických sídlech

12. červen – 30. září 2008, kočárovna Státního zámku Vranov nad Dyjí

Výstava, upomínající na skutečnost, že i památkové objekty byly v minulosti domovem a rodinným zázemím mnoha dětí, představila předměty, uchovávané v depozitářích i hlavních prohlídkových trasách hradů a zámků, které dokumentují dobu dětství a dospívání na aristokratických sídlech v posledních dvou staletích existence habsburské monarchie. Nejrozsáhleji byly zastoupeny portréty šlechtických dětí. Obrazy, zhotovené různou technikou malby a rozměrově pestré, byly zastoupeny jak kvalitními signovanými uměleckými díly, tak méně zdařilými podobiznami vybranými pro jejich emocionální bezprostřednost a pro nezastupitelnou dokumentární roli. Doplnily je četné kresby, alba a skicáře, vytvořené přímo dětskou rukou.

Tematicky náznavově strukturovaná expozice se nejdříve věnovala narození dítěte, jehož atmosféru přiblížily křtící misky, slavnostní křestní soupravy, historické oděvy, dárky kmotrů, a také kolébky nebo kočárky.

Další významný celek, zaměřený na domácí výuku a vůbec vzdělání, dokumentoval kultivovanou, ale i náročnou a přísnou výchovu odrostlejších aristokratů, připomněl výjimečnou osobnost hraběnky Marie Waldburgy z Truchsess-Waldburg-Zeilu a její filantropicky vedený výchovný ústav na zámku v Kuníně. Tuto část doplnily učebnice, rozvrh hodin i dochované archiválie. Atmosféru zapomenutých let domácí výuky aristokratů dotvořily autentické sešity, herbáře či plán na dětský výlet do Bělehradu.

Samostatná místnost, věnovaná hrám a zábavě v různých obdobích dětství představila vedle houpacích koniků nebo panenek také několik druhů stavebnic. Stolní hry z nejrůznějších materiálů, jež jítily intelekt a učily přijímat prohru, byly obdivovány malými i velkými návštěvníky. Torza oblíbených divadelěk vytvořily kulisu pro maškarní a divadelní kostýmy

Nápadité instalace vranovských výstav jsou tradičně dílem architekta Emila Zavadila.

z garderoby ze zámku v Českém Krumlově.

Závěr výstavy pak nabídl pohled do pokoje s nábytkem, uvedeným do živého kontextu s hračkami a mnoha užitkovými předměty vztahujícími se k dětskému světu.

Nechyběl ani porcelán a kamenina, určený jednak k výuce stolování, ale také jako hračka či servis pro dospělé s vyobrazením dětí při hrách.

Popsaná témata dále rozvinul malý katalog citující osobní vzpomínky šlechty a obsahující výběrový soupis exponátů shromážděných díky spolupráci několika územních odborných pracovišť Národního památkového ústavu a díky výpůjčkám z několika muzeí a galerií i výpůjčkám ze soukromých sbírek.

Marta Sedláková

Vranovská lilie

12. –19. června 2008, zámecké interiéry

Aranžmá, v nichž tradičně dominují květy lilií, byla tentokrát orientována na interiéry pánského křídla piana nobile, což souviselo se záměrem naznačit romantickou rytířskou atmosféru. S ohledem na tuto myšlenku byl zvolen i sortiment květin. Kromě lilií, které dominovaly, se uplatnily i gladioly jako symboly mečů, poprvé i růže, neodmyslitelná součást romantických nálad 19. století, a netradičně i orchideje. Klasickým doplňkem zůstaly chryzantémy, kontryhel, palmové listy a jiná doprovodná zeleň. Sálu předků dominoval centrálně umístěný kulatý stůl pokrytý červenou a bílou textilií. Cílem kompozice bylo v náznaku připomenout legendu o králi Artušovi a rytířích kulatého stolu. Výstava pak pokračovala přes jídelnu do pokojů západního křídla s velkorysou kaskádovitou vazbou z orchidejí v pánském salonu. Výzdobou byly provázeny i následující místnosti, z nichž nejpozoruhodnější byla pracovna s odvážnými kyticemi s množstvím červených gladiol.

Květinové výstavy na zámku ve Vranově nad Dyjí bývají návštěvníkům prezentovány jednak během prohlídky s krátkým vysvětlujícím úvodem v sále předků, ale i samostatně, po poslední prohlídce speciálně pro návštěvníky se zájmem o aranžování v historickém interiéru. Velmi se osvědčil komentovaný výklad k celkové koncepci výstavy, jednotlivým vazbám a jejich vztahu k zámeckému prostředí.

Při této příležitosti se nabízí obecné zamyšlení nad květinovou výzdobou v interiérech našich hradů a zámků. Jistě platí, že aranžmá by mělo historické prostory doplňovat, podtrhnout jejich estetickou hodnotu a navodit dobovou atmosféru. Musí být vkusné a uměřené, nepotlačovat dojem z interiéru, ale zdůraznit jejich kvalitu. Při realizaci květinové výstavy typu Vranovská lilie jsou tyto požadavky v přísném slova smyslu porušeny. Květinové vazby náhle dominují, přitahují pozornost návštěvníka, mohou ji rozptylovat, či odvádět jinam. Naskytá se tedy legitimní otázka, jestli je taková akce v pořádku a z hlediska památkové péče, z hlediska prezentace výjimečných interiéru. Konkrétní ilustrací může být i letošní výstava s velkými dominantními vazbami ze signálně červených gladiol na stole pracovny, se salony s vkusnými, profesionálně provedenými aranžmá z lilií, které však jednotlivé prostory doslova zaplňují. Je to otázka, kterou si autoři musí průběžně pokládat a zabývat se jí, aby byla zachována úroveň a respekt k historickému prostředí. Z tohoto pohledu se domnívám, že lze akceptovat myšlenku o slavnostním charakteru výstavy tohoto typu, výjimečné, krátkodobé a časově vymezené akce, která přitáhne na památkový objekt pozornost a odezní. Koneckonců barokní kultura na aristokratických sídlech je prostoupena nepřetržitou slavností, jejíž tradice se prostřednictvím květiny můžeme dotknout.

Na vnímavého návštěvníka působí květinová aranžmá, ať již krátkodobá nebo pravidelná, příznivě, nejen po stránce estetické, ale i psychologicky, jako vstřícná nabídka a uvítání. A není až tak podstatné, zda si tento pocit návštěvník formuluje, nebo zda se jedná o podvědomý dojem. Květina jako doplněk vnáší do historického prostředí, které jako by v čase ustrnulo, prvek pohybu. Rozkvétá, voní, vadne a nakonec zaniká, je symbolem krásy, ale i pomíjivosti, v jistém smyslu symbolem a zrcadlením života a jeho proměn.

Krajina Podyjí na obrazech 19. a 20. století

červen-září 2008

Místnosti s valenou klenbou na prvním nádvoří Státního zámku ve Vranově nad Dyjí jsou již několik let využívány k výstavám fotografií, grafik, kreseb i maleb s tematikou krajiny. Střídají se zde motivy z Podyjí na české a rakouské straně hranice, z národních parků České republiky i obecnější témata zaměřená na přírodní prostředí a ochranu kulturní krajiny. Obsah těchto výstav je inspirován a určen skutečností, že zámek je obklopen národním parkem, dokonce stojí v jeho první zóně, a zájmy památkové péče a ochrany přírody se zde neustále setkávají a prolínají. Tím je dána nutnost spolupráce obou oborů a institucí, potřeba nahlížet problémy z různých odborných hledisek a snažit se o optimální řešení. Jednou z forem spolupráce a prostředkem k hledání společných stanovisek jsou také kulturní akce.

Spolupořadatelem výstavy *Krajina Podyjí na obrazech 19. a 20. století* bylo, kromě správy Národního parku, i Jihomoravské muzeum ve Znojmě,

kteří poskytlo kvalitní díla ze svých sbírek a zajistilo odbornou spolupráci při instalaci. Tematicky bylo možno vystavené artefakty rozdělit na tři části. První a nejstarší tvořily plány zámeckého lesoparku z konce 18. století s velkorysími klasicistními a romantickými krajinnými úpravami, zčásti dochovanými a v terénu sledovatelnými dodnes. Druhým okruhem byly grafické listy a kresby z prvních dvou třetin 19. století, které zachytily krajinu zabydlenou člověkem spíše dokumentárně, ať už se jednalo o vedutu Znojma, podyjské hrady a zámky, drobné stavby v krajině nebo o přírodní zákoutí. Návštěvníci mohli vidět několik prací Augusta Hauna, Giovannioho Marii Monsorna, Adolfa Friedricha Kunikeho a Josefa Dorého, dlouhodobého zaměstnance vranovské keramické továrny.

Základní nota výstavy však byla určena obrazy krajin datovanými od začátku do 50. let 20. století, již ne popisnými, byť velmi cennými pracemi, ale uměleckou tvorbou, která zrcadlí myšlení autora i rozvíjí náš pohled na krajinu. Z řady autorů vynikaly elegantní malby brněnského rodáka Carla Gödela, několika obrazů byl zastoupen malíř Bítovska Roman Havelka. Nostalgicky působila plátina Othmara Fausta-Sweraka, narozeného v Jaroměřicích nad Rokytnou, či náladové, o pocitu umělce vypovídající práce Karla Pospischila.

Pro diváky byla vystavená díla připomenutím velké hodnoty zdejší kulturní krajiny, byla to příležitost k zamyšlení nad její kvalitou, bohatou historií a proměnami v čase. A nad potřebou tyto hodnoty chránit.

Přínosem pro zájemce, ale i pro zámecký provoz byla skutečnost, že místnosti sloužily zároveň jako informační bod Národního parku Podyjí.

Mirka Janíčková, Karel Janíček

Vranovské kulturní léto 2008

Jeho XXVI. ročník, připravovaný ve spolupráci s úřadem Městysse Vranov nad Dyjí, představil deset dramatických a hudebních pořadů nejrůznějších žánrů. V červenci a srpnu tak měli návštěvníci zámku příležitost shlédnout několik zdařilých folkových koncertů, varhanní koncert v kapli, divadelní parafrázi shakespearovského tématu, vokální koncert barokní duchovní hudby zařazený do Znojemského hudebního festivalu, ale také například atraktivní baletní představení *Tanečního centra Praha* čerpající z klasické a romantické historie a z postmoderních tanečních vizí. Vyvrcholením kulturního léta, jehož pořadů se zúčastnilo celkem 1 590 diváků a posluchačů, bylo *uvedení znovuobjevené opery Antonia Vivaldiho „Agrippa“* v podání početného souboru HofMusicci z Českého Krumlova. Téměř 400 sympatizantů scénické barokní hudby včetně zástupců uměleckých institucí ze zahraničí zaplnilo rozlehlý sál předků a vyslechlo tu více jak dvouhodinové představení, jehož premiéra se uskutečnila v květnu 2008 ve Španělském sále Pražského hradu. Ocenili především vynikající hudbu barokního skladatele, jehož 330. výročí narození jsme pořadem připomínali, ale i její autentickou interpretaci včetně dobové gestiky a mimiky přibližující neobvykle stylizovaná citová hnutí jednotlivých postav. Zámeckou letní kulturní nabídku doplnil před Vánocemi oblíbený adventní koncert se sólisty Národního divadla v Praze.

Mirka Janíčková, Karel Janíček

Psycho betlémy

Advent 2008

Bývalá zámecká kočárovna slouží již od roku 1999 pro pořádání sezonních výstav. Kromě návštěvnický nejfrekventovanějšího období od června do září se v posledních pěti letech uskutečnily i výstavy vánoční, prezentující umělecká díla časem prověřená, ale i práce současných autorů, výrobky lidové i profesionální, jejichž společným jmenovatelem je oslava narození Ježíše, ale i připomenutí pohanské tradice zimního slunovratu, tedy mýtu o vítězství světla nad temnotou.

V tomto roce proběhla akce pod netradičním, ale výstižným názvem Psycho betlémy. Ve spolupráci s Psychiatrickou léčebnou v Praze-Bohnicích, která v roce 2009 oslaví sté výročí založení, byly na ní prezentovány práce klientů a terapeutů dvanácti léčeben a psychiatrických klinik České republiky. Na výstavě se sešel soubor betlémů, jednotlivých sošek, obrazů a kreseb, vánočních ozdob a drobných dárků, výrobků z různých materiálů (keramika, papír, dřevo, textil, přírodniny, plasty) a pochopitelně různé kvality. Mnohé velmi tvořivé, nápadité, ale také naivní a prosté, neumělé, často znepokojující, ale v každém případě vypovídající nejen o prostředí klinik a léčeben, ale i o nás samých a o světě kolem nás. Různorodost materiálů i kvality se podařilo propojit barevným pojednáním stěn, tradičními odstíny červené a zelené, ale i vánočními floristickými dekoracemi se zlatými akcenty. Cílem bylo vytvořit atmosféru vánočně cituplnou, ale i vyzývající k zamyšlení.

Vzhledem k výročí Psychiatrické léčebny v Bohnicích byla jedna z menších místností věnována i její historii a současnosti, dokumentované bohatým textovým i obrazovým materiálem i pracemi z terapeutických dílen.

Návštěvníci měli možnost lehce se dotknout prostředí, které je doposud často tabuizováno; pro pracovníky zámku to pak byla ojedinělá zkušenost, výzva i následný dobrý pocit z reakcí těch, kteří pochopili smysl výstavy, dokázali ji využít k zastavení a zamyšlení nad prioritami a nad potřebou porozumění.

Mirka Janíčková, Karel Janíček

Významné životní výročí Prof. PhDr. Miloše Stehlíka

Na podzim roku 2008 oslavil milý kolega, památkář, historik umění a vysokoškolský učitel pan profesor Miloš Stehlík významné životní výročí. K jeho profesní cestě bylo již mnoho napsáno a sám denně dokazuje, že se svou prací se neloučí, ba naopak, staví před sebe nové cíle a úkoly. Je zastoupen v mnoha poradních orgánech ředitele svého mateřského územního odborného pracoviště i celorepublikových a označení doyen památkové péče patří k jeho osobnosti již neodmyslitelně. Činorodý a konstruktivní podíl Miloše Stehlíka na každodenním praktickém výkonu památkové péče je znát na území svěřeném do správy brněnského územního pracoviště, ale svou radou se často podílí i na strategii památkové obnovy či restaurování mimo jeho hranice.

Osobnostní a profesionální kredit úspěšně obhájuje napříč generacemi a pobýt s profesorem Stehlíkem v rozhovoru o umění nebo jen tak o životě bývá velkým potěšením. V diáři zaplněném termíny pracovních schůzek, kontrolních dnů, konzultací a vyučovacích hodin na fakultě však nechybějí ani večerní představení opery nebo baletu, návštěvy filmových představení a setkání s přáteli u kávy, stejně jako každoroční letní pobyt v lázních Luhačovice. Snad jeho životní pozitivita pramení z toho, že je stále obklopen mladými lidmi a prací, spočívající v neustálém setkávání s umem a harmonií vytvářenou po staletí lidským duchem prostřednictvím umělcových rukou. Když je práce radostí, je i život radostí.

Milý pane profesore, přeji Vám za nás za všechny hodně zdraví a chuti do života i do práce. Přeji Vám, abyste ve své publikační činnosti, započaté v roce 1951, neustával, poezie aby byla i nadále Vaší velkou láskou a napadaly Vás verše oslovující čtenářovo nitro., barokní tvarosloví ať přináší potěchu Vaším očím

Bohdana Fabiánová

Foto Tomáš Sedláček 2003.

Jan Dvořák předal rájeckou sbírku kamélií svému nástupci

Základem sbírky kamélií udržované v zámeckém zahradnictví v Rájci nad Svitavou, jsou matečné rostliny přivezené sem roku 1973 z Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v Průhoncích u Prahy. Tehdy zrušená průhonická sbírka byla rozdělena na více částí, dochovala se však jen ta, která se přestěhovala do Rájce. Soubor obsahuje téměř padesát klasických i méně známých odrůd kamélií. O rájeckou sbírku se od počátku do dneška staral pan Jan Dvořák, do roku 2008 vedoucí zámeckého zahradnictví. Jeho starostí byla celoroční údržba a zvelebování parku o rozloze téměř 14 hektarů, úprava a údržba nádvoří a v neposlední řadě v období návštěvnické sezony výzdoba zámeckých interiérů květinovými vazbami.

Kamélie byly po dlouhou dobu koníčkem Jana Dvořáka, o němž věděli jen nejbližší spolupracovníci a několik odborníků. V době nejbujnějšího kvetení kamélií, koncem února otvíral pan Dvořák skleník, aby nádherné keře ukázal zájemcům především z Rájce nad Svitavou a okolí a svým kolegům z památkového ústavu v Brně, který zámek i se zahradou spravuje. Začátkem 90. let se objevil nápad uspořádat výstavu, která by veřejností odborně i laick předvedla poněkud pozapomenutou krásu kamélií. Tak se zrodila dnes již tradice každoročního pořádání výstav, které vedle kamélií zpřístupňují i méně známé informace o předmětech ukrytých v depozitářích hradů a zámků .

Jan Dvořák se ve velmi prostých podmínkách chátrajícího rájeckého skleníku o kamélie nejen staral, ale také se věnoval jejich šlechtění. Díky výstavám se o jeho schopnostech dozvěděla veřejnost, a tak se za ním začali sjíždět odborníci čeští i zahraniční. Skromné chování Jana Dvořáka na první pohled neodhalí jeho obdivuhodné znalosti o přírodě a o zahradním umění, znásobené celoživotní zkušeností. Jen pár zasvěcených ví o jeho dalších zálibách, které většinou opět souvisí s přírodou. Jeho sbírka motýlů byla v roce 2004 součástí výstavy Kamélie a křídla motýlů.

Náročnou a dlouhodobě nedoceňovanou práci zámeckého zahradníka vykonával Jan Dvořák v Rájci více než 35 let s důkladností a rozvahou sobě vlastní. V normálních podmínkách by se o rozsáhlý park, skleník, zásobní zahradu i květiny v zámku staral tým zahradníků. Bohužel v památkovém ústavu musí tuto práci zastat hrstka lidí, většinou žen, často bez zahradnického vzdělání. A tak musel Jan Dvořák nejen rozhodovat o všech odborných úkonech při údržbě parku, při výsadbě a péči o rostliny, ale také dělat většinu těžké fyzické práce, sekat trávu, prořezávat dřeviny atd. Na parku ani na nádvoří návštěvník nikdy nepoznal, jestli v zahradnictví řeší nějaké problémy personální nebo zdravotní, včetně těch vlastních. Takový přístup k práci je možný jen, když ji má člověk rád. Honza Dvořák není muž okázalých gest a efektivních projevů. Vždy však za ním zůstávala poctivě odvedená práce. Je to vidět v parku, v zahradě i ve skleníku. Právě kamélie jsou toho nejlepším důkazem. Jejich krásný a zdravý vzhled, jejich každoroční bohatství a krása květů nejlépe vypovídají o tom, kdo a jak se o ně stará.

I když bude o rájecké kamélie určitě i nadále dobře pečováno, neboť zahradnictví i s kaméliemi převzaldlouholetý kolega z lysického zámeckého zahradnictví Evžen Kopecký, budou už navždy spojeny se jménem Jana Dvořáka. A tak ti, milý Honzo, přejeme nejen pevné zdraví, ale také, aby ses konečně mohl věnovat svým zálibám a rodině a doufáme, že si najdeš chvíli, abys přišel do skleníku za kaméliemi poradit a pomoci.

Eva Dvořáková

Vernisáži výstavy Kamélie v Klášteře, která se konala ve dnech 5.–8. března 2008 v Praze v premostrátském klášteře na Strahově, předcházelo přijetí dlouholetého vedoucího zámeckého zahradnictví v Rájci nad Svitavou Jana Dvořáka u ministra kultury ČR Václava Jehličky. Pan ministr ocenil jeho takřka celoživotní působení na zámku v Rájci a péči o zdejší unikátní sbírku kamélií, která se od sedmdesátých let, kdy byla do Rájce převezena z Průhoníc, nebyvale rozrostla. Jan Dvořák se léta věnoval šlechtění této krásné zimní květiny a obohatil sbírku o mnoho nových kultivarů. Nepečoval však jen o kamélie, jeho umem a péčí byl chráněn i historický zámecký park.

Foto Marta Procházková.

Poděkování paní Ing. arch. Blance Rudolfové

Když pohlednu zpět proti toku času, vybaví se mi doba někdy po roce 1977. Tehdy jsem byl jako začínající zaměstnanec státní památkové péče poslán do Znojma s prvními pracovními úkoly. Přišel jsem také do poměrně velké projekce Okresního stavebního podniku a jak jsem posléze poznal, bylo zde několik profesně zdatných odborníků stavebního oboru. Nicméně, když jsem řekl, že mi jde o architekturu, urbanismus a kulturní památky, vždy mi řekli – „to musíte jít za paní architektkou Rudolfovou“. V této době začala naše dlouhá kolegální a později i přátelská spolupráce. Jsem rád, že patřím k těm, kdo přiměli Blanku Rudolfovou k přímé práci v oboru péče o památku, nejprve na Okresním úřadě ve Znojmě a později i na našem pracovišti v Brně. Práce si jí natolik získala, že jí věnoval vždy mnohem víc času, než byla běžná pracovní doba. Byla také jedním z mála památkářů, kteří ve vlastním památkově chráněném domě v městské památkové rezervaci trvale bydlí.

Vyjmenovat všechny realizace a akce památkové obnovy, o které se zasloužila, není možné a rovněž není možné vypočítat všechny její mimoprofesionální aktivity.

Angažovala se v mnoha znojemských občanských aktivitách a spolicích. Především ve znovu založeném Okrašlovacím spolku, jehož cílem je hlavně obnova znojemské krajiny a jemuž vytvořila logo, nemenší zásluhu měla na práci Spolku přátel hroznové kozy, kterému jde hlavně o obnovu vinařských tradic. S prací v obou zmíněných spolicích je spojena i její publikační osvětová činnost. Paní architektka byla rovněž pravidelnou účastnicí komorních setkání a tematických vycházek Klubu přátel města Znojma – někdy si také říkáme Znojmomilové.

S odborným citem a profesionalitou paní architektka pochopila historickou urbanisticko-architektonickou a krajinnou výjimečnost a monumentalitu Znojma a Znojemska, spočívající ve spojení stavebních památek, zahradních úprav a volné přírody. Významnou byla proto i její odborná spolupráce se Správou Národního parku Podyjí, kde uplatňovala zejména svou profesi architektky.

Jak z výše uvedeného vyplývá, od počátku naší spolupráce jsem v paní architektce Blance Rudolfové získala mimořádně zdatnou a obětavou spolupracovnici. Vždy, když jsme měli společně prezentovat výsledky naší práce, její slova byla stejná – „... byl to přece tvůj nápad a tvá práce, já ti jen pomáhám“. Dnes s odstupem času vím, že bylo projevem mé pošetilé pýchy, že jsem tuto přátelskou a velkorysou odpověď vůbec přijal. Vznikal totiž optický klam, že autorem takto vzniklé odborné práce byl pouze jeden člověk. Proto taky zůstává v mém srdci bolestivý stín dluhu, který už nedokážu splatit.

Paní Blanka Rudolfová zanechala ve Znojmě mnoho dokladů o svých odborných i tvůrčích aktivitách, a proto až budeme procházet jeho náměstími, ulicemi a uličkami i parky, budme prosím pozorní a vnímaví, protože se zde s touto mimořádnou ženou často potkáme.

Milá kolegyně a přítelkyně Blanko, na shledanou na mnoha starých známých místech. A hlavně zdvořile, opravdu zdvořile za všechno děkuji, a to nejenom za sebe, ale také za všechny ostatní kolegy a přátele.

Jan Kozdas

Ing. Pavel Vlášek opustil své zahrady

V Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Brně pracoval Pavel Vlášek jako vedoucí oddělení zahrad a parků v rámci odboru konzervace a obnovy a v této funkci se mu za spolupráce s Ing. Zdeňkem Horsákem podařilo v roce 1970 uskutečnit vytvoření zásobních zahrad u vybraných zámeckých objektů.

To byla zásadní změna, která umožnila pěstování rostlin jak pro vlastní potřebu, tak i pro jiná krajská střediska. Navázání spolupráce s ostatními středisky, výzkumnými ústavami a arborety, umožnilo Pavlu Vláškově získávání roubě vzácných dřevin, zpracovávaných pak v zásobních zahradách v Buchlovicích i Miloticích a také získávání cenného botanického materiálu, který významně obohatil sortiment zámeckých zahradnictví.

Svědectvím toho je veřejnosti známá atraktivní sbírka kamélií v Rájci nad Svitavou a jeho bohatá sbírka kultivarů fuchsii, za kterou v 80. letech ve společné expozici s Botanickými zahradami České republiky získal zlatou medaili na Floře Olomouc.

Výraznou změnou bylo vytvoření specializované čety na obnovu a údržbu zámeckých zahrad a parků u zámků v Buchlovicích a Miloticích, která byla mobilní a mohla tak pracovat i na jiných objektech. To bylo od Pavla Vláška, který znal dobře potřeby v regionu i za jeho hranicemi, prozíravé rozšíření možností spolupráce.

Pozdější delimitací některých zámeckých objektů v 80. letech se snížil počet zásobních zahrad z devíti na čtyři, v roce 1993 pak přešli zahradníci pod přímou správu hradů a zámků.

Změnu v životě Ing. Pavla Vláška přinesl rok 1986, kdy se stal ředitelem Památkové správy zámku v Buchlovicích a hradu na Buchlově a mohl se tak intenzivně věnovat buchlovickému parku, sbírce fuchsii i vybudování skleníkového hospodářství s atraktivním prodejem fuchsii a letniček. Zámecký park a bývalé konírny byly místem kulturních akcí a výstav po celou letní sezónu.

To všechno bylo náplní práce Pavla Vláška i po jeho odchodu do důchodu v roce 2008. O rok později opustil své zahrady i nás.

Jeho odchodem skončila významná etapa, která na svém začátku znamenala zásadní zlom v práci tehdy skomírajících zámeckých zahradnictví. Tato změna zůstává jeho nepominutelnou zásluhou. Stejně jako nápaditost, schopnost rychle se rozhodovat a elán, kterým dokázal přesvědčit své spolupracovníky, aby ho následovali.

Dagmar Fetterová

Foto Dagmar Fetterová.

© Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Brně
Nám. Svobody 8
601 54 Brno

Adresa redakce:

Palackého 34, 612 00 Brno
Tel.: 549 522 853 Fax: 549 522 830
E-mail: fabianova@brno.npu.cz
Rozesílka a objednávky časopisu
a ostatních publikací vydaných pracovištěm:
pub@brno.npu.cz

Redakční rada:

Eva Dvořáková, Bohdana Fabiánová,
Lenka Kalábová, Petr Kroupa, Jitka Matuszková,
Dana Novotná, Miloš Stehlik, Zdeněk Vácha
Odpovědná redaktorka: Bohdana Fabiánová
Výtvarná redaktorka: Jarmila Marvanová
Překlady resumé: Iva Kratochvílová (N),
Brno English Centre (A)

Fotografie a obrazové přílohy:

autoři textů (pokud není uvedeno jinak)

Na obálce: viz vyobrazení s. 14, 18, 48, 61

Sazba a předtisková příprava:

DONATO, Hana Balátová, Brno

Tisk: Grafex Adamov

Brno 2009

Za původnost a věcnou správnost příspěvků
i obrazových příloh odpovídají autoři. Jejich
názory nemusejí být totožné se stanovisky
vydavatele. Časopis je otevřen externím
příspěvatelům.

ISSN 1214 – 5327
ISBN 978-80-86752-72-3
reg.č. MK E14336

Pozvánka na výstavy pořádané na Státních hradech a zámcích ve správě NPÚ ÚOP v Brně

Sezona 2009

Proletium laborum non vile
RYTÍŘI RÁDU ZLATÉHO ROUNA NA MORAVĚ
KNIGHTS OF THE ORDER OF THE GOLDEN FLEECE IN MORAVIA

22. 5. – 31. 10. 2009
Státní zámek v Novém Valticích
II. patro / the second floor

Fêtes galantes et scènes pastorales
Rokokový grafický kabinet v rájeckém zámku

Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Brně
Státní zámek Rájecký nad Světavou
poločas výstava

na Státním zámku v Rájecku nad Světavou
ve výstavní síni za kaplí

9. června – 30. září 2009

Otevřeno denně mimo pondělí
a dle po státním svátku
v otevřené době zámku

www.zamekrajec.cz www.npu.cz

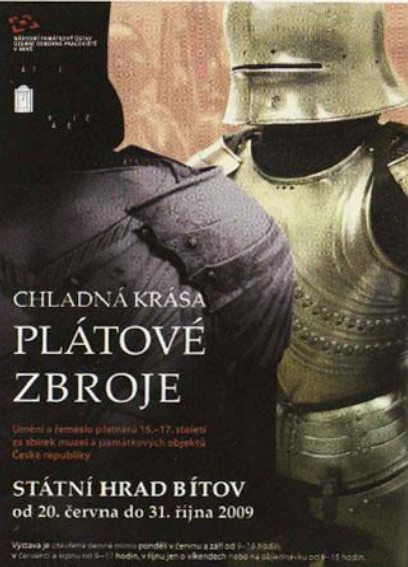

Výstava / Exhibition
VRANOVSKÁ KAMENINA
VRANOV STONWARE

12. 6. – 30. 9. 2009
Zámek / Chateau Vranov nad Dyjí

V úterý, čtení a kapesní se sbírkou věnovanou dětem a ženám
od 9.30 do 11. hodiny. V 14.00 hodin v sobotu a v úterý od 10.30 do 12. hodiny.

The exhibition is open daily from 9.30 a.m. to 3 p.m. except Mondays
on September 21st and 28th and Sunday from 10.30 a.m. to 12 p.m.

CHLADNÁ KRÁSA
PLÁTOVÉ
ZBROJE

Umění a řemeslo přelomu 15.–17. století
ze sbírek muzeí a státních památkových objektů
České republiky

STÁTNÍ HRAD BÍTOV
od 20. června do 31. října 2009

Výstava je otevřena denně mimo pondělí v červnu a září od 9.30 hodin
v červenci a srpnu od 9–11 hodin, v říjnu jen o víkendech 10.30 na obědovnu od 9–11 hodin.

Státní hrad Bitov • 515 294 622 • bitov@brno.npu.cz • www.hradbitov.cz

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE
V BRNĚ